

STEREOTYPIAT KULTTUURI-IDENTITEETIN MUODOSTAJINA

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti ja
stereotypiat lähialueiden kansoista

Sari Isoherranen

Soveltavan kielitieteen pro gradu -tutkielma

Kevät 1997

Soveltavan kielentutkimuksen keskus

Jyväskylän yliopisto

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
HUMANISTINEN TIEDEKUNTA
SOVELTAVAN KIELENTUTKIMUKSEN KESKUS

Sari Isoherranen

STEREOTYPIAT KULTTUURI-IDENTITEETIN MUODOSTAJINA.

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti ja stereotyyppi lähialueiden kansoista.

Soveltavan kielitieteen pro gradu -tutkielma
Kevät 1997

132 + 21 s.

Tutkimuksessa kuvataan venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä ja stereotyyppioita lähialueiden kansoista: ruotsalaisista, suomalaisista ja virolaisista. Tutkimus on osa kansainvälistä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanketta, jonka kohderyhmänä ovat eri maissa asuvat peruskoulun yhdeksäsluokkalaiset oppilaat. Tutkimuksen lähtökohtana on Mihail Bahtinin ja Valentin Vološinovin dialoginen kulttuuriteoria, jonka mukaan yksilön käsitykset kulttuurista muodostuvat ensisijaisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tämän vuoksi ne sisältävät runsaasti yhteisön hyväksymiä ja ylläpitämiä asenteita ja uskomuksia. Toisaalta käsitykset ovat myös yksilöllisiä, sillä ne perustuvat ainoalaatuisiin kokemuksiin, mielipiteisiin ja näkemyksiin.

Teoreettisen viitekehyksen sekä aiempien tutkimusten (Lehtonen & Pajupuu 1992; Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke) perusteella tutkimuksessa selvitettiin, millaisen kuvan venäläisyydestä venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti antaa, miten se heijastaa kulttuuri-identiteetin eri määritelmiä sekä millainen sen sisältö on verrattuna aiemmissä tutkimuksissa kohderyhmänä olleiden virolaisten ja suomalaisten kansallisuuskäsityksiin. Samalla tutkimuksessa selvitettiin, kuinka paljon venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti ja stereotyyppi lähialueiden kansoista sisälsivät yhteisöllisiä, kuinka paljon puolestaan yksilöllisiä stereotyyppioita. Tutkimusmetodologisesta näkökulmasta lisäksi verrattiin erilaisten analyysitapojen mahdollistamia tulintoja tutkimusaineistosta.

Tutkimuksen kohderyhmänä oli 177 Pietarissa asuvaa venäläistä koululaista. Tutkimusaineisto kerättiin lokakuussa vuonna 1993. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeen kyselyä. Se sisälsi kaksiosaisen tehtävän, jossa avoväittämien avulla selvitettiin venäläisten koululaisten yksinkertaisia ja projisoituja autostereotyyppioita sekä yksinkertaisia heterostereotyyppioita. Tutkimusaineistoa analysoitiin kahdella tavalla. Koululaisten vastauksista muodostettiin ensin kansallisuuksien ominaisuuslistat, jotka kukin sisälsivät kymmenen eniten mainittua ominaisuutta. Tämän jälkeen aineistosta muodostettiin viisiluokkainen semanttinen luokitus, jossa yhdistettiin kansallisuuteen toistuvasti liitetyt sekä yksittäiset stereotyyppi.

Tutkimustulokset eniten mainittujen ominaisuuksien osalta osoittivat, että venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti oli myönteisempi kuin virolaisten ja suomalaisten. Myös venäläisten koululaisten stereotyyppi lähialueiden kansoista olivat myönteisemmät. Tutkimusaineiston semanttisen analyysin perusteella venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä kuvattiin muuntuvaksi kokonaisuudeksi, jonka merkittävimpana piirteenä nähtiin sen moniäänisyys: koululaiset eivät sitoutuneet yhteen tulkintaan venäläisyydestä, vaan vertailukohdan mukaan toivat esille uusia käsityksiä kansansa olemuksesta. Aiemmissä tutkimuksissa virolaiset rakensivat kulttuuri-identiteettiään vertaamalla kansaansa venäläisiin, kun taas suomalaiset peilasivat itseään ruotsalaisiin. Tutkimusaineiston semanttisen analyysin perusteella todettiin, että venäläisten koululaisten yhteiskunnallistaloudellisena mittarina olivat ruotsalaiset, kun taas heidän henkisenä vertailukohtanaan olivat virolaiset. Yksilöllisten stereotyyppioiden osuus kaikista vastauksista oli n. 50 prosenttia. Niiden tehtävänä oli tavallisesti vahvistaa yhteisöllisiä stereotyyppioita, eivätkä ne virolaiskuvauksia lukuun ottamatta muuttaneet ominaisuuslistojen antamaa kokonaiskuvaa.

asiasanat: kulttuuri-identiteetti, stereotyyppi, venäläiset, dialogisuus

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Stereotyypioiden luokitus (Lehtonen 1990, 19–20)	30
TAULUKKO 2	Suomalaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyypiat (Lehtonen 1993, 18)	34
TAULUKKO 3	Virolaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyypiat (Lehtonen 1993, 19)	34
TAULUKKO 4	Suomalaisten yksinkertaiset heterostereotyypiat (Lehtonen 1993, 20)	35
TAULUKKO 5	Virolaisten yksinkertaiset heterostereotyypiat (Lehtonen 1993, 20)	35
TAULUKKO 6	Suomalaisten projisoidut heterostereotyypiat (Lehtonen 1993, 19)	36
TAULUKKO 7	Suomalaisten koululaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyypiat (Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke, julkaisematon aineisto)	40
TAULUKKO 8	Virolaisten koululaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyypiat (Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke, julkaisematon aineisto)	40
TAULUKKO 9	Suomalaisten koululaisten yksinkertaiset heterostereotyypiat (Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke, julkaisematon aineisto)	41
TAULUKKO 10	Virolaisten koululaisten yksinkertaiset heterostereotyypiat (Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke, julkaisematon aineisto)	41
TAULUKKO 11	Aineiston semanttinen luokitus	50
TAULUKKO 12	Venäläisten koululaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyypiat (n = 177)	54
TAULUKKO 13	Venäläisten koululaisten yksinkertaiset heterostereotyypiat (n = 177)	54
TAULUKKO 14	Venäläisten koululaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyypiat	55
TAULUKKO 15	Venäläisten koululaisten yksinkertaiset heterostereotyypiat .	56
TAULUKKO 16	Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten yksinkertaisista autostereotyypioista (avoväittämä 4d, venäläiset ovat)	63

TAULUKKO 17	Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittäjä 5a, ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat)	71
TAULUKKO 18	Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittäjä 5b, suomalaisten mielestä venäläiset ovat)	76
TAULUKKO 19	Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittäjä 5c, virolaisten mielestä venäläiset ovat)	82
TAULUKKO 20	Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittäjä 5d, omasta mielestään venäläiset ovat)	89
TAULUKKO 21	Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyyppioista (avoväittäjä 4a, ruotsalaiset ovat) . .	97
TAULUKKO 22	Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyyppioista (avoväittäjä 4b, suomalaiset ovat) .	102
TAULUKKO 23	Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyyppioista (avoväittäjä 4c, virolaiset ovat) . . .	107

KUVIOT

KUVIO 1	Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten yksinkertaisista autostereotyyppioista (avoväittäjä 4d, venäläiset ovat)	69
KUVIO 2	Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittäjä 5a, ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat)	75
KUVIO 3	Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittäjä 5b, suomalaisten mielestä venäläiset ovat)	81
KUVIO 4	Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittäjä 5c, virolaisten mielestä venäläiset ovat)	88
KUVIO 5	Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittäjä 5d, omasta mielestään venäläiset ovat)	93
KUVIO 6	Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyyppioista (avoväittäjä 4a, ruotsalaiset ovat)	100
KUVIO 7	Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyyppioista (avoväittäjä 4b, suomalaiset ovat)	106
KUVIO 8	Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyyppioista (avoväittäjä 4c, virolaiset ovat)	111

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	7
1.1	Tutkimuksen tausta ja tarkoitus	7
1.2	Venäjistä ja venäläisyydestä	8
2	NÄKÖKULMIA KULTTUURI-IDENTITEETTIIN	14
2.1	Identiteetit	14
2.2	Kansallinen ja etninen identiteetti	16
2.3	Symbolinen ja arkipäivän identiteetti	17
2.4	Staattinen ja dynaaminen identiteetti	18
2.5	Monologinen ja dialoginen identiteetti	20
2.6	Stereotypiat ja identiteetti	23
3	KANSAT OMINAISUUKSINA	28
3.1	Stereotypiat tutkimuskohteena	28
3.2	Katsaus aiempiin tutkimuksiin	32
3.3	Tutkimuskysymykset	46
4	AINEISTO	47
4.1	Aineistonkeruu ja kohderyhmä	47
4.2	Aineiston käsittely ja analyysi	49
5	TULOKSET	53
5.1	Yleiskuva	53
5.2	Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti	63
5.3	Lähialueiden kansojen ominaisuudet	96
6	KANSALLINEN OMINAISUUS – KANSALLISTA OMAISUUTTA? ..	113
	LÄHTEET	125
	LIITTEET	133
	Liite 1 Suomenkielinen kyselylomake	123
	Liite 2 Venäjänkielinen kyselylomake	139
	Liite 3 Venäjänkielisten vastausten suomenkieliset käännökset Koulu- laisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeessa ..	145

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja tarkoitus

Venäläiset elävät kansallisen itsetutkiskelun aikaa. Nykyiset julkiset keskustelut venäläisten kansallisesta omanarvontunnosta ja toisaalta tavallisen kadunmiehen pohdinnat kansansa tulevaisuudesta ovat osoitus venäläisten kulttuuri-identiteetin muutostilasta. Kansallinen itsetutkiskelu on kuitenkin venäläisille välttämätöntä, jotta he voisivat arvioida itseään uudelleen. Venäläisten kulttuuri-identiteetin ja selvittäminen on myös suomalaisille hyvin tärkeää, sillä muutokset Venäjällä ja toisaalta Suomen liittyminen Euroopan unioniin vaativat suomalaisilta rajanaapureilta erityisvalmiuksia venäläisen kulttuurin ymmärtäjinä ja välittäjinä.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan yhtä rajattua aluetta venäläisten kulttuuri-identiteetistä eli kulttuuriseta samankaltaisuudesta ja yhteenkuuluvaisuuden tunteesta. Tutkimuksen tavoitteena on kuvata **venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä**. Samalla selvitetään venäläisten koululaisten **stereotyyppioita lähialueiden kansoista**, ruotsalaisista, suomalaisista ja virolaisista, sillä ne osaltaan heijastavat venäläisten kuvaa itsestään. Tutkimus on osa kansainvälistä tutkimushanketta, jossa tarkastellaan eri maissa asuvien oppilaiden minäkäsitystä sekä heidän kansallisuuskäsityksiään.¹ Tutkimuksen aineisto on kerätty kyselyllä, johon osallistui 177 yhdeksäsluokkalaista venäläistä koululaista Pietarin alueelta.

Kulttuurintutkimus on etenkin nykypäivänä monitieteistä. Tässä tutkimuksessa venäläisen kulttuurin problematiikkaa lähestytään erityisesti kulttuuriantropologian ja sosiaalipsykologian näkökulmasta. Tutkimuksen peruslähtökohtana on Mihail Bahtinin ja Valentin Vološinovin kulttuuriteoria. Tämän mukaan käsityksiä kulttuu-

¹ Tutkimushanketta johtavat Jaakko Lehtonen ja Eira Korpinen Jyväskylän yliopistosta sekä Hans Hansen Tallinnan pedagogisesta yliopistosta.

rista ei nähdä jähmeinä, helposti mitattavina muuttujina, vaan vuorovaikutuksessa kehittyvinä prosessimaisina tietokokonaisuuksina, jotka muodostuvat ensisijaisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa ja sisältävät runsaasti ympäristön hyväksymiä ja ylläpitämiä asenteita ja näkemyksiä. Toisaalta käsitykset ovat kuitenkin myös yksilöllisiä ja ainoalaatuisia, sillä ne perustuvat yksilön omiin tietoihin, kokemuksiin, mielipiteisiin, asenteisiin ja uskomuksiin.

Tutkimus rakentuu siten, että luvussa 1 tarkastellaan Venäjää ja venäläisyyttä, luvussa 2 esitellään tutkimuksen teoreettinen viitekehys, luvussa 3 tarkastellaan aiempia tutkimuksia ja määritellään tarkemmin tämän tutkimuksen tavoitteet ja ongelmat, luvussa 4 esitellään tutkimusaineisto ja luvussa 5 kuvataan keskeisimmät tutkimustulokset. Viimeisessä luvussa arvioidaan, mikä on tutkimuksen anti: mitä se kertoo venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetistä ja heidän stereotyyppioistaan lähialueiden kansoista. Samalla pohditaan, miten kulttuuri-identiteetin ja erityisesti stereotyyppioiden tutkimusta voitaisiin kehittää.

1.2 Venäjästä ja venäläisyydestä

Venäläinen filosofi Dmitri Lihatšev (1994, 115) toteaa: “venäläisyydestä voi kirjoittaa hyvin paljon aiheen silti tulematta loppuunkalutuksi.” Tällä hän tarkoittaa sitä, että yksilölliset käsitykset Venäjästä ja venäläisyydestä eivät ole ristiriidassa toisten yksilöllisten käsitysten kanssa, vaan täydentävät niitä. Tässä alaluvussa kuvataan venäläisten ja suomalaisten tutkijoiden näkemyksiä Venäjästä ja venäläisyydestä eli Venäjän suhdetta Eurooppaan, ortodoksisuutta venäläisen kulttuuri-identiteetin muodostajana sekä venäläisiä erityispiirteitä: venäläistä salaperäisyyttä ja venäläistä sielua.

Venäjän juuret ovat syvällä hellenismissä ja bysanttilaisuudessa. Samalla Venäjä on jatkuvasti rakentanut identiteettiään peilaamalla Eurooppaan. Lihatševin (Silvasti 1992, 223) mukaan Venäjä ja Eurooppa ovat kuitenkin erottamattomat, eikä Venäjästä voida puhua Euroopan vastakohtana. Tätä Lihatšev todistaa suurten venäläiskirjailijoiden, Dostojevskin, Herzenin, Puškinin ja Tolstoin teoksilla, joista hänen mukaansa hyvin selvästi kumpuaa eurooppalainen henki. Myös Peurasen (1992, 76) mukaan Venäjä ei ole ollut maantieteellisesti, poliittisesti eikä kulttuurisesti erossa Euroopasta. Se on kulkenut samansuuntaista tietä kuin (läntinen) Eurooppa mutta silti säilyttänyt hellenismiin ja bysanttilaisuuteen pohjautuvat uskonnolliset ja patriarkaaliset tapansa.

Keskustelua venäläisyyden suhteesta eurooppalaisuuteen jatkaa venäläinen filosofi Vasili Rozanov (ks. Peuranen 1995a, 8) kysyessään: miksi ranskalaiset ovat eurooppalaisia ollessaan ranskalaisia, kun taas venäläiset eivät ole eurooppalaisia koska ovat venäläisiä? Samaa voisi nykypäivänä kysyä monesta muustakin kansakunnasta, esimerkiksi suomalaisista.

Venäjää ja Eurooppaa pidetään kuitenkin myös toistensa vastakohtina. Venäläinen tutkija Vladimir Toporov (ks. Peuranen 1995a, 11) havainnollistaa tätä vastakohtaisuutta kuvatessaan 'eurooppalaista' Pietaria ja 'venäläistä' Moskovaa kahden skeeman avulla:

Pietari – sieluton, virkamiesmäinen, kasarminomainen, virallinen, epäluonnollisen säännöllinen, abstrakti, epämukava, väkisin tehty ja epävenäläinen; Moskova – lämminhenkinen, perhemäisen intiimi, kodikas, konkreettinen, luonnollinen, venäläinen.

Pietari – sivistynyt, sivilisoitunut, suunnitelmallisesti organisoitu, oikeanmuotoinen, harmoninen, eurooppalainen; Moskova – kaoottinen, sekava, logiikanvastainen, puoli-aasialainen kylä.

Toporovin skeemoissa 'eurooppalainen' Pietari nähdään joko kielteisesti sieluttomana ja epävenäläisenä tai myönteisesti sivistyneenä ja rationaalisenä. 'Venäläinen'

Moskova puolestaan osoittautuu skeemoissa joko perivenäläiseksi tai epäloogiseksi ja puoliaasialaiseksi. Tätä vastakkaisuutta edustaa myös Puškinin luotsaama ajatus Pietarista järkevänä ja miehisenä ja Moskovasta sydämellisenä ja naisellisena kaupunkina (Peuranen 1995a, 12). Oman näkemyksensä Pietarin ja Moskovon vastakkaisuudelle tuo Lihatšev (ks. Peuranen 1995a, 13). Lihatševin mukaan 'eurooppalainen' Pietari ja 'venäläinen' Moskova tarvitsevat toisiaan vahvistaakseen omaa identiteettiään:

Moskova ja Leningrad eivät ole vain erilaisia, ne ovat toisilleen vastakkaisia ja siksi ne ovat yhteydessä toisiinsa.

Venäläisen kulttuurin suhde Eurooppaan, idän suhde länteen, oli ennen vallankumousta aktiivisen polemiikin kohde (Peuranen 1992, 76–77). Vanhavenäläisiä arvoja puolustaneet slavofiilit, kuten esimerkiksi Nikolai Danilevski ja Konstantin Leontjev, pitivät länsimaisen kulttuurin esimerkkiä vahingollisena venäläiselle kulttuurille, sillä länsimainen kulttuuri oli jo lähellä sivilisaatiota eli spengleriläisittäin kulttuurin rappiovaihetta (Levickij 1983, 116–120). Slavofiilien ajatuksia vastustivat zapadnikit, kuten esimerkiksi Aleksandr Herzen ja Vissarion Belinski. He korostivat kulttuurin universaaliutta, länsimaista humanismia, sananvapautta, ihmisarvoa ja oikeudenmukaisuutta (Levickij 1983, 67, 81). Vallankumouksen jälkeen venäläisen ja länsimaisen kulttuurin suhdetta pohdittiin uusien käsitteiden avulla: kapitalismi vs. sosialismi ja proletariaatti vs. porvaristo.

Miten Venäjän suhde Eurooppaan heijastuu itse venäläisyyteen? Arto Mustajoen (1996, 151–152) mukaan venäläisten ajattelua leimaa bysanttilaisuuteen pohjautuva **ortodoksisuus** – ei tosin uskontona vaan kansakunnan luonteen ilmentäjänä. Mustajoki havainnollistaa venäläisen ajattelun piirteitä vertaamalla niitä suomalais-ten protestanttiseen maailmankuvaan. Protestanttisessa maailmankuvassa painottuvat työnteon kunnioitus, järjestys, täsmällisyys, rationaalisuus ja elämän askeettisuus (ks. myös Klinge 1993, 253–254). Ortodoksisessa maailmankuvassa sen sijaan

näillä arvoilla on erilainen asema: työn raskaan raatamista ei pidetä hyveenä, ja täsmälliseen lupauksen pitämiseen suhtaudutaan varauksellisesti. Epärationalisuutta kuvastaa puolestaan venäläisten halu uskoa ihmeisiin, jotka ovat viimeinen pelastus perikadosta.

Ortodoksisen maailmankuvan olemassaolosta on myös toinen näkökanta. Andrei Loutchko ja Caisa Ericson (1988, 116–121) ovat tutkineet Ruotsissa asuvien venäläisten identiteettiä ja havainneet, että ortodoksisuus uskontona on etenkin vanhemmalle venäläisväestölle hyvin tärkeä osa kulttuuri-identiteetin muodostamisessa. He pitävät kirkkoa venäläisyyden symbolina ja haluavat ortodoksisuuden siirtyvän myös jälkipolville.

Yksi venäläisyyteen usein liitetty ominaisuus on **salaperäisyys**. Lihatšev (1994, 115) on sitä mieltä, että venäläisten salaperäistä luonnetta – äärimmäisyyksiin taipuvaa ja kompromisseihin kykenemätöntä – ei ole olemassa. Sitä kuitenkin varjellaan: Olga Beljankon ja Ljudmila Trušinan (1994) venäläisyyttä tarkastelevassa teoksessa venäläisten salaperäisyys ja arvaamattomuus on yksi venäläisyyden erityisominaisuuksista, jota ei ole muissa kansallisuuksissa. Tähän salaperäisyyteen liittyy myös venäläisten käyttäytymisen ennakoimattomuus. Väitetään, että venäläistä ei voi järjellä ymmärtää tai että venäläinen kansanluonne on arvaamaton: siinä yhdistyvät julmuus ja lempeys, tylsämielisyys ja luovuus (Černov 1996, 59).

Venäläisten salaperäiseen kansanluonteeseen liittyy myös myytti venäläisestä **sielusta**. Georgi Shurupov (1996) toteaa, että venäläiset pyrkivät tämän myytin avulla korostamaan omaleimaisuuttaan idän ja lännen välissä, samoin kuin suomalaiset korostavat omaleimaisuuttaan sisu-myytillä Ruotsin ja Venäjän välissä. Venäläinen sielu on Shurupovin mukaan kulttuurieeminen eli kulttuurinsisäinen käsite, jonka vain venäläinen voi ymmärtää.

Venäläisen sielun olemassaoloon voidaan esittää myös vastakkainen mielipide. Venäläinen psykologian tutkija Leonid Gozman (1996) ei ymmärrä jatkuvaa keskustelua siitä, että venäläiset poikkeavat muista kansoista. Hänen mielestään venäläisten poikkeavuus on vaarallinen stereotypia, samoin kuin myytti venäläisestä sielusta on “vailla totuuden siementä”.

Venäläiseen sieluun liittyy myös keskustelu venäläisen intelligentsian eli älymystön roolista kulttuuri-identiteetin rakentajana. Beljankon ja Trušinan (1994, 14) mukaan intelligentsialla tarkoitetaan venäläisessä kontekstissa henkisyttä, yhteiskunnallista vastuuntuntoa sekä moraalista ja kasvatuksellista pohdintaa oikeasta ja väärästä. Tämä tulee ilmi muun muassa kaunokirjallisuudessa (Formanovskaja 1989, 143–144; Levickij 1983, 147, ks. myös Lihačev 1990, 4). Venäläiset klassikot, kuten esimerkiksi Fedor Dostojevski romaanissaan *Rikos ja rangaistus* ja Leo Tolstoi uskonnollis-filosofisessa teoksessaan *Ylösousemus*, pyrkivät filosofisen pohdinnan keinoin opettamaan venäläistä ihmistä tarkastelemaan itseään, elämän-tarkoitusta ja moraalisia arvojaan. Nikolai Gogol puolestaan kuvasi näytelmässään *Reviisori* ja romaanissaan *Kuolleet sielut* ihmisen raadollisuutta ja hyvän ja pahan dialogia ironian ja satiirin avulla. Neuvostoliittolaisessa kirjallisuudessa kasvatuksellinen näkökulma ilmeni sosialistisena realismina, jossa myönteisten sankarien toiminta ja käytös olivat lukijalle esimerkkinä kommunistisen yhteiskunnan rakentamisessa. Sosialistisen realismin esikuvia olivat Nikolai Ostrovskin teos *Kuinka teräs karaistui* ja Maksim Gorkin romaani *Äiti*.

Venäläisen kirjallisuuden merkitys nousi esille myös Loutchkon ja Ericsonin (1989) tutkimuksessa Ruotsissa asuvien venäläisten identiteetistä. Loutchkon ja Ericsonin informantit pitivät venäläistä kirjallisuutta kirkon rinnalla venäläisyyden kulmakivenä.

Venäjää ja venäläisyyttä voi tarkastella useasta näkökulmasta saamatta kuitenkaan täydellistä kuvaa sen ominaispiirteistä. Tässä ehkä onkin venäläisyyden ydin: samanaikaiset, keskenään ristiriitaiset ominaisuudet yhdistyvät sellaiseksi kokonaisuudeksi, jota “järjellä ei voi ymmärtää”. Mustajoki (1996, 152) tiivistää ajatuksen seuraavasti:

Vaikka venäläisiin kytkeytyy mielissämme paljon negatiivissävytteisiä mielikuvia, niin samaan aikaan saatamme – itse sitä tiedostamatta – myös kadehtia heitä. He ovat perusluonteeltaan optimistisia, heillä on lapsenomainen usko ja luottamus huomiseen, he ovat vieraanvaraisia ja he osaavat tehdä pienistäkin elämän iloista juhlahetkiä. Vaikka julkinen Venäjä näyttää karulta ja ankealta, väliin myös pelottavalta, niin yksityinen Venäjä on pehmeä, ihmisläheinen ja lämmin yhteisö, missä ystäväverkosto luo sosiaalista ja henkistä turvallisuutta.

Mitä venäläisyys on tässä tutkimuksessa? Määrittelyn lähtökohtana on tutkimuksen kohderyhmä; venäjää äidinkielenään puhuvat Pietarissa asuvat koululaiset. Nämä nuoret ovat syntyneet Neuvostoliitossa, kokeneet perestroikan ja glasnostin, nähneet uuden Venäjän syntymisen. On ilmiselvää, että nämä yhteiskunnalliset muutokset osaltaan vaikuttavat venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiin. On kuitenkin yhtä perusteltua olettaa, että heidän vanhempiensa vaalima kulttuuriperintö ja edellä käsitelty venäläisyyden peruselementit ovat mukana heidän stereotyyppioissaan kansastaan ja lähialueiden kansoista. Tämän vuoksi venäläisyyttä tarkastellaan tässä tutkimuksessa ennen kaikkea kansallisten, kielellisten ja kulttuuristen ominaisuuksien yhdistelmänä, eikä niinkään geopolittisena käsitteenä.

2 NÄKÖKULMIA KULTTUURI-IDENTITEETTIIN

Kulttuuri-identiteetin käsitteestä on laadittu lukemattomia määritelmiä, joiden sisältöön ja näkökulmaan vaikuttaa ennen kaikkea määritelmän laatijan edustama tieteenala. Niinpä esimerkiksi antropologiassa, sosiologiassa ja psykologiassa kulttuuri-identiteetin käsitteessä korostuvat eri ominaisuudet. Tässä luvussa tarkastellaan kulttuuri-identiteettiä ja sen lähikäsitteitä lähinnä kulttuuriantropologian ja sosiaalipsykologian näkökulmasta. Samalla selvitetään näiden tieteenalojen käsityksiä kulttuurista ja verrataan niitä bahtinilaiseen, dialogiseen kulttuurikäsitteeseen ja sen tarjoamiin mahdollisuuksiin tutkia venäläistä kulttuuri-identiteettiä. Lopuksi tarkastellaan stereotyyppistä kulttuuri-identiteettiä osana kulttuuri-identiteetin kokonaisuutta.

2.1 Identiteetit

Käsite identiteetti on peräisin latinan sanasta *idem*, joka tarkoittaa samankaltaisuutta. Käsite otettiin psykologiassa käyttöön aluksi ilmaisemaan yksilön subjektiivista kokemusta omasta minuudestaan. Myöhemmin käsite on levinnyt tarkoittamaan paitsi yksilöllistä myös yhteisöllistä samankaltaisuuden kokemusta, joka yhdistää ryhmän jäsenet toisiinsa. Yksilöllisen identiteetin lisäksi puhutaankin sosiaalisesta identiteetistä, kulttuuri-identiteetistä, ryhmä-identiteetistä kuin myös kansallisesta, etnisestä ja spatiaalisesta identiteetistä. (Sallinen-Gimpl 1994, 40; Kopsa-Schön 1996, 13.)

Identiteetin käsitteeseen liitetään hyvin usein myönteisiä mielikuvia: yksilön tavoitteena pidetään ehyttä identiteettiä, ja jos sellaista ei ole, sitä etsitään. Identiteetti ei myöskään siedä ristiriitaisuuksia, sillä muutoin yksilö voi ajautua identiteet-

tikriisiin. (Kopsa-Schön 1996, 15.) Amerikkalaisen psykologin Erik Eriksonin (1968; 1994) määrittelyssä identiteetikriisit ovat kuitenkin välttämättömiä eheän identiteetin saavuttamiseksi. Eriksonin mukaan identiteetikriisit kuuluvat yksilön elämänsäkaareen; ne ovat universaaleja ja ne voidaan luokitella hierarkkiseksi järjestelmäksi.

Eriksonin identiteetti-määritelmä on ollut viime vuosina kasvavan kritiikin kohde. Sitä on arvosteltu mm. sosiaalisen vuorovaikutuksen laiminlyönnistä ja kognitiivisten tekijöiden painottamisesta identiteetin muodostumisessa (ks. esim. Galperyn 1995; Shotter 1993). Toisenlaista näkemystä edustaa esimerkiksi Kasia Galperyn (1995, 163), jonka mukaan yksilön identiteetti ei etene hierarkkisesti vaihe vaiheelta kohti eheätä ja tavoiteltua identiteettiä, vaan siitä neuvotellaan jokapäiväisissä puhetilanteissa.

Identiteetin kokemus on siis yhtäältä yksilöllistä, toisaalta muiden ihmisten kokemaa ja määrittelemää. Sosiaalipsykologiassa vallitsevan sosiaalisen identiteetin teorian mukaan yksilön identiteetti muotoutuu ensisijaisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa (Tajfel 1978, 63). Tähän muotoutumiseen vaikuttaa muun muassa se, millaisten ryhmien jäsen yksilö on ja miten hän on sitoutunut ja samaistunut eri ryhmien toimintaan, arvoihin ja tavoitteisiin. Yksilöllisyys sosiaalisen identiteetin teoriassa perustuu puolestaan yksilöiden erilaisiin elämäkokemuksiin tai sosiaalisten ryhmien eroihin. (Tiuraniemi 1993, 26, 29; Augoustinos & Walker 1995, 98.)

Virolainen kirjailija Sirje Kiin (1993, 386) on pohtinut, missä kulkee yksilöllisen ja sosiaalisen identiteetin raja. Mikä identiteetissä on yksilöllisen ainutkertaista, yksilön itsensä määrittelemää, mikä on ulkopuolista, ympäristön määrittelemää, mistä alkaa "me", mistä puolestaan "he":

Mistä kulkee raja, josta alkaen ihminen kykenee ja haluaa samastua yhteen ryhmään, kansaan tai kansalliseen ryhmään, jonka etujen puolesta hän on valmis uhraamaan omat henkilökohtaiset etunsa? Mistä alkaa käsite “vieras”, “he”? Mistä alkaa käsite “me”? Voiko se olla erilainen eri kansoilla? Eikö se olekin erilainen jokaisella ihmisellä, kansallisuudesta riippumatta?

Sosiologi Zygmunt Baumanin (1990, 40–41, 58) mukaan identiteetit muodostavat jatkumon, jonka ääripäissä ovat “me” ja “he”. Baumanin mukaan “me” vastaa sisäryhmää, jossa yksilö tuntee olonsa turvalliseksi. “He” puolestaan edustaa “meidän” vastakohtaa, ulkoryhmää, johon yksilö joko ei pysty tai ei halua samastua. Ilman “heitä” ei kuitenkaan ole “meitä”, sillä identiteetin muodostumisen kannalta molemmat tarvitsevat toisiaan. Jatkumon välissä olevia ryhmiä Bauman kutsuu “vieraiksi”, harmaaksi alueeksi, jota on vaikea määritellä, sillä nämä ryhmät eivät ole osallisena “me-he” -oppositiossa.

2.2 Kansallinen ja etninen identiteetti

Käsitteellä kulttuuri-identiteetti tarkoitetaan tavallisesti jonkin kansan tai pienemmän ryhmän kulttuurista yhteyttä ja samankaltaisuutta. Pirkko Sallinen-Gimpl (1989, 209) määrittelee kulttuuri-identiteetin tarkemmin. Hän näkee kulttuuri-identiteetin aineellisena ja henkisenä yhteenkuuluvuuden tunteena, joka erottaa ryhmät toisistaan:

Kulttuuri-identiteetti on jonkin väestöryhmän kulttuuriperintöön nojautuva, ryhmää sisäisesti yhdistävä ja sen muista erottava aineellinen ja henkinen yhteenkuuluvuus.

Kulttuuri-identiteetin lähikäsitteitä ovat **kansallinen** ja **etninen** identiteetti. Ne tarkastelevat kollektiivisia me-tuntemuksia ryhmissä, joiden jäseniä yhdistävät käsitykset yhteisestä historiasta ja kulttuurista. Kansalliselle ja etniselle identiteetille on yhteistä myös se, että niiden avulla erotetaan kansoja tai etnisiä ryhmiä toisistaan ja toisaalta korostetaan ryhmien sisäistä yhteenkuuluvaisuutta. Tätä me-tunnetta vahvistetaan kansallisissa ja etnisissä ryhmissä samalla tavalla: kulttuuris-

ten symbolien kuten kielen, uskonnon, vaatetuksen, musiikin ja ruoan avulla. Kansallinen identiteetti eroaa kuitenkin etnisestä identiteetistä siten, että se useimmiten yhdistetään valtioon tai pyrkimykseen valtion perustamiseen. Vaikka kansallisvaltion perustamisessa käytetään hyväksi etnisen identiteetin merkitystä (yhteiset juuret), kansallinen identiteetti pyrkii vaimentamaan etnisten tai alueellisten ryhmien eroja ja yhdistämään esimerkiksi suomalaiset ja suomenruotsalaiset yhdeksi kansaksi, tasavertaisiksi valtion jäseniksi. (Ehn et al. 1993, 12–13.)

2.3 Symbolinen ja arkipäivän identiteetti

Kulttuuri-identiteettiä voidaan tarkastella myös retoriikan ja käytännön näkökulmasta. Yhtäältä on **symbolinen** kulttuuri-identiteetti, yhteisön jakama mielikuva kansakunnastaan. Benedict Anderson (1991, 15) nimittää tätä symbolista identiteettiä kuvitelluksi yhteisöksi. Se on kuviteltu, sillä edes pieninkään kansakunta ei tunne suurta osaa yhteisönsä jäsenistä, tapaa heitä tai edes kuule heistä, ja kuitenkin tämän kansakunnan jäsenten mielissä asuu mielikuva yhteisöllisyydestä. Toisaalta on **arkipäivän** kulttuuri-identiteetti, josta kirjoittavat mm. ruotsalaiset etnologit Billy Ehn, Jonas Frykman ja Orvar Löfgren (1993). Arkipäivän identiteetti koostuu yhteisön jäsenten rutiineista ja rituaaleista, esimerkiksi suomalaisessa yhteisössä kahvipöytäkulttuurista ja lauantaisaunasta tai venäläisessä kulttuurissa teehetkestä samovaarin äärellä. Symbolinen identiteetti on siis retorista diskurssia identiteetistä, kun taas arkipäivän identiteetti on käytännön toimintaa.

Symbolinen ja arkipäivän identiteetti käyvät keskenään merkitysneuvottelua. Symbolinen identiteetti poimii arkipäivän identiteetistä elementtejä, joista se muokkaa tyypillisiä piirteitä ja täten täydentää mielikuvaa kulttuurisesta omaleimaisuudesta. (Alapuro 1995, 19.) Tämä ideologia – kimppu arvoja, normeja ja asenteita – ohjaa toimintaa, joka puolestaan oikeuttaa ideologian olemassaolon.

Symbolinen ja arkipäivän identiteetti ovat kuitenkin myös ristiriidassa keskenään. Arkielämässä yhteisön jäsenet havaitsevat heitä yhdistävät ominaisuudet mutta myös eroavaisuudet. Sen sijaan symbolisella tasolla – retoriikassa – erot häivytetään ja yhteisön jäsenten samankaltaisuutta korostetaan. (Ehn et al. 1993, 16.)

Symbolisen ja arkipäivän kulttuuri-identiteetin tarkastelussa nousevat myös esille käsitteet **tietoinen** ja **tiedostamaton** kulttuuri-identiteetti. Kulttuurisessa samaistumisprosessissa voidaankin siten erottaa tietoinen, ryhmätunnetta korostava diskursiivinen elementti sekä tiedostamaton, ritualistisen käyttäytymisen elementti (Kopsa-Schön 1996, 15). Lauri Hongon (1988, 139) mukaan tietoisien ja tiedostamattoman kulttuuri-identiteetin eroja ei pidä korostaa ja kuvata niitä toisistaan irrallaan, vaan identiteetin kuvaus tulisi nähdä systeeminä, jossa sekä tietoiset että tiedostamattomat identiteetin elementit yhdistyvät.

2.4 Staattinen ja dynaaminen identiteetti

Kulttuuri-identiteetin tutkimus heijastaa käsityksiä myös itse kulttuurista. Kulttuuriantropologinen tutkimus koki murroksen 1920-luvulla. Tällöin sai alkunsa funktionalismi, joka hallitsi kulttuuriantropologista tutkimusta 1960-luvulle saakka. Funktionalistien mukaan kulttuurilta puuttuu selväpiirteinen oma historia. Tämän vuoksi tiettyä kulttuuria on funktionalistien mielestä tarkasteltava **ajattomana toiminnallisena kokonaisuutena**, jolla on autonominen asema muihin kulttuureihin nähden. (Sarmela 1984, 35–37; Söderholm 1994, 131–132.) Tämän käsityksen mukaisesti esimerkiksi venäläistä kulttuuri-identiteettiä ei voida kiinnittää menneisyyteen tai tulevaisuuteen, vaan sitä tulisi tarkastella historiattomana ja autonomisena nykypäivän ilmiönä.

Funktionalistista kulttuurikäsitystä voidaan pitää staattisena, sillä siinä kulttuuri nähdään muuttumattomana ja yhtenäisenä kokonaisuutena (Söderholm 1994, 133). Staattisen kulttuurikäsitteen mukaan yksilöt eivät myöskään aktiivisesti muokkaa tai uudista kulttuuria, vaan kulttuuri ohjaa heidän toimintaansa. Kulttuuri on siten yhteisön jäsenten yhteistä tietoa, käsikirjoitusten kokoelma, joka sisältää valmiit viestintämallit ja tulkintatavat. Käsikirjoitukseen kuuluu esimerkiksi, miten yhteisön jäseniä puhutellaan tai miten kritiikkiä esitetään. Käsikirjoitukset ovat tiedostamattomia ja muuttuvat tietoisiksi vasta kohdatessaan toisen kulttuurin käsikirjoitusten kokoelman. (Hall 1989; Tiittula 1993, 10.)

Vastakohtaksi staattiselle kulttuurikäsitteelle kulttuuriantropologiassa kehittyi dynaaminen kulttuurikäsitte, jota edustaa 1970-luvulla alkanut tulkitseva antropologia (Söderholm 1994, 136–137). Sen mukaan kulttuuri uusiutuu, siirtyy ja pysyy voimassa oppimisen avulla. Tähän oppimiseen tarvitaan yhteinen tietoisuus, **symbolijärjestelmä**, jonka sisältämiä yhteisiä kokemuksia, tietoja, arvoja ja normeja yksilöt jatkuvasti käyttävät ja muokkaavat vuorovaikutuksen aikana (Ehn & Löfgren 1982, 13; Laine-Sveiby 1991a, 12). Kulttuurin dynaamisuus ilmenee myös siten, että se ei ole sulkeutunut järjestelmä. Tämän käsityksen mukaan ei voi puhua homogeenisesta 'länsimaisesta kulttuurista', 'venäläisestä kulttuurista' tai edes 'suomalaisesta kulttuurista', sillä eri kulttuureita edustavat yksilöt neuvottelevat myös keskenään ja siten antavat, lainaavat ja tuottavat merkityksiä. (Kulick 1992, 145.)

Dynaamisen kulttuuri-identiteetin käsitteessä korostuvat myös identiteetin prosessimaisuus ja ristiriitaisuus (Kopsa-Schön 1996, 16). Stuart Hallin (1992, 275) mukaan kulttuuri-identiteetti on jatkuvan muokkauksen kohteena. Hall lähtee oletuksesta, jonka mukaan kulttuuri-identiteetti on "yhtä aikaa jonakin olemista kuin joksikin tulemista". Tällä hän tarkoittaa sitä, että kulttuuri-identiteetti ei voi unohtaa

historiaansa, nykypäiväänsä tai tulevaisuuttaan, vaan ne kaikki ovat yhtä aikaa läsnä ja vaikuttavat omalta osaltaan kulttuuri-identiteetin muotoutumiseen.

Dynaamisen kulttuurikäsitteen mukaan venäläinen kulttuuri-identiteetti nähdään siten yhtä aikaa joksikin tulemisena kuin jonakin olemisena. Sen historia tunnustetaan, samoin tulevaisuus. Venäläistä kulttuuri-identiteettiä ei tämän käsityksen mukaan voida kuitenkaan kiinnittää aitoon menneisyydestä löydettyyn muottiin, sillä se muuttuu ajallisesti ja paikallisesti ja sen merkityksestä neuvotellaan niin kulttuurin sisällä kuin eri kulttuurien edustajienkin kesken.

Kulttuuriantropologian käsitykset kulttuurin ja kulttuuri-identiteetin staattisuudesta tai dynaamisuudesta heijastavat näkemyksiä yksilöstä kulttuurin ohjattavana tai ohjaajana. Yksilön ja kulttuurin suhdetta voisi kuitenkin pohtia enemmän sisältöjen kautta: Mitä merkityksiä yksilö pystyy kulttuurissaan muuttamaan? Kuinka nopeasti muutos voi tapahtua? Onko kulttuurissa pysyviä tabuja, joita yksilö ei kykene muuttamaan? Kuinka tietoinen yksilö on kulttuurinsa merkityksistä? Voiko vieraan kulttuurin merkityksiä oppia? Näihin kysymyksiin vastaa osaltaan dialoginen kulttuurikäsitys.

2.5 Monologinen ja dialoginen identiteetti

Dialoginen kulttuurikäsitys pohjautuu venäläiseen / neuvostoliittolaiseen kielifilosofiaan, jota edustavat Mihail Bahtin (1979, 1986) ja Valentin Vološinov (1990). Dialogisen kielifilosofian punaisena lankana on oletus, jonka mukaan yksilön käsitykset itsestään ja ympäristöstään muodostuvat ensisijaisesti **sosiaalisessa vuorovaikutuksessa** ympäristön kanssa. Tämän vuoksi ne sisältävät runsaasti ympäristön hyväksymiä ja ylläpitämiä asenteita ja näkemyksiä. Toisaalta käsitykset ovat kuitenkin myös yksilöllisiä ja ainutlaatuisia, sillä ne perustuvat yksilön omiin

tietoihin, kokemuksiin, mielipiteisiin, asenteisiin ja uskomuksiin. Käsitteet 'sosiaalinen' ja 'yksilöllinen' eivät siten ole dialogisen käsityksen mukaan toistensa vastakohtia, vaan ne täydentävät toisiaan ja ovat riippuvaisia toisistaan. Tätä ajatusta vahvistaa venäläisen filosofin Vladimir Solovjovin (ks. Rasčetina 1997) toteamus:

Yhteisö on kuin laajennettu yksilöllisyys, kun taas yksilöllisyys on kuin pienennetty yhteisö. (oma suomennos)²

Dialogisessa kulttuurikäsitteessä kulttuurin merkityssisällöt syntyvät vuorovaikutuksessa **ulkopuolisten**, vieraan kulttuurin edustajien kanssa. Bahtinin (1979, 334–335; 1986, 6–7) mukaan omaa kulttuuria ei voi ymmärtää kokonaisuutena ilman vieraan kulttuurin edustajia, jotka pystyvät näkemään kulttuurin ulkoisen olemuksen ja täydentämään sen sisäistä, yksipuolista kuvaa. Bahtinin mielestä on kuitenkin tärkeää, että vieraan kulttuurin edustajat pysyvät ulkopuolisina, eivätkä ryhdy tarkkailemaan kulttuuria sen omilla välineillä. Tämä johtaisi vain kulttuurin **sisäiseen monologiin** ja merkityssisältöjen toistumiseen. Bahtinin (1979, 334–335) näkemys ulkopuolisuuden välttämättömyydestä ja kulttuurienvälisestä dialogista tiivistyy seuraavasti:

Me esitämme vieraalle kulttuurille uusia kysymyksiä; sellaisia joita se ei ole itse itselleen esittänyt. Me etsimme siitä vastauksia kysymyksiimme, ja vieras kulttuuri vastaa meille paljastaen itsestään uusia puolia, uusia semanttisia syvyyksiä. (oma suomennos)³

Bahtin (1979, 334) toteaa, että kulttuurienväläinen dialogi ei rajoitu pelkästään kahden kulttuurin edustajien vuorovaikutukseen, vaan kulttuurin ymmärtäminen on sitä syvällisempää mitä enemmän eri kulttuurien edustajia dialogiin osallistuu.

² “Общество есть расширенная личность, а личность – сжатое общество.”

³ “Мы ставим чужой культуре новые вопросы, каких она сама себе не ставила, мы ищем в ней ответа на эти вопросы, и чужая культура отвечает нам, открывая перед нами новые стороны, новые смысловые глубины.”

Bahtinin mukaan kulttuurit eivät vuorovaikutuksessa kuitenkaan sulaudu tai sekoitu toisiinsa, vaan ulkopuolisuuden ansiosta ne säilyttävät omaleimaisuutensa ja rikastuttavat avointa kokonaisuuttaan.

Miten kulttuurienvälinen dialogi ilmenee arkielämässä? Lause *hän tekee työtä kuin venäläinen* tuottaa erilaisia mielikuvia eri kulttuurien edustajille. Venäläisen mielestä lause sisältää tyypillisen venäläisen tavan “ajatella työssä kotiasioita ja kotona työasioita”.⁴ Suomalaisen mieleen lause tuo joko kuvan “venäläisestä byrokratiasta” tai sitten “viimeiseen asti hiotusta patalaiskuudesta”.⁵ Myös venäläisen työn laatu on suomalaisen mielestä heikko: “meidän piti tilata sitä lasia Venäjältä, koska vaan siellä osataan tehdä niin huonoa lasia”, puuskahti museoviraston työntekijä, joka tarvitsi vanhalta näyttävää lasia restaurointia varten.⁶ Kosovon albaanin mielikuva eroaa venäläisestä ja suomalaisesta: hänen mielestään lauseessa kuvataan “vahvaa ja ahkerää työntekijää”.⁷

Mikä on sitten oikea kuva venäläisestä työntekijästä? Dialogisen kulttuurikäsitteksen mukaan ei ole yhtä oikeaa kuvaa kulttuurista tai sen edustajista, vaan se on Bahtinin sanoin **moniääninen** ja **vuorovaikutuksellinen** (Bahtin 1979, 333). Myös yksilön omat, uniikit käsitykset ja kokemukset kulttuuri-identiteetistä ovat moniäänisiä. Dialoginen kulttuurikäsitteys eroaa siten kulttuuriantropologian staattisesta kulttuurikäsitteestä, jonka mukaan kulttuuri on muuttumaton, sulkeutunut kokonaisuus ja siten myös kulttuuri-identiteetti on pysyvä. Sen sijaan dialoginen kulttuurikäsitteys on yhteydessä kulttuuriantropologian dynaamiseen kulttuurikäsitteeseen,

⁴ Svetlana Danilova, henkilökohtainen tiedonanto 30.9.1994.

⁵ Tapio Kärnä, henkilökohtainen tiedonanto 15.3.1995.

⁶ Matti Isoherranen, henkilökohtainen tiedonanto 20.4.1994.

⁷ Kosovon maakunta kuuluu hallinnollisesti nykyiseen Jugoslaviaan. Kosovon maakunnan n. 2 miljoonasta asukkaasta n. 90 % on etniseltä kansallisuudeltaan albaaneja. Arsim Dallku, henkilökohtainen tiedonanto 23.4.1996.

jonka mukaan käsitykset kulttuurista muodostuvat ensisijaisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tämä ei kuitenkaan edellytä yhteistä symbolijärjestelmää, vaan merkitysneuvotteluun kulttuuri-identiteetistä voivat osallistua useat, keskenään ristiriitaisetkin 'kulttuuriäänet'.

2.6 Stereotypiat ja identiteetti

Ihmisyryhmiin kohdistuvia yleistyksiä nimitetään stereotypioiksi. Stereotyyppisissä mielikuvissa tietyn ryhmän jäsenet nähdään samanlaisina: professorit hajamielisinä, punatukkaiset naiset intohimoisina, hämäläiset hitaina ja suomalaiset ahkerina. Stereotypiat eivät siis kuvaa yksilön käyttäytymistä, vaan hänen edustamansa ryhmän oletettuja käyttäytymisnormeja. (Adler 1986, 71; Lehtonen 1994, 51; Virtanen 1994.) Stereotypiat ovat siten osa sosiaalista havainnointia. Amerikkalainen sosiaalipsykologi Stuart Oskamp (1991, 21) tarkastelee sosiaalista havainnointia viiden ominaisuuden avulla. Oskampin mukaan sosiaalinen havainnointi on 1) välitöntä, 2) valikoivaa, 3) järjestäytyntä, 4) pysyvää ja 5) tarkoituksenmukaista.

Stereotypiat liittyvät kiinteästi asenteisiin ja ennakkoluuloihin. Asenteilla tarkoitetaan pysyväksi järjestelmäksi muodostuneita ajatuksia, havaintoja ja tunteita, jotka ilmenevät myönteisenä tai kielteisenä pyrkimyksenä käyttäytyä tietyllä tavalla. Asenteet ovat opittuja, suhteellisen pysyviä ja herkästi yleistyviä. Ennakkoluuloilla puolestaan tarkoitetaan mielipiteitä, joiden paikkansapitävyyttä ei ole tarkistettu. Ennakkoluulot voivat olla sekä myönteisiä että kielteisiä, ja ne kohdistuvat tavallisesti ulkoryhmiin eikä niinkään yksilön omiin sosiaalisiin ryhmiin. (Kopsa-Schön 1996, 91; Tiuraniemi 1993, 21, 61–62.)

Eri kulttuurien edustajien keskinäinen suhde on ainakin jossakin määrin yhteydessä stereotypioihin, asenteisiin ja ennakkoluuloihin (Gudykunst & Ting-Toomey 1988,

205). Stereotyyppit ovat tärkeässä asemassa silloin, kun yksilö pyrkii sopeutumaan vieraaseen kulttuuriin ja toimimaan sen sääntöjen mukaisesti. Stereotyyppioista voi tässä prosessissa olla sekä hyötyä että haittaa. Ne ovat hyödyllisiä silloin, kun niistä ollaan tietoisia, niiden avulla kuvataan ryhmää eikä yksilöä, ne eivät ole arvottavia, ne ovat tarkkoja, ne ovat “lähimmäksi osuvia arvauksia” ennen suoraa tietoa kohderyhmästä tai niitä muutetaan tiedon ja kokemusten kartuttua. Haitallisia stereotyyppit ovat silloin, kun niistä ei olla tietoisia, ne kohdistetaan yksittäisiin ryhmän jäseniin, niille annetaan liioiteltu myönteinen tai kielteinen arvo tai niitä ei muuteta tiedon ja kokemusten kartuttua. (Adler 1986, 72; Salo-Lee 1996, 17.)

Stereotyyppit ovat kulttuurienvälisen viestinnän näkökulmasta ongelmallisia, sillä ne ovat usein joko yliyleistyksiä (overgeneralizations) tai yliyksinkertaistuksia (oversimplifications). Yliyleistyksillä tarkoitetaan tietyn kulttuurin kaikkiin edustajiin liitettyjä ominaisuuksia, esimerkiksi kaikki venäläiset ovat melankolisia. Yliyksinkertaistukset liittyvät puolestaan vastakohta-asetteluihin, esimerkiksi ruotsalaiset ovat individualistisia kun taas venäläiset ovat kollektiivisia. Vastakohta-asettelut johtavat kulttuurien kohtaamisessa usein kielteisiin stereotyyppioihin. Vertailun lähtökohta voisi kuitenkin olla usean eri ulottuvuuden tarkastelu, jossa huomioidaan myös eri kulttuurien yhteiset ominaisuudet ja eri kulttuurien edustajien sisäiset eroavaisuudet. (Salo-Lee 1996, 18.)

Stereotyyppioiden tehtävänä on kuitenkin erotella kulttuuriryhmät toisistaan. Ron ja Suzanne Wong Scollonin (1995, 155–156) mukaan stereotyyppit ovat yhden kulttuuriryhmän ideologian mukaisia arvioita, joilla on joko myönteinen tai kielteinen arvotus. Nämä stereotyyppiset käsitykset toimivat argumentteina ryhmien välisten suhteiden selittämiseksi. Stereotyyppipohjainen ajattelu ei tunnusta ryhmänsisäisiä eroavaisuuksia eikä poikkeavuuksia. Tämän vuoksi stereotyyppit ovat usein vakiintuneita; kulttuuriryhmästä poikkeavaa edustajaa pidetään erityistapauksena, minkä

vuoksi stereotypioita koko ryhmästä harvoin kyseenalaistetaan tai muutetaan. (Adler 1986, 73.)

Stereotypiat perustuvat usein tarkkaan kulttuurin havainnointiin, stereotypioissa on siten totuuden siemen. Ongelmallista stereotyyppisessä ajattelussa on kuitenkin se, että siinä ei huomioida kohdekulttuurin edustajan muita ominaisuuksia, jotka ovat yhtä tärkeitä hänen persoonansa ja käyttäytymisen havainnoinnissa. Stereotypiat sen sijaan rajaavat havainnointia näkyvimpiin piirteisiin, joiden katsotaan olevan koko kuva havainnoinnin kohteesta. Ratkaisuna yleistykseen ja yksinkertaisuuteen voisi olla ryhmienvälinen vertailu sekä yhdistävien että erottavien ominaisuuksien osalta. Stereotyyppien tulisi siten perustua enempään kuin yhteen tekijään, mikä mahdollistaisi yksilöiden erottumisen ryhmästä kuin myös yksilön kuulumisen useaan ryhmään. (Scollon & Scollon 1995, 156–157.)

Scollon ja Scollon (1995, 158) pitävät stereotypioita kulttuurienvälistä kommunikaatiota estävinä tekijöinä, sillä ne vaikeuttavat näkemään **yksilöiden** väliset erot. He jakavat stereotypiat kielteisiin ja myönteisiin stereotyyppiin, jotka molemmat osaltaan vaikeuttavat kulttuurienvälistä kommunikaatiota ja johtavat usein virhepäätelmiin. Kielteisten stereotyyppien avulla kulttuurit asetetaan vastakkain tietyn yhden ominaisuuden perusteella. Vastakkain asettelua käytetään myöhemmin välineenä kulttuurien ideologisten arvojen selittämiseen ja oman kulttuurin arvojen legitimointiin. Kielteisten stereotyyppien tavoitteena ovatkin usein polaariset oppositiot; sisäryhmän ja ulkoryhmän selkeä erottaminen.

Myönteisten stereotyyppien tavoitteena on puolestaan ryhmien samankaltaisuuden korostaminen. Stereotyyppien avulla voidaan osoittaa esimerkiksi solidaarisuutta yhteiskunnallisuuden tunnetta ja perustella, että sisäryhmä ja ulkoryhmä ovat ainakin joiltakin osin identtiset. Myönteisten stereotyyppien avulla voidaan myös yhdistää kaksi

ulkoryhmää ja täten ignoroida ryhmienväliset erot. (Scollon & Scollon 1995, 159–161.)

Stereotyyppinen kulttuuri-identiteetti muodostuu ryhmän sisäisten ja ryhmän ulkoisten stereotyyppien välisestä suhteesta. Kopsa-Schöinin (1996, 95) mukaan stereotyypit eivät ole tarkkoja kuvia todellisuudesta, mutta ne eivät myöskään perustu pelkästään fiktion. Ryhmä, johon stereotyypit kohdistuvat, voi kumota ne tai jättää ne tietoisesti kumoamatta. Kulttuuri-identiteetin kannalta ryhmään liitetyt stereotyypit saattavat joskus olla niinkin edullisia, että ryhmä jopa pyrkii säilyttämään ne. Esimerkiksi venäläiset saattavat vahvistaa omaa kulttuuri-identiteettiään usein esitetyillä stereotyyppioilla venäläisten viisaudesta, lahjakkuudesta ja taiteellisuudesta. Ryhmän autostereotyypit voivat kuitenkin olla myös kielteisiä: esimerkiksi suomalaisten katsotaan vaalivan kulttuuri-identiteettiään juuri kielteisillä stereotyyppioilla – metsäläisyydellä, juroudella ja juoppoudella (Lehtonen 1993, 16).

Kansallisen identiteetin edellytyksenä pidetään kansallisvaltion tunnusmerkkejä: lippua, kansallislaulua ja vaakunaa. Kansakunnan kulmakivinä pidetään myös kieltä ja kulttuuriperintöä. Näiden tunnusmerkkien avulla kansakunta pyrkii vahvistamaan asemaansa muiden kansakuntien joukossa. Kansakunnan tunnusmerkit on siis täytettävä, tietty samankaltaisuus on pystyttävä osoittamaan, jotta kansakuntaa arvostettaisiin ja se tunnustettaisiin tasavertaiseksi muiden kansakuntien rinnalla. (Löfgren 1993, 25.)

Vaikka kansakunnat pyrkivät täyttämään niille asetetut ulkoiset normit, ne yrittävät samanaikaisesti erottautua muista kansakunnista. Omaleimaisen, tietoisien kulttuuri-identiteetin rakentamiseen käytetään apuna stereotyyppioita ja vakiintuneita käsityksiä kansanluonteesta. (Ehn et al. 1993, 16; Löfgren 1993, 32–33.) Esimerkiksi virolaiset mainostavat suomalaismatkailijoille kansallista omaleimaisuuttaan stereotyyppien avulla seuraavasti:

Perhemajoituksessa opit tuntemaan aidot virolaiset. Viro on erilainen kuin maat, joissa olet aiemmin vierailut. Eron tekevät ihmiset. Virolaiset ovat luonnollisia, ystävällisiä ja vieraanvaraisia.

Kuten esimerkistä voidaan havaita, stereotyyppien avulla on hyvin vaikea erottautua. Varsin moni kansakunta voi käyttää itsestään ominaisuuksia luonnollinen, ystävällinen ja vieraanvarainen. Stereotyyppit ovat kuitenkin erityisen tärkeässä asemassa silloin, kun kansakunta haluaa erottautua tietystä, toisesta kansakunnasta. Esimerkiksi venäläiset pitävät itseään saksalaisten vastakohtina, sillä “venäläiset ajattelevat sydämellä, saksalaiset aivoilla.”⁸

Stereotyyppisen kulttuuri-identiteetin sisältö kuitenkin vaihtelee vertailukohtien mukaisesti. Esimerkiksi ruotsalaiset pitävät itseään italialaisia järjestelmällisempinä, kun taas saksalaiset ovat heitäkin järjestelmällisempiä. (Löfgren 1993, 33–34.) Stereotyyppit heijastavat myös kansakuntien keskinäistä henkistä suhdetta. Esimerkiksi suomalaiset pitävät virolaisia avuttomina pikkuveljinään, kun taas ruotsalaisiin verrattuna he ovat mielestään itse pikkuveljen asemassa (Lehtonen 1993, 21; Haakana 1994, 9–10).

Stereotyyppinen kulttuuri-identiteetti on osa kulttuuri-identiteetin kokonaisuutta. Sen avulla rakennetaan symbolista identiteettiä, yhteistä mielikuvaa kulttuurista. Stereotyyppinen kulttuuri-identiteetti ilmenee myös arkipäivässä; tiedostamattomissa rutiineissa ja käytännön toiminnassa. Stereotyyppien avulla kulttuuri pyrkii löytämään tiettyä pysyvyyttä, staattista identiteettiä. Toisaalta stereotyyppit saattavat edesauttaa neuvottelua kulttuuri-identiteetistä, sen historiasta, nykyhetkestä ja tulevaisuudesta. Hyvin usein stereotyyppit ovat lähtökohta kulttuurienväliseen identiteettineuvotteluun, jossa ovat mukana niin yhteisölliset kuin yksilöllisetkin käsitykset kulttuuri-identiteetistä.

⁸ Nadežda Mihailova, henkilökohtainen tiedonanto 10.10.1996.

3 KANSAT OMINAISUUKSINA

Stereotyypiat ovat yksi käytetyimmistä käsitteistä, kun selvitetään kansallisten ja etnisten ryhmien keskinäisiä asenteita, käsityksiä ja ennakkoluuloja. Tässä luvussa stereotyyppioita tarkastellaan tutkimusmetodologisesta näkökulmasta. Aluksi kuvataan stereotyyppia-käsitteen kehitystä erityisesti sosiaalipsykologiassa sekä esitellään stereotyyppioiden luokituksia ja tutkimusmenetelmiä. Tämän jälkeen tarkastellaan Suomessa tehtyjä tutkimuksia stereotyyppioista ja kulttuuri-identiteetistä. Lopuksi määritellään tämän tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset.

3.1 Stereotyypiat tutkimuskohteena

Stereotyyppia-käsite on peräisin perinteisestä kirjapainotekniikasta: siinä kirjasinladelma kopioitiin stereotyyppiamenetelmällä pahvimuottiin, josta pystyttiin valamaan useita samanlaisia ladelmia. Stereotyyppia-käsitettä käytti ensi kerran amerikkalainen lehtimies Walter Lippmann. (Augoustinos & Walker 1995, 209.) Lippmann (1984, 41, 43) pohtii stereotyyppioiden merkitystä havainnoinnissa seuraavasti:

Useimmissa tapauksissa me emme näe ensin ja määrittele sitten vaan määrittelemme ensin ja näemme sitten. Ulkomaailman suunnattomasta, kukoistavasta ja kuhisevasta sekamelskasta me poimimme esiin ne seikat, jotka kulttuurimme on määritellyt meille. Sitä, mitä olemme poimineet esille, meillä on taipumus havaita kulttuurimme meille stereotyyppisessä muodossa. [--] Tämä on taloudellista, sillä on uuvuttavaa yrittää nähdä kaikki seikat tuoreesti ja yksityiskohtaisesti niiden tyyppinä ja yleistyksinä näkemisen asemesta.

Lippmannin (1922, 81, 88, 96) mukaan stereotyypiat ovat siten kulttuurin määrittelemiä malleja, **mentaalisia mielikuvia**, jotka ohjaavat yksilön havainnointia. Stereotyypiat ovat välttämättömiä, sillä ne auttavat yksilöä nopeasti ja **tehokkaasti** ennakoimaan, arvioimaan ja selittämään toisten käyttäytymistä. Stereotyypiat eivät

kuitenkaan ole neutraaleja tai objektiivisia mielikuvia, vaan ne sisältävät runsaasti aikaisempaan kokemukseen perustuvia uskomuksia, asenteita ja arvostuksia.

Lippmann oli yli kolme vuosikymmentä edellä aikansa psykologian tutkimusta. Lippmannin aikalaiset määrittelivät havainnoinnin passiiviseksi prosessiksi, jossa stereotyyppioilla havainnoinnin tulkitsejana ei ollut merkitystä. Vasta 1950-luvun psykologiassa yksilön aktiivinen rooli ympäristön havainnoijana ja tulkitsejana, kuten myös stereotyyppioiden merkitys havaintojen muodostajina otettiin huomioon. Tätä mieltä oli erityisesti Gordon Allport (1954), joka korosti sosiaalisen kontekstin merkitystä ja stereotyyppioiden asemaa havainnoinnissa. Stereotyyppiat määriteltiin kuitenkin vielä 1960- ja 1970-luvulla **virheellisiksi mentaaliksi** mielikuviksi ja niiden sosiaalinen konteksti sivuutettiin. (Brigham 1971, 17; Augoustinos & Walker 1995, 209–211). Yksipuolinen kognitiivinen näkökulma stereotyyppioiden tutkimuksessa on väistynyt vasta viime vuosikymmeninä, jolloin stereotyyppioita on alettu tarkastella myös **sosiaalisen** havainnoinnin välineinä (Ageev 1986, 95–96; Augoustinos & Walker 1995, 211).

Kognitiivisia prosesseja stereotyyppioiden muodostumisessa pidetään edelleen kuitenkin hyvin merkityksellisenä. Henri Tajfelin (1981, 145) mukaan stereotyyppiat ovat yksilön muodostamia yleistyksiä, jotka pohjautuvat ensisijaisesti kognitiivisiin prosesseihin ja kategorisointiin. Stereotyyppioiden tärkein tehtävä on siis yksinkertaistaa ja systematisoida havainnointia. Tajfel kuitenkin korostaa, että stereotyyppiat ovat sosiaalisia silloin, kun ne ovat **jaettu** eli kun niistä ollaan yksimielisiä laajassa ryhmässä. Tämän vuoksi stereotyyppioilla on Tajfelin mukaan hyvin tärkeä sosiaalinen merkitys havainnoinnissa.

Stereotyyppioiden luokitteluja on useita. Harry Triandis ja Vasso Vassiliou (1967, 316) erottavat stereotyyppiat sisäryhmästä eli **autostereotyyppiat** sekä stereotyyppiat

ulkoryhmästä eli **heterostereotyyppiä**. Jaakko Lehtonen (1990, 19–20) puolestaan käyttää stereotyyppioista seuraavaa luokitusta (taulukko 1):

TAULUKKO 1 Stereotyyppioiden luokitus (Lehtonen 1990, 19–20)

STEREOTYPIA	KAAVA	ESIMERKKI
yksinkertaiset autostereotyyppiä	$(R1 \rightarrow R1)^*$	suomalaiset pitävät itseään ahkerina ja rehellisinä
yksinkertaiset heterostereotyyppiä	$(R1 \rightarrow R2)$	suomalaiset pitävät ruotsalaisia ylpeinä ja itsekkäinä
projisoidut autostereotyyppiä	$(R1 \rightarrow R2 \rightarrow R1)$	suomalaiset olettavat ruotsalaisten pitävän heitä tyhminä ja takapajuisina
projisoidut heterostereotyyppiä	$(R1 \rightarrow R2 \rightarrow R2)$	suomalaiset olettavat ruotsalaisten pitävän itseään älykkäinä ja sivistyneinä

*R = ryhmä

Lehtonen erottaa Triandisin ja Vassilioun tapaan stereotyyppiä sisäryhmästä eli autostereotyyppiä sekä stereotyyppiä ulkoryhmästä eli heterostereotyyppiä. Lehtosen luokitus on kuitenkin tarkempi, sillä siinä erotetaan lisäksi yksinkertaiset ja projisoidut stereotyyppiä. **Yksinkertaiset stereotyyppiä** kuvaavat sisäryhmän stereotyyppiä oita itsestään ja ulkoryhmästä ilman taustaoletuksia ulkoryhmän arvioista. **Projisoidut stereotyyppiä** puolestaan sisältävät **oletuksen** ulkoryhmän edustajien **identtisestä** ajattelutavasta; todellisuuden näkemisestä samalla tavalla. (Lehtonen 1990, 19–20.)

Kansallisten ja etnisten stereotyyppioiden tutkimuksessa aineistonkeruumenetelmänä on tavallisesti käytetty kyselyä. Tällä tavoin on pyritty saavuttamaan mahdollisimman laaja kohderyhmä sekä edustava ja vertailukelpoinen aineisto. Yksi menetelmä stereotyyppioita mittaavassa kyselyssä on adjektiivilista (checklist technique), jossa tutkija on etukäteen määritellyt kansallista tai etnistä ryhmää kuvaavat stereotyyppiä.

Adjektiivilistan käyttö aineistonkeruumenetelmänä on perusteltua silloin, kun halutaan selvittää, kuinka yksimielinen kohderyhmä on tietyn kansan tai etnisen ryhmän ominaisuuksista. Ongelmallista adjektiivilistassa on kuitenkin se, että vastaajan on pitädyttävä tutkijan valitsemissa adjektiiveissa kansaa tai etnistä ryhmää kuvatessaan. (Brigham 1971, 17–18.)

Ongelmaa on pyritty lieventämään käyttämällä prosentuaalisia adjektiivilistoja (percentage technique), joissa vastaajan tehtävänä on arvioida, kuinka suuri prosenttiosuus kansasta tai etnisestä ryhmästä edustaa kutakin listan adjektiivia. Kolmantena menetelmänä käytetään suhteellista adjektiivilistaa (diagnostic ratio technique), jossa vastaaja ensin arvioi, kuinka suuri prosenttiosuus ihmisistä yleensä edustaa kutakin adjektiivia. Tämän jälkeen vastaaja arvioi adjektiivin sopivuutta kunkin kansallisen tai etnisen ryhmän osalta. (Brigham 1971, 32–33; Stephan et al. 1993, 54.)

Prosentuaaliset ja suhteelliset adjektiivilistat eivät kuitenkaan kokonaan poista ongelmaa pakollisesta valinnasta ja vastaajan toiminnan ohjaamisesta. Yksi vaihtoehto on adjektiivilistan sijaan pyytää vastaajaa esimerkiksi kolmen itse valitseman ominaisuuden avulla kuvaamaan tiettyä kansaa tai etnistä ryhmää. (ks. esim. Lehtonen 1993, 17–22.) Tämän menetelmän ongelmana on aineiston monimuotoisuus ja sen tulkinnan vaikeus. Myös tutkimustulosten keskinäinen vertailu on työläämpää kuin adjektiivilistoista johdettujen tulosten vertailu. Menetelmän etuna on kuitenkin se, että vastaajan valintoja ei ohjata yhtä paljon kuin adjektiivilistoja käytettäessä.

3.2 Katsaus aiempiin tutkimuksiin

Kulttuuri-identiteetin tutkimus on ollut Suomessa vähäistä. Näissä tutkimuksissa on lähinnä keskitytty Suomessa asuviin kulttuuri-vähemmistöihin, kuten esimerkiksi siirtokarjalaisiin (Sallinen-Gimpl 1994) ja romaneihin (Kopsa-Schön 1996). Stereotypiat ovat sen sijaan olleet Suomessa usean tieteenalan tutkimuskohteena. Stereotypioita on 1980- ja 1990-luvulla selvitetty mm. taloustieteissä, viestintätieteissä, historian tutkimuksessa, yhteiskuntatieteissä ja kasvatustieteissä.

Stereotyyppien asemaa kansainvälisessä työympäristössä on tarkasteltu lähinnä taloustieteissä ja viestintätieteissä. Näissä tutkimuksissa on selvitetty esimerkiksi suomalaisten ja venäläisten liikemiesten keskinäisiä stereotypioita (Suomi Pietarissa Pietari Suomessa 1993), Itämeren maiden kulttuurisia ja taloudellisia yhtäläisyyksiä ja eroja (Mare Balticum 1990) sekä eurooppalaisten liikemiesten käsityksiä Suomesta ja suomalaisista liikemiehistä (Törnroos et al. 1991). On myös tarkasteltu suomalais-saksalaisia kulttuurieroja ja niiden aiheuttamia ongelmia talouselämän viestinnässä (Tiittula 1993), suomalaista viestijänä kansainvälisessä työympäristössä (Rusanen 1990) sekä suomalaisuutta ja Suomi-kuvaa kansainvälistymisen haasteena (Lehtonen 1993).

Stereotyyppien yhteyttä asenteisiin, ennakkoluuloihin ja mielikuviin on tarkasteltu useasta eri näkökulmasta. Näiden tutkimusten kohteena ovat olleet suomalaisten asenteet ulkomaalaisia kohtaan (Jaakkola 1989; 1993), suomalaisten peruskoululaisten Suomi-kuva (Virrankoski 1991), suomalaisopiskelijoiden Eurooppa-kuva ja kansalliset mielikuvat (Rikkinen 1996) sekä suomalaisten ja espanjalaisten kansallisuuskuvat ja stereotypiat (Vaahterikko 1993).

Stereotypioita ja naapurimaakuvia tarkastelevissa tutkimuksissa on puolestaan selvitetty suomalaisten ja venäläisten / neuvostoliittolaisten perestroikan jälkeistä

naapurimaakuvaa (Baškirova & Raittila 1988; 1989), suomalaisnuorten ja neuvostonuorten naapurimaakuvia ja kansallisia stereotyyppioita (Raittila 1988; Raittila et al. 1991), suomalaisen oikeistolehdistön luotsaamaa viholliskuvaa Neuvostoliitosta ja venäläisistä (Luostarinen 1986), pohjoismaisten opiskelijoiden Suomi-kuvaa sekä suomalaisopiskelijoiden stereotyyppioita Ruotsista ja Norjasta (Lerkkanen 1992; 1993).

Tämän tutkimuksen kohderyhmän ja aineistonkeruumenetelmien kannalta keskeisimmät aiemmat tutkimukset ovat Jaakko Lehtosen ja Hille Pajupuun (1992) tutkimus suomalaisten ja virolaisten kansallisista stereotyyppioista sekä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeessa kerätty aineisto suomalaisten ja virolaisten peruskoululaisten kulttuuri-identiteetistä ja heidän stereotyyppioistaan lähialueiden kansoista.

Jaakko Lehtonen ja Hille Pajupuu selvittivät vuonna 1991 **suomalaisten ja virolaisten stereotyyppioita** itsestään ja naapurimaiden kansalaisista (Lehtonen & Pajupuu 1992; Lehtonen 1993, 14–15; 1994, 55). Lehtonen ja Pajupuu pyysivät kummassakin maassa 160 opettajaa, tutkijaa ja opiskelijaa kuvaamaan kolmella adjektiivilla, millaisia he ovat omasta mielestään (yksinkertaiset autostereotyyppiat), millaisina he arvelevat naapurimaiden kansalaisten pitävän heitä (projisoidut autostereotyyppiat), millaisina naapurimaan kansalaiset pitävät itseään (projisoidut heterostereotyyppiat) ja millaisia naapurimaan kansalaiset ovat (yksinkertaiset heterostereotyyppiat) (Lehtonen 1992, 144). Suomalaisten ja virolaisten raportoimat kansallisuuskäsitykset⁹ on esitetty taulukoissa 2–6 (ks. Lehtonen 1993, 12–14). Lehtonen ja Pajupuu kuitenkin huomauttavat, että otos ei vastaa keskiarvoväestöä, minkä vuoksi raportoidut kansallisuuskäsitykset saattavat olla keskimääräistä myönteisempiä.

⁹Lehtonen ja Pajupuu käyttävät käsitteitä *stereotyyppiat* ja *käsitykset* rinnakkain, sillä ne molemmat kuvaavat stereotyyppiapohjaisia arvioita.

TAULUKKO 2 Suomalaisen yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyyppit (Lehtonen 1993, 18)¹⁰

Omasta mielestämme olemme (Y)	Oletamme ruotsalais-ten pitävän meitä (P)	Oletamme venäläis-ten pitävän meitä (P)	Oletamme virolaisten pitävän meitä (P)
ahkeria	tyhminä	rikkaina	rikkaina
kateellisia	ahkerina	hiljaisina	ystävällisinä
ujoja	juoppoina	ahkerina	ahkerina
rehellisiä	takapajuisina	juoppoina	auttavaisina
ennakkoluuloisia	hitaina	länsimaisina	moderneina
jäykkiä	aggressiivisina	ystävällisinä	ylpeinä
sitkeitä	köyhinä	ylpeinä	vapaina
juroja	yksinkertaisina	epäkohteliaina	vieraanvaraisina
itsekkäitä	ujoina	moderneina	sivistyneinä
itseytyväisiä	sitkeinä	rehellisinä	tyytyväisinä
= -7	= -8	= +7	= +10

TAULUKKO 3 Virolaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyyppit (Lehtonen 1993, 19)

Omasta mielestämme olemme (Y)	Oletamme venäläis-ten pitävän meitä (P)	Oletamme suomalaisten pitävän meitä (P)	Oletamme ruotsalais-ten pitävän meitä (P)
ahkeria	ahkerina	ahkerina	ahkerina
sulkeutuneita	sulkeutuneina	rahanahneina	vieraanvaraisina
kylmiä	kunnollisina	köyhinä	sulkeutuneina
pidättyväisiä	salakavalina	tunkeilevina	ystävällisinä
sitkeitä	pöyhkeinä	saamattomina	hyväsydämisinä
velvollisuuden-tuntoisia	itsepäisinä	ystävällisinä	köyhinä
tasapainoisia	umpimielisinä	pidättyväisinä	vahvoina
yritteliäitä	tunteettomina	laiskoina	vakavina
johdonmukaisia	sovinistisina	tyhminä	eteenpäinpyrkivinä
rauhallisia	suvaitsemattomina	kohteliaina	kylminä
= +8	= -8	= -6	= +8

¹⁰ Ominaisuuslistat sisältävät yleisyysjärjestyksessä kymmenen eniten mainittua ominaisuutta. Numero etumerkkeineen ominaisuuslistan alla osoittaa, kuinka monta ominaisuudesta on tutkijan tulkinnan mukaan kielteisiä tai myönteisiä. Y = yksinkertaiset autostereotyyppit, P = projisoidut autostereotyyppit.

TAULUKKO 4 Suomalaisen yksinkertaiset heterostereotyytit (Lehtonen 1993, 20)

Ruotsalaiset ovat suomalaisien mielestä	Venäläiset ovat suomalaisten mielestä	Virolaiset ovat suomalaisten mielestä
ylpeitä	laiskoja	ystävällisiä
itsekkäitä	temperamenttisia	isänmaallisia
laiskoja	ystävällisiä	vieraanvaraisia
pinnallisia	vilkkaita	sorrettuja
äännekkäitä	köyhiä	musikaalisia
mukavuudenhaluisia	itsevarmoja	köyhiä
homoja	kulttuurikansaa	ahkeria
epäystävällisiä	puheliaita	laiskoja
äkkipikaisia	tunteellisia	rikkaita
(10. puuttuu)	ahkeria	vilkkaita
= -9	= +5	= +8

TAULUKKO 5 Virolaisten yksinkertaiset heterostereotyytit (Lehtonen 1993, 20)

Suomalaiset ovat virolaisten mielestä	Ruotsalaiset ovat virolaisten mielestä	Venäläiset ovat virolaisten mielestä
ahkeria	kylmiä	äännekkäitä
hitaita	ylpeitä	tunkeilevia
ylpeitä	ahkeria	pöyhkeitä
ystävällisiä	säästäväisiä	aggressiivisiä
hiljaisia	avuliaita	leväperäisiä
suopeita	iloisia	uskovaisia
kunnollisia	täsmällisiä	emotionaalisia
velvollisuudentuntoisia	ystävällisiä	kollektiivisiä
iloisia	vieraanvaraisia	pinnallisia
vaatimattomia	avoimia	ahdasmaalisia
= +8	= +8	= -8

TAULUKKO 6 Suomalaisien projisoidut heterostereotyyppit (Lehtonen 1993, 19)

Suomalaiset olettavat ruotsalaisten pitävän itseään	Suomalaiset olettavat venäläisten pitävän itseään	Suomalaiset olettavat virolaisten pitävän itseään
älykkäinä	ystävällisinä	sorrettuina
liberaaleina	viisaina	ystävällisinä
fiksiina	ahkerina	ahkerina
sivistyneinä	kulttuurikansana	isänmaallisina
parhaina maailmassa	vahvoina	köyhinä
rentoina	ylpeinä	rohkeina
aikaansaavina	rehellisinä	viisaina
tyylikkäinä	isänmaallisina	iloisina
kauniina	sankarillisina	oikeudenmukaisina
varakkaina	avoimina	arkoina
= +10	= +9	= +7

Suomalaisten ja virolaisten raportoimat kansallisuuskäsitykset sisälsivät sekä erottavia että yhdistäviä piirteitä. Eniten suomalaiset ja virolaiset erosivat kuvatessaan itseään (taulukot 2–3). Kun suomalaiset arvioivat kansaansa, heidän mainitsemiensa kymmenen yleisimmän adjektiivin joukossa oli seitsemän kielteistä ja kolme myönteistä. Virolaisten kuva itsestään oli miltei päinvastainen: kymmenestä eniten mainitusta ominaisuudesta kahdeksalla oli myönteinen ja kahdella kielteinen merkityssisältö.

Lehtosen (1993, 16) mukaan suomalaisten identiteetti ei ole “vain hämmentävä, se on huolestuttava”. Hämmentävää on suomalaisten halu valistaa toisen kulttuurin edustajia suomalaisesta omaleimaisuudesta: he tuovat innokkaasti esille suomalaisten *ahkeruuden* ja *rehellisuuden* mutta etenkin synkemmän puolen – *jurouden*, *juoppouden* ja *metsäläisyyden*. Huolestuttavaa on se, että suomalaiset eivät kuitenkaan salli toisen kulttuurin edustajien käyttää näitä ominaisuuksia suomalaisia kuvatessaan. (Laine-Sveiby 1987, 20; Laine-Sveiby 1991b, 9; Isoherranen 1995, 62–64.)

Suomalaiset rakentavat identiteettiään peilaamalla länteen: ruotsalaiset ovat heille tärkein vertailukohde. Lehtonen (1993, 21–22) toteaa, että suomalaiset yhä vielä potevat henkistä alemmuudentunnetta verratessaan itseään ruotsalaisiin; ruotsalaisten vuosisatoja kestänyt kulttuurinen ja hallinnollinen vallanpito ei ole suomalaisilta unohtunut.

Suomalaisten alemmuudentunto heijastui heidän ruotsalaiskuvauksissaan: suomalaiset arvioivat ruotsalaisia kielteisten ominaisuuksien avulla ja olettivat ruotsalaisten liittävän heihin niin ikään kielteisiä ominaisuuksia (taulukot 2 ja 4). Suomalaisilla oli kuitenkin vakaa käsitys siitä, että ruotsalaiset ajattelevat itsestään erittäin myönteisesti (taulukko 6): suomalaisten mielestä ruotsalaiset pitävät itseään mm. *älykkäinä, liberaaleina, fiksuina ja sivistyneinä* – siis kaiken kaikkiaan parempana kansana.

Virolaisten peili on puolestaan idässä. Virolaisten myönteinen kuva itsestään on Lehtosen ja Pajupuun (1992) mukaan syntynyt vertailussa rajan takana ja omassa maassa koettuun venäläiseen kulttuuriin. Vaikka venäläiset ovat olleet vallanpitäjiä, heitä ei ole pidetty henkisesti ylempiarvoisina.

Myös virolaiset kuvasivat tärkeitä naapureitaan kielteisesti ja arvelivat heidän ajattelevan virolaisista samoin (taulukot 3 ja 5). Venäläiset ovat virolaisten mielestä *äänekkäitä, tunkeilevia, pöyhkeitä ja aggressiivisiä* – Viron miehittäjiä. Virolaiset olettivat venäläisten pitävän heitä *sulkeutuneina, salakavalina, pöyhkeinä ja itsepäisinä*.

Virolaisten käsitykset suomalaisille tärkeistä ruotsalaisista olivat sen sijaan luottavaiset. Virolaiset ajattelivat ruotsalaisista myönteisesti ja olettivat ruotsalaisten kuvaavan heitä yhtä myönteisesti. Ominaisuuslistat (taulukot 3 ja 5) sisälsivät vain

yhden selvästi kielteisen ominaisuuden: virolaiset pitivät ruotsalaisia *kylminä* ja arvelivat ruotsalaisten kuvaavan heitä niin ikään *kylmiksi*.

Suomalaiset puolestaan suhtautuivat varovaisen myönteisesti venäläisiin. Suomalaiset luonnehtivat venäläisiä *ahkeraksi, ystävälliseksi ja itsevarmaksi kulttuurikansaksi*. Venäläiset ovat suomalaisten silmissä kuitenkin myös *laiskoja ja köyhiä* (taulukko 4). Suomalaiset arvelivat, että venäläiset pitävät heitä *rikkaina, hiljaisina, ahkerina ja länsimaisina* mutta myös *juoppoina, ylpeinä ja epäkohteliaina* (taulukko 2). Venäläisten käsitykset itsestään ovat suomalaisten mielestä myönteiset (taulukko 6): suomalaiset olettivat, että venäläiset pitävät itseään *ystävällisenä, viisaana, ahkerana ja vahvana kulttuurikansana*.

Lehtosen ja Pajupuun keräämässä aineistossa virolaisten ja suomalaisten käsitykset toisistaan olivat vastavuoroisen myönteiset (taulukot 4–5): suomalaisten mielestä virolaiset ovat mm. *ystävällisiä, isänmaallisia ja vieraanvaraisia*; virolaiset puolestaan pitivät suomalaisia *ahkerina, kunnollisina ja velvollisuudentuntoisina*. Suomalaiset olettivat, että virolaisten käsitykset suomalaisista ovat vieläkin myönteisempiä (taulukko 2): he arvelivat olevansa virolaisten silmissä mm. *rikkaita, ystävällisiä, ahkeria, auttavaisia ja moderneja*. Virolaiset sen sijaan olettivat suomalaisten pitävän heitä *ahkerina ja ystävällisinä* mutta myös *rahanahneina, köyhinä, tunkeilevina ja saamattomina* (taulukko 3).

Suomalaisten ja virolaisten kulttuuri-identiteettiä ja kansallisuuskäsityksiä (kansallisia stereotyyppioita) on tarkasteltu myös Jyväskylän yliopiston ja Tallinnan pedagogisen yliopiston yhteisessä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeessa, joka käynnistyi vuonna 1991.¹¹ Tutkimushankkeessa on kerätty eri

¹¹ Tutkimushanke on vuonna 1993 laajentunut käsittelemään venäläisten (Pietarin alue), Viron venäläisten, latvialaisten ja Latvian venäläisten koululaisten minäkuva ja kansallisuuskäsityksiä. Pietarissa asuvien venäläisten koululaisten kansallisuuskäsityksiä selvitetään tässä tutkimuksessa. Muilta osin tuloksista ei ole vielä raportoitu.

menetelmin aineistoa **peruskoulun yhdeksännellä luokalla olevien koululaisten identiteetistä** sekä heidän suhtautumisestaan kotiinsa, kouluunsa, asuinympäristöönsä ja kotimaahansa. (Lehtonen 1994, 59.)

Vuonna 1992 aineistonkeruussa käytettiin kyselylomaketta (ks. liite 1), johon vastasi 165 suomalaista ja 196 virolaista koululaista.¹² Kyselylomake sisälsi kaksiosaisen tehtävän, jossa koululaisten tuli lyhyesti luonnehtia naapurimaiden kansoja ja omaa kansaansa. Tehtävän ensimmäisessä osassa selvitettiin yksinkertaisia heterostereotypioita (avoväittämät 4a–4c) ja yksinkertaisia autostereotypioita (avoväittäjä 4d): suomalaiset koululaiset arvioivat, millaisia ruotsalaiset, venäläiset, virolaiset ja suomalaiset ovat; virolaiset koululaiset puolestaan kuvasivat latvialaisia, venäläisiä, suomalaisia ja virolaisia. Tehtävän toisessa osassa selvitettiin projisoituja autostereotypioita (avoväittämät 5a–5d): koululaiset arvioivat, millaisina naapurimaiden kansat pitävät heitä ja mitä heidän kansansa on mieltä itsestään. Taulukoissa 7–10 on esitetty suomalaisten ja virolaisten koululaisten raportoidut kansallisuuskäsitykset. Tutkimustulokset ja niiden tulkinta perustuvat julkaisemattomaan aineistoon.

¹² Suomen aineisto on kerätty Helsingissä, Karjaalla, Jyväskylässä ja Kangasniemellä. Viron aineisto on kerätty Tallinnassa, Sakussa sekä Viljannin kaupungissa ja maalaiskunnassa.

TAULUKKO 7 Suomalaisen koululaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyyppit (Koululaisten minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke, julkaisematon aineisto)

Suomalaiset ovat (Y)	Ruotsalaisten mielestä olemme (P)	Venäläisten mielestä olemme (P)	Virolaisten mielestä olemme (P)	Omasta mielestään suomalaiset ovat (P)
sisukkaita	tyhmiä	rikkaita	rikkaita	parhaita
sulkeutuneita	juntteja	mitättömiä	sukulaiskansaa	hyviä
parhaita	juoppoja	älykkäitä	auttavaisia	älykkäitä
juntteja	mitättömiä	hyviä naapureita	mukavia	hiljaisia
älykkäitä	hyviä naapureita	vihamielisiä	älykkäitä	sisukkaita
ahkeria	kilpailijoita	tyhmiä	ystävällisiä	sulkeutuneita
rikkaita	itserakkaita	onnellisia	esikuvia	juntteja
hyviä	sulkeutuneita	auttavaisia	onnellisia	mukavia
ujoja	älykkäitä	ahkeria	hyviä naapureita	tavallisia
hiljaisia	veljeskansaa	sisukkaita	avoimia	hauskoja
= +6	= -7	= +7	= +10	= +7

TAULUKKO 8 Virolaisten koululaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyyppit (Koululaisten minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke, julkaisematon aineisto)¹³

	Virolaiset ovat (Y)	Latvialaisten mielestä olemme (P)	Venäläisten mielestä olemme (P)	Suomalaisten mielestä olemme (P)	Omasta mielestään virolaiset ovat (P)
Negatiiviset	76	25	131	36	47
Positiiviset tai neutraalit	79	94	12	69	95
Ei vastausta	31	77	53	50	54
Yhteensä	196	196	196	196	196

¹³ Virolaisten koululaisten vastaukset on tutkimushankkeessa luokiteltu negatiivisiin sekä positiivisiin tai neutraaleihin käsityksiin. Näiden lisäksi on ryhmitelty ei-vastaukset, jotka sisältävät myös luokittelemattomiksi nimetyt kommentit.

TAULUKKO 9 Suomalaisen koululaisten yksinkertaiset heterostereotyyppit (Koululaisten minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke, julkaisematon aineisto)

Ruotsalaiset ovat	Venäläiset ovat	Virolaiset ovat
homoja	köyhiä	köyhiä
tyhmiä	laiskoja	yritteliäitä
ylimielisiä	vihamielisiä	sukulaiskansa
ylpeitä	epärehellisiä	ystävällisiä
avoimia	kommunisteja	erikoisia
juppeja	hoitaneet huonosti maansa asiat	mukavia
itserakkaita	tyhmiä	tyhmiä
älykkäitä	alistuneita	isänmaallisia
iloisia	hyviä urheilijoita	arkoja
yritteliäitä	hulluja	epärehellisiä
= -6	= -9	= +5

TAULUKKO 10 Virolaisten koululaisten yksinkertaiset heterostereotyyppit (Koululaisten minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke, julkaisematon aineisto)

	Latvialaiset ovat	Venäläiset ovat	Suomalaiset ovat
Negatiiviset	31	119	85
Positiiviset tai neutraalit	114	42	84
Ei vastausta	51	34	27
Yhteensä	196	196	196

Suomalaisten ja virolaisten koululaisten käsitykset kansastaan erosivat selvästi Lehtosen ja Pajupuun tutkimukseen osallistuneiden vanhempien maanmiesten kuvauksista. Taulukot 2 ja 7 osoittavat, että suomalaiset koululaiset kuvasivat kansaansa huomattavasti myönteisemmin kuin opettajat, tutkijat ja opiskelijat: he pitivät suomalaisia ennen kaikkea *sisukkaina*, *älykkäinä* ja *rikkaina* mutta myös *sulkeutuneina* ja *juntteina*. Koululaiset olivat myös sitä mieltä, että suomalaiset ovat

parhain kansa. Kun heitä pyydettiin arvioimaan, mitä mieltä suomalaiset itse ovat kansastaan, kuvaukset olivat vieläkin myönteisemmät (taulukko 7): kymmenen yleisimmän ominaisuuden listalle nousivat adjektiivit *mukavia* ja *hauskoja*.

Virolaiset koululaiset löysivät kansastaan vain hieman enemmän myönteisiä kuin kielteisiä ominaisuuksia (taulukko 8). He kuvasivat virolaisia *itsepäisiksi*, *laiskoiksi*, *kateellisiksi* ja *itsekkäiksi* mutta myös *ahkeriksi*, *rauhallisiksi*, *sivistyneiksi* ja *hyviksi* ihmisiksi. Lehtosen ja Pajupuun tutkimukseen verrattuna virolaisten koululaisten raportoimat käsitykset kansastaan olivat tältä osin kielteisemmät kuin virolaisten opettajien, tutkijoiden ja opiskelijoiden.

Virolaisten koululaisten käsitykset lähenivät virolaisten aikuisten myönteisiä kuvauksia kun he arvioivat, millaisia virolaiset ovat omasta mielestään (taulukot 3 ja 8). Koululaiset otaksuivat, että virolaiset pitävät itseään *ahkerina*, *normaaleina*, *hyvinä*, *rauhallisina*, *parhaina* ja *ystävällisinä*; virolaiset aikuiset kuvasivat kansaansa *ahkeraksi*, *sitkeäksi*, *velvollisuudentuntoiseksi*, *johdonmukaiseksi* ja *rauhalliseksi*.

Suomalaisia yhdisti tärkeä naapurikansa: ruotsalaiset. Koululaiset eivät tästä huolimatta kuvanneet ruotsalaisia yhtä kielteisesti kuin Lehtosen ja Pajupuun tutkimukseen osallistuneet opettajat, tutkijat ja opiskelijat (taulukko 9). Myönteisiksi ruotsalaisten ominaisuuksiksi koululaiset arvioivat *avoimuuden*, *älykkyyden*, *iloisuuden* ja *yritteliäisyyden*. Koululaisten käyttämät kielteiset ominaisuudet olivat kuitenkin samansisältöisiä kuin opettajien, tutkijoiden ja opiskelijoiden: koululaiset kuvasivat ruotsalaisia *ylimielisiksi*, *ylpeiksi* ja *itserakkaiksi*; aikuiset puolestaan *ylpeiksi* ja *itsekkäiksi*. Koululaiset pitivät ruotsalaisia *juppeina* – opettajat, tutkijat ja opiskelijat *pinnallisina*. Kummassakin aineistossa ruotsalaisia kuvattiin *homoiksi*; koululaisilla tämä ominaisuus oli listan kärjessä.

Suomalaiset olivat myös yhtä mieltä siitä, että ruotsalaisten arviot suomalaisista ovat enimmäkseen kielteiset (taulukot 2 ja 7). Koululaiset arvelivat, että ruotsalaiset pitävät suomalaisia ennen kaikkea *tyhminä, juntteina ja juoppoina* mutta myös *hyvinä naapureina ja veljeskansana*. Opettajat, tutkijat ja opiskelijat olettivat suomalaisten olevan länsinaapureidensa mielestä niin ikään *tyhmiä, juoppoja ja takapajuisia* mutta myös *ahkeria ja sitkeitä*.

Lehtosen (1993, 21–22) väite suomalaisten alemmuudentunteesta ruotsalaisia kohtaan todentui yleisimpien kuvauksien lisäksi varsin selkeästi myös yksittäisissä koululaisten vastauksissa: suomalaisten arveltiin olevan ruotsalaisten silmissä mm. *kommunisteja, köyhiä, matkijoita ja finnjäveleitä*.

Virolaisten koululaisten kuvaukset venäläisistä naapureista olivat yhtä kielteiset kuin virolaisten opettajien, tutkijoiden ja opiskelijoiden raportoimat käsitykset (taulukot 5 ja 10. Koululaiset pitivät venäläisiä etenkin *laiskoina, äänekkäinä ja tyhminä*; virolaiset aikuiset mm. *äänekkäinä, leväperäisinä ja pinnallisina*.

Lehtosen ja Pajupuun tutkimukseen osallistuneiden virolaisten aikuisten vastauksissa heijastui voimakas vastenmielisyys venäläisiä kohtaan (taulukko 5). Tämä ilmeni myös virolaisten koululaisten vastauksissa heidän arvioidessaan, mitä mieltä venäläiset ovat virolaisista (taulukko 8). Koululaiset olettivat, että venäläiset pitävät virolaisia *tyhminä, ylpeinä, ahneina, hankalina, outoina ja vihollisina*.

Myös suomalaisten koululaisten arviot venäläisistä olivat erittäin kielteiset. Taulukon 9 ominaisuuslista venäläisistä sisältää vain yhden myönteisen kuvauksen: venäläiset ovat *hyviä urheilijoita*. Suomalaisten aikuisten kuvauksia venäläisistä voidaan pitää jokseenkin neutraaleina (taulukko 4); suomalaiset koululaiset sen sijaan olivat avoimen kielteisiä venäläisiä ja venäläistä yhteiskuntaa kohtaan. Tämä ilmeni myös yksittäisissä vastauksissa: venäläiset ovat *vanhanaikaisia, huonompia*

kuin suomalaiset, karvahattuja, luhtareita, ryssiä ja tottuneita siihen, että joku käskee.

Lehtosen ja Pajupuun tutkimuksen suomalaiset olettivat venäläisten pitävän suomalaisia *rikkaina, länsimaisina ja moderneina*, kun taas ruotsalaisten silmissä he arvelivat suomalaisten olevan *köyhiä ja takapajuisia* (taulukko 2). Tämä vastakkainasettelu ilmeni myös suomalaisten koululaisten kuvauksissa (taulukko 7). He olivat sitä mieltä, että venäläiset pitävät suomalaisia mm. *rikkaina, onnellisina, auttavaisina, ahkerina ja sisukkaina*, kun taas ruotsalaiset pitävät suomalaisia *tyhminä, mitättöminä ja juntteina*.

Suomalaisten ja virolaisten aikuisten käsitykset toisistaan olivat Lehtosen ja Pajupuun tutkimuksessa keskinäisen myönteiset (taulukot 4–5). Sen sijaan suomalaiset ja virolaiset koululaiset löysivät toisistaan hieman enemmän kielteisiä kuin myönteisiä ominaisuuksia (taulukot 9–10). Suomalaisten koululaisten mielestä virolaiset ovat *köyhiä, erikoisia, tyhmiä, arkoja ja epärehellisiä* mutta myös *yritteliäitä, sukulaiskansaa, mukavia ja isänmaallisia*. Virolaiset koululaiset puolestaan kuvasivat suomalaisia *ylpeiksi, juopottelijoiksi, keinottelijoiksi, laiskoiksi ja tyhmiksi*, joskin myös *ystävällisiksi, ahkeriksi, viisaiksi, avuliaiksi ja hyväntahtoisiksi*.

Suomalaisilla oli yhdenmukainen mielikuva virolaisten suomalaiskäsityksistä. Kaikki yleisimmät ominaisuudet, joita suomalaiset ajattelivat virolaisten heihin liittävän, olivat myönteisiä (taulukot 2 ja 7). Virolaiset olivat sitä vastoin eri mieltä siitä, mitä suomalaiset heistä ajattelevat (taulukot 3 ja 8). Virolaisten opettajien, tutkijoiden ja opiskelijoiden mielestä suomalaisten kuva virolaisista on varsin kielteinen. Virolaiset koululaiset puolestaan arvelivat suomalaisten liittävän virolaisiin enemmän myönteisiä kuin kielteisiä ominaisuuksia. Koululaisten mielestä suomalaiset pitävät virolaisia etenkin *ahkerina ja älykkäinä* mutta myös *köyhinä ja alempiarvoisina*.

Lehtosen ja Pajupuun tutkimus sekä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke osoittavat, että suomalaisten aikuisten kulttuuri-identiteetti on kielteisempi kuin virolaisten. Sen sijaan suomalaisten koululaisten käsitys omasta kansastaan on huomattavasti myönteisempi kuin virolaisten. Suomalaisia informanteja tutkimuksissa yhdisti ruotsalaiset, joihin he heijastelivat omaa kulttuuri-identiteettiään. Virolaiset puolestaan peilasivat itseään venäläisiin.

Lehtosen ja Pajupuun tutkimus sekä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeen aineiston analyysi noudattaa samaa kaavaa: aineistoa tarkastellaan eniten mainittujen ominaisuuksien pohjalta. Tämä analyysitapa jättää kuitenkin joitakin kysymyksiä avoimiksi: Kuinka suurta yhtenäisyyttä eniten mainitut ominaisuudet edustavat? Kuinka paljon yksilöllisiä käsityksiä aineistossa esiintyy? Ovatko käsitykset keskenään ristiriitaisia? Näihin kysymyksiin pyritään tässä tutkimuksessa vastaamaan käyttämällä kahta analyysitapaa. Tutkimusaineistoa analysoidaan aluksi tarkastelemalla eniten mainittuja ominaisuuksia. Tämän analyysin tavoitteena on luoda yleiskuva venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetistä ja stereotyyppioista lähialueiden kansoista. Tämän jälkeen aineistoa analysoidaan käyttämällä semanttista luokitusta, jossa otetaan huomioon koko aineisto; kansallisuuteen toistuvasti liitetyt sekä yksittäiset stereotyyppiat.

3.3 Tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millainen on venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti ja millaiset ovat heidän stereotypiansa lähialueiden kansoista. Tutkimuksessa etsitään vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

Millainen on venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti?

Millaisia ovat venäläisten koululaisten stereotypiat lähialueiden kansoista: ruotsalaisista suomalaisista ja virolaisista? Miten nämä stereotypiat heijastavat venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä?

Mitä yhtäläisyyksiä ja eroja venäläisten koululaisten stereotypiat sekä suomalaisten ja virolaisten stereotypiat sisältävät?

Kuinka paljon venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetissä on yhteisöllisiä ominaisuuksia, kuinka paljon yksilöllisiä?

Kuinka paljon venäläisten koululaisten stereotypiat lähialueiden kansoista sisältävät yhteisöllisiä ominaisuuksia, kuinka paljon yksilöllisiä?

4 AINEISTO

4.1 Aineistonkeruu ja kohderyhmä

Tutkimuksen aineistonkeruussa käytettiin Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeen kyselylomaketta, joka oli käännetty suomesta venäjäksi (ks. liitteet 1–2). Kyselylomake koostui kaikkiaan kuudesta osa-alueesta: **minäkäsitys ja itsearvostus** (kysymysryhmä 22), **ajankäyttö ja vapaa-aika** (kysymykset 1–3, 13, 23–24), **koti ja perhe** (15–21), **tulevaisuudensuunnitelmat** (10–11), **kansalliset stereotypiat** (4–5) sekä **maakuvat** (6–9, 12, 14). Taustamuuttujia olivat oppilaan ikä ja sukupuoli.

Tämän tutkimuksen aineistona käytettiin venäläisten koululaisten vastauksia kaksiosaiseen tehtävään, jossa tarkasteltiin kansallisia stereotypioita. Tehtävä oli venäjänkielisessä kyselylomakkeessa seuraavanlainen:

4. Kautta aikojen on ajateltu, että jokaista kansakuntaa luonnehtii tietty, vain sille kuuluva ominaisuus. Esimerkiksi kiinalaisia on pidetty ahkerina, juutalaisia lahjakkaina, saksalaisia järjestelmällisinä jne. Tällaiset havainnot ovat todennäköisesti ainakin osittain oikeutettuja.

Jos sinun pitäisi muutamalla sanalla luonnehtia eri kansallisuuksia, mitä sanoisit seuraavista kansallisuuksista:

- a) Ruotsalaiset ovat _____
- b) Suomalaiset ovat _____
- c) Virolaiset ovat _____
- d) Venäläiset ovat _____

5. Vaikka onkin vaikea sanoa, mitä muut meistä ajattelevat, sinulla on varmaan jokin mielikuva siitä, millaisia venäläiset ovat:

- a) Ruotsalaisten mielestä _____
- b) Suomalaisten mielestä _____
- c) Virolaisten mielestä _____
- d) Omasta mielestään venäläiset ovat _____

Tehtävän ensimmäisessä osassa selvitettiin yksinkertaisia heterostereotyyppioita eli venäläisten koululaisten stereotyyppioita lähialueiden kansoista (avoväittämät 4a–4c) sekä yksinkertaisia autostereotyyppioita eli venäläisten koululaisten stereotyyppioita omasta kansastaan (avoväittämä 4d). Tehtävän toisessa osassa selvitettiin projisoituja autostereotyyppioita (avoväittämät 5a–5d) venäläiset koululaiset arvioivat, millaisina lähialueiden kansat pitävät venäläisiä ja mitä heidän kansansa on mieltä itsestään.

Aineisto kerättiin lokakuussa 1993 Pietarissa. Aineistonkeruun ajankohtana Venäjällä oli hyvin vaikea poliittinen tilanne: lokakuun alkupäivinä 1993 varapresidentti Aleksandr Rutskoi ja neuvoston puhemies Ruslan Hasbulatov yrittivät kaapata vallan presidentti Boris Jeltsiniltä. Vaikka poliittinen valtataistelu keskittyikin Moskovaan, sitä seurattiin myös Pietarissa ja muualla Venäjällä. Vallankaappausyritys ja sitä seuranneet tapahtumat saattavatkin siten heijastua venäläisten koululaisten vastauksissa omasta kansastaan.

Kyselylomakkeen täytti oppitunnilla yhteensä 177 peruskoulun yhdeksäsluokkalaista oppilasta (85 tyttöä ja 92 poikaa, ikä keskimäärin 14 vuotta). Venäläinen kohderyhmä erosi jonkin verran suomalaisesta ja virolaisesta kohderyhmästä. Venäläiset koululaiset olivat kotoisin samalta paikkakunnalta (Pietarin kahdesta kaupunginosasta), kun taas suomalainen ja virolainen aineisto kerättiin sekä maiden pääkaupungeista että maakunnista. Kohderyhmät erosivat myös luokka-asteeltaan. Suomalaisen ja virolaisen aineiston kohderyhmänä olivat peruskoulun yhdeksäsluokkalaiset oppilaat eli päättöluokkalaiset. Venäläisessä koulutusjärjestelmässä peruskoulun pakollinen oppimäärä on kahdeksan vuotta; yhdeksäs luokka vastaa lähinnä suomalaisen lukion ensimmäistä luokkaa. Venäläinen kohderyhmä on siten suomalaista ja virolaista kohderyhmää homogeenisempi, mikä osaltaan saattaa heijastua venäläisten koululaisten vastauksissa.

Oppilaita ei informoitu tutkimuksesta etukäteen. Instruktiossa heille kerrottiin lyhyesti tutkimushankkeen taustasta ja tavoitteista. Tämän jälkeen oppilaat lukivat kyselylomakkeen vastausohjeet ja tutustuivat kysymyksiin. Oppilaita kehoitettiin vastaamaan kysymyksiin mahdollisimman itsenäisesti. Heille korostettiin, että kyselyn tarkoituksena ei ollut arvioida oppilaiden tietoja, vaan heidän henkilökohtaiset mielipiteensä olivat tärkeitä. Oppilaiden oli kuitenkin hyvin hankala täyttää kyselylomaketta itsenäisesti. He vertailivat vastauksia keskenään ja kysyivät läsnä olevalta opettajalta sekä vierustovereiltaan neuvoa, mikä saattaa ilmetä vastauksien yhtenäisyytenä.

4.2 Aineiston käsittely ja analyysi

Tutkimusaineiston käsittelyssä ja analyysissä kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimusmalli täydentävät toisiaan. Aineiston käsittely ja analyysi on kuitenkin pohjimmiltaan kvalitatiivista; raakahavaintojen pelkistämistä ja yhdistämistä yhteisiksi nimittäjiksi. Aineiston kvantitatiivista analyysia käytetään tukena kvalitatiiviselle analyysille etenkin vertailussa aikaisempiin tutkimustuloksiin.

Tutkimusaineiston käsittely ja analyysi aloitettiin **suomentamalla** oppilaiden vastaukset. Tavoitteena oli kohdekulttuuriin sopiva käänнос, sillä aineiston analyysin seuraavat vaiheet pohjautuivat suomenkieliseen aineistoon. Täten esimerkiksi venäjän sana *čistjuli* (чистюли) tarkoittaisi suorasanaisesti käännettynä *puhtaudenpalvojat*, mutta se käännettiin ominaisuudeksi *ylisiistit*, joka lienee kohdekulttuurin edustajalle ymmärrettävämpi (ks. liite 3).

Aineiston käsittelyn ja analyysin seuraava vaihe oli suomennettujen raakahavaintojen **pelkistäminen** yksisanaisiksi ominaisuuksiksi. Esimerkiksi vastaus *ruotsalaiset*

eivät minua oikein miellyttä pelkistettiin ominaisuudeksi epämiellyttäviä, ja vastaus venäläiset eivät pidä työnteosta ominaisuudeksi laiskoja.

Kolmannessa vaiheessa pyrittiin löytämään pelkistetyille raakahavainnoille **yhteisiä nimittäjiä**. Alasuutarin (1994, 31) mukaan kvalitatiivisessa analyysissä ei sallita poikkeuksia, vaan aineiston yhteisten piirteiden, nimittäjien tai sääntöjen tulisi päteä koko aineistoon. Tätä ohjetta noudattaen muodostettiin venäläisten oppilaiden vastauksista viisiluokkainen **semanttinen luokitus**, jossa yhdistettiin kansallisuuden toistuvasti liitetyt sekä yksittäiset stereotypiat. Taulukossa 11 on esitetty stereotyyppien semanttinen luokitus, luokkien kuvaukset sekä niitä havainnollistavat esimerkit.

TAULUKKO 11 Aineiston semanttinen luokitus

LUOKKA	KUVAUS	ESIMERKKI
1. yleiset ominaisuudet	kansan kokonaiskuva	hyviä keskinkertaisia tavallisia huonoja
2. psyykkiset ominaisuudet	kyvykyys ajatella syvällisesti ja luovasti	viisaita kekseliäitä tyhmiä
	järkevyys ja tervejärkisyys	älykkäitä hulluja naiiveja
	kasvatus ja koulutus	sivistyneitä koulutettuja barbaareja
	henkinen lujuus ja tahdonvoimaisuus	määrätietoisia päämäärättömiä

(jatkuu)

TAULUKKO 11 (jatkuu)

LUOKKA	KUVAUS	ESIMERKKI
3. sosiaaliset ominaisuudet	seurallisuus ja huomaavaisuus	vieraanvaraisia epämiellyttäviä
	moraalisten käsitysten ja sääntöjen arvostus	vilpittömiä häikäilemättömiä ahneita
4. funktionaaliset ominaisuudet	työteliäisyys ja fyysinen vahvuus	ahkeria laiskoja tyhjäntoimittajia voimakkaita heikkoja
	työn ja tekemisen laadukkuus	huolellisia järjestelmällisiä siistejä huolimattomia epäsiistejä
5. konteksti	yhteiskunnallis-poliittinen ja taloudellinen tilanne	nykyaikaisia jälkeenjääneitä kerjäläisiä

Venäläisten koululaisten stereotyyppioista muodostettu semanttinen luokitus koostuu viidestä luokasta: yleiset ominaisuudet, psyykkiset ominaisuudet, sosiaaliset ominaisuudet, funktionaaliset ominaisuudet ja konteksti. Kukin luokka sisältää sekä myönteisiksi että kielteisiksi tulkitut ominaisuudet.

Yleisillä ominaisuuksilla tarkoitetaan kansan kokonaiskuvaa, esimerkiksi venäläiset ovat *hyviä, tavallisia tai keskinkertaisia*. **Psyykkiset ominaisuudet** sisältävät venäläisten koululaisten arvioita kansan kyvykkyydestä ajatella syvästi ja luovasti (venäläiset ovat *viisaita ja lahjakkaita*), järkevyydestä ja tervejärkisyydestä (suomalaiset ovat *älykkäitä*), kasvatuksesta ja koulutuksesta (virolaiset ovat *sivistyneitä*) sekä henkisestä lujudesta ja tahdonvoimaisuudesta (ruotsalaiset ovat *päättäväisiä*). **Sosiaalisilla ominaisuuksilla** puolestaan kuvataan kansan seurallisuutta ja huoma-

vaisuutta (venäläiset ovat *vieraanvaraisia ja hyväntahtoisia*) sekä moraalisten käsitysten ja sääntöjen arvostusta (virolaiset ovat *ahneita ja kavalia*). **Funktionaalisilla ominaisuuksilla** tarkoitetaan kansan työteliäisyyttä ja fyysistä vahvuutta (suomalaisten mielestä venäläiset ovat *laiskoja*) sekä työn ja tekemisen laadukkuutta (ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat *huolimattomia*). **Konteksti** sisältää venäläisten koululaisten arviot kansan yhteiskunnallis-poliittisesta ja taloudellisesta tilanteesta (venäläiset ovat *jälkeenjääneitä ja köyhiä*).

Semanttisen analyysin lisäksi tutkimusaineistoa on analysoitu Lehtosen ja Pajupuun (1992) tutkimuksessa sekä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeessa käytetyn analyysitavan mukaisesti. Koululaisten vastauksista on muodostettu kansallisuuksien ominaisuuslistat, jotka kukin sisältävät kymmenen eniten mainittua ominaisuutta. Tämän analyysin avulla luodaan yleiskuva venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetistä ja stereotyyppioista lähialueiden kansoista sekä verrataan venäläisten koululaisten vastauksia edellä mainittujen tutkimusten tuloksiin.

5 TULOKSET

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen keskeisimmät tulokset. Aluksi venäläisten koululaisten stereotyyppioita verrataan Lehtosen ja Pajupuun (1992) tutkimustuloksiin sekä koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeeseen osallistuneiden virolaisten ja suomalaisten koululaisten vastauksiin. Tämän jälkeen venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä ja stereotyyppioita lähialueiden kansoista tarkastellaan aineistosta johdetun semanttisen luokituksen avulla. Tämän analyysin tarkoituksena on tuoda esille koko vastausten kirjo yleisimmistä stereotyyppioista yksilöllisiin stereotyyppioihin.

5.1 Yleiskuva

Venäläisten koululaisten stereotyyppioita omasta kansastaan ja lähialueiden kansoista tarkasteltiin kyselylomakkeen kaksiosaisessa tehtävässä (ks. liite 2, kysymykset 4–5). Tehtävän ensimmäisessä osassa selvitettiin **yksinkertaisia heterostereotyyppioita** (avoväittämät 4a–4c) ja **yksinkertaisia autostereotyyppioita** (avoväittäjä 4d); venäläiset koululaiset kuvasivat, millaisia ruotsalaiset, suomalaiset, virolaiset ja venäläiset ovat. Tehtävän toisessa osassa selvitettiin **projisoituja autostereotyyppioita**; venäläiset koululaiset arvioivat, millaisina ruotsalaiset, suomalaiset ja virolaiset pitävät venäläisiä (avoväittämät 5a–5c) ja millaisia venäläiset ovat omasta mielestään (avoväittäjä 5d). Taulukoissa 12 ja 13 on esitetty vastanneiden ja vastausten määrä kuhunkin avoväittämään.

TAULUKKO 12 Venäläisten koululaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotyytiat (n = 177)

AVOVÄITTÄMÄ	VASTANNEET		VASTAUSTEN MÄÄRÄ
	f	%	f
Venäläiset ovat	129	73	212
Ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat	70	40	88
Suomalaisten mielestä venäläiset ovat	77	44	93
Virolaisten mielestä venäläiset ovat	73	41	86
Omasta mielestään venäläiset ovat	125	71	164

TAULUKKO 13 Venäläisten koululaisten yksinkertaiset heterostereotyytiat (n = 177)

AVOVÄITTÄMÄ	VASTANNEET		VASTAUSTEN MÄÄRÄ
	f	%	f
Ruotsalaiset ovat	99	56	145
Suomalaiset ovat	117	66	171
Virolaiset ovat	105	59	140

Taulukko 12 osoittaa, että venäläiset koululaiset kuvasivat kansaansa useammin omasta ja venäläisten näkökulmasta kuin lähialueiden kansojen näkökulmasta. Koululaisista 73 prosenttia kuvasi, millaisia venäläiset ovat ja 71 prosenttia, millaisia venäläiset ovat omasta mielestään. Alle puolet koululaisista arvioi, mitä mieltä lähialueiden kansat ovat venäläisistä: 40 prosenttia arvioi, mitä mieltä ruotsalaiset ovat venäläisistä, 44 prosenttia puolestaan arvioi, mitä mieltä suomalaiset ovat venäläisistä ja 41 prosenttia, mitä mieltä virolaiset ovat heistä. Koululaisis-

ta 19 prosenttia (33 oppilasta) ei vastannut yhteenkään venäläisten ominaisuuksia tarkastelemaan avoväittämään.

Runsas puolet venäläisistä koululaisista kuvasi lähialueiden kansoja (taulukko 13). Koululaisista 56 prosenttia arvioi ruotsalaisia, 66 prosenttia suomalaisia ja 59 prosenttia virolaisia. Neljännes koululaisista (45 oppilasta) ei vastannut yksinkertaisia heterostereotypioita selvittäviin avoväittämiin. Taulukoissa 14 ja 15 on esitetty venäläisten koululaisten yleisimmin raportoimat kansalliset stereotypiat.¹⁴

TAULUKKO 14 Venäläisten koululaisten yksinkertaiset ja projisoidut autostereotypiat

Venäläiset ovat (Y)	Ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat (P)	Suomalaisten mielestä venäläiset ovat (P)	Virolaisten mielestä venäläiset ovat (P)	Omasta mielestään venäläiset ovat (P)
viisaita	tyhmiä	hyödyllisiä	vihamielisiä	laiskoja
laiskoja	hyviä	jälkeenjääneitä	alempiluokkaisia	viisaita
ahkeria	jälkeenjääneitä	tavallisia	anastajia	hyviä
hyviä	laiskoja	laiskoja	iloisia	hyväntahtoisia
iloisia	tavallisia	viisaita	huonoja	ahkeria
lahjakkaita	epäsivistyneitä	ahkeria	hyviä	tavallisia
tavallisia	hyödyllisiä	köyhiä	tavallisia	kaikenlaisia
hyväntahtoisia	ahkeria	hyviä	virolaisten kaltaisia	huonoja
ahneita	köyhiä	naapureita	hyväksikäytettäviä	iloisia
vieraanvaraisia	viisaita	vieraanvaraisia	vieraanvaraisia	köyhiä
= +8	= +5	= +7	= +5	= +7

¹⁴ Ominaisuuslistat sisältävät yleisyysjärjestyksessä kymmenen eniten mainittua ominaisuutta. Numero etumerkkeineen ominaisuuslistan alla osoittaa, kuinka monta ominaisuudesta on tulkintani mukaan kielteisiä tai myönteisiä. Y = yksinkertaiset autostereotypiat, P = projisoidut autostereotypiat.

TAULUKKO 15 Venäläisten koululaisten yksinkertaiset heterostereotyyptiat

Ruotsalaiset ovat	Suomalaiset ovat	Virolaiset ovat
ahkeria	ahkeria	ahkeria
sivistyneitä	hyväntahtoisia	sivistyneitä
hyväntahtoisia	viisaita	siistejä
viisaita	sivistyneitä	iloisia
huolellisia	vieraanvaraisia	itserakkaita
hyviä	yritteliäitä	kavaliala
koulutettuja	ahneita	ahneita
lahjakkaita	lahjakkaita	hyväntahtoisia
tarkkoja	siistejä	keskinkertaisia
täsmällisiä	säästäväisiä	itsenäisiä
= +10	= +9	= +7

Taulukko 14 osoittaa, että venäläisten koululaisten käsitykset omasta kansastaan (yksinkertaiset autostereotyyptiat) olivat varsin myönteiset: kymmenestä eniten mainitusta ominaisuudesta vain kahdella (*laiskoja, ahneita*) oli selvästi kielteinen merkityssisältö. Koululaisten vastauksista nousivat myönteisinä ominaisuuksina esille etenkin venäläisten *viisaus* ja *ahkeruus*. Käsitykset muuttuivat hieman kielteisemmiksi, kun venäläiset koululaiset arvioivat, mitä mieltä venäläiset itse ovat kansastaan (projisoidut autostereotyyptiat): kymmenen eniten mainitun ominaisuuden listalle nousivat adjektiivit *köyhiä* ja *huonoja*.

Venäläisten koululaisten kuvaukset omasta kansastaan olivat hieman myönteisemmät kuin suomalaisten ja virolaisten ikätovereiden (taulukot 7, 8 ja 14). Lehtosen ja Pajupuun tutkimukseen osallistuneiden suomalaisten tutkijoiden, opettajien ja opiskelijoiden kulttuuri-identiteettiä verrattuna venäläisten koululaisten käsitykset kansastaan olivat sen sijaan huomattavasti myönteisemmät (taulukot 2 ja 14). Tämä saattaa osaltaan johtua venäläisten koululaisten erilaisesta suhtautumisesta maanmiestensä **sosiaalisiin** ominaisuuksiin. He kuvasivat venäläisiä *iloisiksi, hyväntahtoisiksi* ja *vieraanvaraisiksi*. Suomalaiset koululaiset puolestaan pitivät suomalaisia *sulkeutuneina, juntteina, ujoina* ja *hiljaisina*, kun virolaiset koululaiset arvioivat

kansaansa *itsepäiseksi, kateelliseksi ja itsekkääksi*. Suomalaisaikuiset taas kuvasivat maanmiehiään *kateellisiksi, ujoiksi, ennakkoluuloisiksi ja jäykiksi*.

Lehtosen ja Pajupuun tutkimuksessa (taulukko 6) suomalaisten oletukset venäläisten omakuvasta olivat kolmen eniten mainitun ominaisuuden osalta miltei samat kuin venäläisten koululaisten kuvaukset omasta kansastaan (yksinkertaiset autostereotyytiat, taulukko 14): suomalaiset arvelivat venäläisten pitävän itseään *ystävällisinä, viisaina ja ahkerina*, kun taas venäläiset koululaiset kuvasivat maanmiehiään *viisaiksi, laiskoiksi ja ahkeriksi*.

Venäläisten koululaisten mainitsemat kolme yleisintä ominaisuutta toivat kuitenkin väistämättä esille myös eriäviä mielipiteitä venäläisten viisaudesta, ahkeruudesta tai laiskuudesta. Mielipiteiden eroja havainnollistavat esimerkin (1) vastaukset:¹⁵

(1) Venäläiset ovat

ahkeria mutta eivät kaikki (p)

tyhjäntoimittajia mutta eivät kaikki (p)

eivät pidä työnteosta (p)

ahkeria, mutta he eivät ymmärrä, mitä varten tekevät työtä (p)

ahkeria, viisaita ihmisiä (t)

ahkeria mutta tyhmiä (t)

viisaita mutta laiskoja (p)

osaavat kaiken mutta eivät halua tehdä mitään (t)

voimakas, laiska, tyhmä kansa (t)

Esimerkin (1) vastauksista on havaittavissa, että äärimmäisissä kuvauksissa venäläiset nähtiin joko hyvin *uutterina* tai *patalaiskoina* työntekijöinä. Toisaalta venäläiset koululaiset olivat sitä mieltä, että ahkeruutta tai laiskuutta ei voi yleistää kaikkiin venäläisiin. Useissa koululaisten arvioissa laiskuus yhdistettiin viisauteen; venäläiset ovat kylläkin *viisaita* mutta he eivät halua käyttää tätä kykyään työntekoon. Kolmen yleisimmän ominaisuuden yhdistelmissä esiintyi myös täysin vastakkaisia käsityksiä: venäläiset kuvattiin joko *laiskoiksi* ja *tyhmiksi* tai *ahkeriksi* ja *viisaiksi*.

¹⁵ p = poika, t = tyttö.

Venäläiset koululaiset kuvasivat ruotsalaisia pelkästään myönteisten ominaisuuksien avulla: heidän mielestään ruotsalaiset ovat mm. *ahkeria, sivistyneitä, hyväntahtoisia, viisaita ja huolellisia* (taulukko 15). Venäläiset koululaiset kuitenkin arvelivat, että ruotsalaiset pitävät venäläisiä *tyhminä, jälkeenjääneinä, laiskoina, epäsiivistyneinä ja köyhinä* mutta myös *hyvinä, ahkerina ja viisaina* (taulukko 14). Näiden ominaisuuksien perusteella vaikuttaakin siltä, että venäläiset koululaiset mielsivät kansansa usein ruotsalaisten vastakohtaksi, kuten esimerkkien (2) ja (3) kommentit osoittavat:

(2) Ruotsalaiset ovat

erittäin ahkeria ja siistejä (p)
 viisaita, lahjakkaita, hyväntahtoisia, sivistyneitä (p)
 elävät jakaen elämänsä minuutteihin (erittäin täsmällisiä) (p)
 erittäin huolellisia ja tarkkoja (t)
 tarkkoja, koulutettuja (t)

(3) Ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat

minusta tuntuu, että he eivät arvosta meitä (p)
 tyhmiä, hulluja (p)
 joko erittäin tyhmiä tai neroja (p)
 tyhmiä, ahneita (p)
 meidän on vaikea elää hyvin (p)
 kouluttamaton, sivistymätön kansa (p)
 ahkeria, mutta sivistyksen taso alhainen verrattuna muihin kansoihin (t)
 puhumme paljon, teemme vähän (t)
 varmaankin niin kuin koko maailma ajattelee: jälkeenjääneitä (t)

Venäläisten koululaisten kuvaukset suomalaisista olivat miltei yhtä myönteiset kuin heidän ruotsalaiskuvauksensa: kymmenestä eniten mainitusta ominaisuudesta yhdeksällä oli myönteinen ja vain yhdellä (*ahneita*) kielteinen merkitys. Koululaisten oli arvatenkin varsin vaikeata erottaa suomalaisia ruotsalaisista, sillä he liittivät näihin kansakuntiin runsaasti samoja ominaisuuksia: sekä suomalaisia että ruotsalaisia pidettiin *ahkerina, sivistyneinä, hyväntahtoisina, viisaina ja lahjakkaina*. Lisäksi venäläisten koululaisten mielestä suomalaiset ovat *siistejä ja säästäväisiä*; ruotsalaiset puolestaan *tarkkoja ja täsmällisiä* (taulukko 15).

Venäläiset koululaiset arvelivat, että suomalaisten käsitykset venäläisistä ovat myönteisemmät kuin ruotsalaisten (taulukko 14). Koululaiset otaksuivat, että suomalaiset pitävät venäläisiä taloudellisesti *hyödyllisinä, tavallisina, viisaina, ahkerina, vieraanvaraisina ja hyvinä naapureina*. He olivat kuitenkin sitä mieltä, että venäläiset ovat sekä suomalaisten että ruotsalaisten silmissä *laiskoja, köyhiä ja jälkeenjääneitä* (3, 4):

(4) Suomalaisten mielestä venäläiset ovat
 he säälivät meitä (p)
 venäläiset ovat mukiinmeneviä naapureita (p)
 eivät työskentele parhaalla mahdollisella tavalla (p)
 ovat avun tarpeessa (p)
 jälkeenjäänyt kansa, luonnonrikkaudet (t)
 mielestäni he suhtautuvat meihin hyvin (t)
 osaamme tehdä mutta emme halua (t)

Venäläisten koululaisten vastauksissa heijastui näin ollen huoli kansansa arvostuksesta. Koululaiset olettivat, että suomalaiset ja ruotsalaiset arvostavat venäläisten *viisautta ja ahkeruutta* sekä maan *luonnonvaroja*, mutta he arvelivat näiden kansakuntien pitävän maata *jälkeenjääneenä* ja sen kansalaisia *kovaosaisina*; lausahdus *maassa on vaikea kriisi* tiivistää usean venäläisen koululaisen ajatuksia kotimaansa ja kansansa vaikeuksista. Tätä ajatusta tukee myös Esko Seppälä (1994, 223) neuvoessaan suomalaisia liikemiehiä seuraavasti:

Ole hienotunteinen venäläisiä kohtaan ja vältä suoranaista arvostelua, vaikka venäläiset systeemit eivät aina länsimaisia vastaisikaan. Venäläiset tuntevat itsensä ylpeiksi supervallan kansalaisiksi ja tahtovat itseään sellaisina kohdeltavan, olkoonkin, että maassa on paljon kehitysmaalle ominaisia piirteitä. Mikäli venäläiset itse arvostelevat itseään, on tähän hyvä mainita, että Venäjä on edelleen maailman rikkain valtio raaka-ainevaroiltaan. Tämä saa yleensä aikaan mielihyvää ja luo suotuisat puitteet neuvotteluille.

Lehtosen ja Pajupuun tutkimukseen sekä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeeseen osallistuneiden suomalaisten käsitykset venäläisistä olivat kielteisemmät kuin venäläiset koululaiset olettivat (taulukot 2, 4, 7 ja 9). Etenkin suomalaiset koululaiset suhtautuivat venäläisiin hyvin penseästi; he kuvasi-

vat venäläisiä mm. *köyhiksi* ja *laiskoiksi* ihmisiksi, jotka ovat *hoitaneet huonosti maansa asiat*. Suomalaiset koululaiset pitivät venäläisiä myös *vihamielisinä* ja *epärehellisinä* (taulukko 9). Suomalaisten opettajien, tutkijoiden ja opiskelijoiden arviot venäläisistä olivat sen sijaan varovaisemmat: he kuvasivat venäläisiä niin ikään *laiskoiksi* ja *köyhiksi* mutta myös *tunteelliseksi* ja *ystävälliseksi kulttuurikansaksi*. Venäläisten *puheliaisuus*, *vilkkaus* ja *temperamenttisuus* olivat Lehtosen ja Pajupuun tulkinnoissa sen sijaan saaneet kielteisen merkityksen (taulukko 4).

Sekä suomalaisaikuiset että suomalaiset koululaiset arvelivat venäläisten käsitysten suomalaisista olevan varsin myönteiset. He otaksuivat venäläisten pitävän suomalaisia ennen kaikkea *rikkaina*. Suomalaisaikuiset arvelivat maanmiehiensä olevan venäläisten silmissä lisäksi *ahkeria*, *länsimaisia* ja *moderneja* mutta myös *hiljaisia*, *juoppoja*, *ylpeitä* ja *epäkohteliaita* (taulukko 2). Suomalaiset koululaiset olivat puolestaan sitä mieltä, että venäläiset pitävät suomalaisia *hyvinä naapureina*, *älykkäinä*, *onnellisina* ja *sisukkaina* mutta myös *mitättöminä*, *vihamielisinä* ja *tyhminä* (taulukko 7).

Suomen ja Venäjän (Neuvostoliiton) väliset historialliset suhteet heijastuivat varsin selvästi yksittäisissä suomalaisten koululaisten vastauksissa: suomalaisia pidettiin *uhkana* venäläisille (*vihamielisinä*), *mitättöminä* pikkuvaltion kansalaisina tai *hyvinä naapureina*. Ristiriitaista suhtautumista venäläisiin kuvastaa erään suomalaisoppilaan vastaus: *entisiä vihollisia, nykyisiä... jaa-a*.

Sekä Lehtosen ja Pajupuun tutkimukseen että Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeeseen osallistuneet virolaiset suhtautuivat hyvin kielteisesti venäläisiin ja olettivat venäläisten asennoituvan virolaisiin niin ikään erittäin kielteisesti (taulukot 3, 5, 8 ja 10). Virolaiset aikuiset pitivät venäläisiä *äänekkäinä*, *tunkeilevina*, *pöyhkeinä* ja *aggressiivisinä*; virolaiset koululaiset puolestaan *laiskoina*, *äänekkäinä* ja *tyhminä*. Virolaiset opettajat, tutkijat ja opiske-

lijat arvelivat maanmiestensä olevan venäläisten silmissä *ahkeria* ja *kunnollisia* mutta myös *salakavalia*, *pöyhkeitä*, *itsepäisiä*, *umpimielisiä* ja *sovinistisia*. Virolaiset koululaiset taas olettivat venäläisten pitävän virolaisia *tyhminä*, *ylpeinä*, *ahneina*, *hankalina*, *outoina* ja *vihollisina*.

Venäläisten koululaisten käsitykset virolaisista olivat puolestaan melko myönteiset; he kuvasivat virolaisia *ahkeriksi*, *sivistyneiksi*, *siisteiksi* ja *iloisiksi* mutta myös *itserakkaiksi*, *kavaliksi* ja *ahneiksi* (taulukko 15). Venäläiset koululaiset arvelivat virolaisten kuitenkin pitävän venäläisiä *vihamielisinä* *anastajina* ja *toisen luokan ihmisinä* mutta myös *iloisina*, *hyvinä* ja *virolaisten kaltaisina* (taulukko 14). Esimerkkien (5) ja (6) vastaukset havainnollistavat venäläisten koululaisten yleisimpiä käsityksiä virolaisista sekä heidän arvioitaan, millaisia venäläiset ovat virolaisten mielestä:

(5) Virolaiset ovat

- sivistyneitä ihmisiä (p)
- ei mitään pahaa sanomista, mutta ei mitään hyvääkään (p)
- rakastavat vain itseään (p)
- virolaiset ovat muuttuneet aikaisempaa paremmiksi (p)
- ahkeria, pitävät siisteydestä, sivistyneitä (p)
- erittäin ahkera kansa (omassa maassaan) (t)
- pitävät siisteydestä ja järjestyksestä (t)
- heillä on erityinen käsitys itsestään (itserakkaita) (t)

(6) Virolaisten mielestä venäläiset ovat

- huonompia kuin he (p)
- venäläiset ovat toisen luokan kansa (p)
- ensimmäisten löytöretkeilijöiden tapaisia (anastajia) (p)
- vihaavat meitä (p)
- minusta tuntuu, että he ovat hieman meitä vastaan, vaikka eivät kaikki (t)
- ystäviä, olivat ainakin ennen (t)
- melkein samanlaisia kuin he (t)
- venäläiset eroavat heistä vähän (t)

Yksittäisiä vastauksia tarkasteltaessa voidaan kuitenkin havaita, että venäläisten koululaisten virolaiskuva on esitettyä kielteisempi. Venäläiset koululaiset kuvasivat virolaisia esimerkiksi *kavaliksi* mutta tämän lisäksi myös *vaarallisiksi*, *sotaisiksi*,

vihamielisiksi, kansallismielisiksi ja häikäilemättömiksi. Analyysitavan vuoksi kymmenen eniten mainitun ominaisuuden listalle nousi kuitenkin adjektiivi *kavaliala*, vaikka jälkimmäiset ominaisuudet olivat merkitykseltään samansisältöisiä. Venäläisten koululaisten kuvaukset virolaisista näyttävät siis ominaisuuslistan perusteella myönteisemmiltä kuin ne itse asiassa olivat.

Lehtosen ja Pajupuun tutkimuksen sekä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeeseen osallistuneet suomalaiset rakensivat kulttuuri-identiteettiään vertaamalla kansaansa länsinaapureihinsa ruotsalaisiin, kun taas virolaiset peilasivat itseään itään, venäläisiin. Tämä ilmeni suomalaisten ja virolaisten kielteisinä naapurikuvauksina; suomalaiset ja virolaiset kuvasivat tärkeitä naapureitaan kielteisten ominaisuuksien avulla ja olettivat naapureidensa liittävänsä heihin niin ikään kielteisiä ominaisuuksia (taulukot 2–5, 7–10).

Venäläisten koululaisten vastauksista ei sen sijaan voi suoraan päätellä, mitä he annetuista kansoista pitivät oman kansansa tärkeänä vertailukohtana kulttuuri-identiteettiä rakentaessaan. Toisaalta venäläiset koululaiset vertasivat kansaansa ruotsalaisiin ja arvelivat maanmiestensä olevan ruotsalaisten silmissä heidän vastakohtiaan; *tyhmiä, epäsiivistyneitä, köyhiä ja jälkeenjääneitä.* Toisaalta venäläiset koululaiset peilasivat kansaansa virolaisiin ja otaksuivat virolaisten pitävän venäläisiä itseään *alempiluokkaisina, hyväksikäytettävänä, Viron miehittäjinä ja vihamielisinä.* Koululaisten käsitykset suomalaisista olivat sen sijaan varovaisen luottavaiset. He kuvasivat suomalaisia myönteisten ominaisuuksien avulla ja olettivat myös suomalaisten venäläiskuvan olevan melko myönteinen. Tämän perusteella voidaan alustavasti tulkita, että venäläisten koululaisten **taloudellisyhteiskunnallisena** vertailukohtana olivat ruotsalaiset, kun taas **henkisenä** mittarina he pitivät virolaisia. Tätä kysymystä selvitetään tarkemmin tutkimusaineiston semanttisen analyysin avulla.

5.2 Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti

Tässä alaluvussa tarkastellaan venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä. Tarkastelun lähtökohtana on yksinkertaisista ja projisoiduista autostereotyyppioista (ks. liite 2, kysymykset 4–5) johdettu semanttinen luokitus, jonka avulla kuvataan kulttuuri-identiteetin sisältöä ja selvitetään, kuinka paljon venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetissä on yhteisöllisiä ja kuinka paljon yksilöllisiä ominaisuuksia. Samalla pohditaan, miten venäläisten koululaisten vastaukset heijastavat kulttuuri-identiteetin eri määritelmiä (ks. luku 2) ja miten ne ovat yhteydessä aiemmin esitettyihin ajatuksiin venäläisyydestä (ks. luku 1).

Venäläisten koululaisten **yksinkertaisia autostereotyyppioita** selvitettiin kyselylomakkeen avoväittämässä 4d, jossa koululaisten tuli kuvata, millaisia **venäläiset** ovat. Taulukossa 16 on esitetty vastausten semanttinen luokitus:

TAULUKKO 16 Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten yksinkertaisista autostereotyyppioista (avoväittäjä 4d, venäläiset ovat)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (212)
1. yleiset ominaisuudet	kansan kokonaiskuva	hyviä 8, tavallisia 8 kaikenlaisia 4, keskinkertaisia 3 erinomaisia 1, hienoja 1 huonoja 1
2. psyykkiset ominaisuudet	kyvykyys ajatella syvällisesti ja luovasti	viisaita 24, lahjakkaita 8 tyhmiä 4, kekseliäitä 2 tietämättömiä 1, monipuolisia 1
	järkevyys ja tervejärkisyys	naiiveja 2
	kasvatus ja koulutus	sivistyneitä 3, epäsiivistyneitä 2 koulutettuja 1, elukoita 1
	henkinen lujuus ja tahdonvoimaisuus	ankaria 2, päämäärättömiä 2 rohkeita 2, kärsivällisiä 1 kevytmielisiä 1, kurittomia 1 epävarmoja 1, maltillisia 1 rauhallisia 1, rauhattomia 1

(jatkuu)

TAULUKKO 16 (jatkuu)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (212)
3. sosiaaliset ominaisuudet	seurallisuus ja huomaavaisuus	iloisia 8, vieraanvaraisia 5 huumorintajuisia 3, ystävällisiä 3 avoimia 2, avuliaita 2, seurallisia 2 mielenkiintoisia 1, epämiellyttäviä 1 halveksuvia 1, perhekeskeisiä 1 tahdittomia 1, ylpeitä 1
	moraalisten käsitysten ja sääntöjen arvostus	hyväntahtoisia 7, ahneita 5 juoppoja 3, pahoja 3 häikäilemättömiä 2, kavalia 1 vilpittömiä 1, isänmaallisia 1 rauhaarakastavia 1, varkaita 1
4. funktionaaliset ominaisuudet	työteliäisyys ja fyysinen vahvuus	laiskoja 22, ahkeria 16 voimakkaita 4, kestäviä 3 aktiivisia 3, ryhdittömiä 2 heikkoja 1, tyhjäntoimittajia 1 työkykyisiä 1, vitkastelijoita 1 miehekkäitä 1
	työn ja tekemisen laadukkuus	huolimattomia 3, huolellisia 2 järjestelmällisiä 1
5. konteksti	yhteiskunnallis-poliittinen ja taloudellinen tilanne	katkeria 2, selviytyjiä 1 jälkeenjääneitä 1, kerjäläisiä 1 nykyaikaisia 1, optimistisiä 1

Yleiset ominaisuudet. Taulukossa 16 yleisiksi ominaisuuksiksi luokitellut vastaukset osoittavat, että venäläiset koululaiset näyttivät arvostavan omaa kansaansa. He pitivät venäläisiä *hyvinä, tavallisina, hienoina* ja *erinomaisina* ihmisinä, joskin myös *keskinkertaisina* ja *huonoina*.¹⁶ Venäläiset koululaiset kuvasivat maanmiehiään myös adjektiivilla *kaikenlaisia*. Venäläiset eivät näissä arvioissa siten muodostaneet yhtenäistä kansallista ryhmää, vaan heitä pidettiin erilaisina ihmisinä – niin hyvinä kuin huonoinakin. Yleisiksi ominaisuuksiksi luokiteltuja venäläisten koululaisten vastauksia on havainnollistettu esimerkissä (7):

¹⁶ Lihavoidut ominaisuudet kuuluvat kymmenen eniten mainitun ominaisuuden joukkoon.

(7) Venäläiset ovat

normaaleja (tavallisia) (p)
 ahkeria ihmisiä (p)
 keskitason yläpuolella (p)
 hieman keskinkertaisia (p)
 yleensä ihmiset ovat hyviä, mutta heidän ei pidä hävittää rikasta kulttuuriaan
 ja sivistystään (t)
 parhaita ihmisiä (p)
 kaikki erilaisia (hyviä ja huonoja) (t)
 he ovat kaikki täysin erilaisia (t)

Psyykkiset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset kuvasivat kansaansa varsin usein psyykkisten ominaisuuksien avulla (taulukko 16). Näistä ominaisuuksista nousivat esille etenkin myönteiset ja kielteiset arviot venäläisten kyvystä ajatella syvällisesti ja luovasti: venäläisiä pidettiin *viisaina, lahjakkaina, kekseliäinä ja monipuolisina*. Toisaalta venäläisiä kuvattiin myös *tyhmiksi, tietämättömiksi ja naiiveiksi*. Venäläisten koululaisten arviot kansansa kasvatuksesta ja koulutuksesta sisälsivät niin ikään myönteisiä ja kielteisiä kuvauksia: venäläisiä luonnehdittiin *sivistyneiksi ja koulutetuiksi* mutta myös *epäsivistyneiksi ja elukoiksi*. Esimerkissä (8) on esitetty koululaisten mielipiteitä venäläisten kyvystä ajatella syvällisesti ja luovasti sekä heidän kasvatuksestaan ja koulutuksestaan:

(8) Venäläiset ovat

viisaita ja samanaikaisesti laiskoja, rohkeita, lahjakkaita (p)
 viisaita, lahjakkaita (p)
 huono työkykyisyys, matala sivistyksen taso (t)
 viisaita mutta eivät aina (t)
 viisaita mutta laiskoja (t)
 ahkeria mutta tyhmiä, naiiveja (t)

Venäläiset koululaiset arvioivat maanmiehiään myös henkistä lujuttua ja tahdonvoimaisuutta kuvaavilla ominaisuuksilla. Näissä vastauksissa venäläisiä kuvattiin yhtäältä *ankariksi, rohkeiksi, kärsivällisiksi, maltillisiksi ja rauhallisiksi*, toisaalta *päämäärättömiksi, kevytmielisiksi, kurittomiksi, epävarmoiksi ja rauhottomiksi* (9):

(9) Venäläiset ovat

hyviä, viisaita, ankaria (p)

rauhallisia ja rauhaarakastavia (p)

hieman kevytmielisiä mutta ahkeria (p)

rohkeita ja seurallisia ihmisiä (t)

ahkeria, viisaita, kestäviä ihmisiä (eivät tietenkään kaikki), iloisia (t)

ovat joskus epävarmoja itsestään (t)

eivät päättäväisiä, ryhdittömiä, mutta yleensä iloisia, laiskoja (t)

Sosiaaliset ominaisuudet. Sosiaalisia ominaisuuksia käyttäneistä venäläisistä koululaisista erityisesti tytöt arvioivat venäläisten seurallisuutta ja huomaavaisuutta, kun taas pojat arvioivat kansansa moraalisia käsityksiä ja sääntöjen arvostusta (taulukko 16). Tytöt kuvasivat venäläisiä pelkästään myönteisten seurallisuutta ja huomaavaisuutta kuvaavien ominaisuuksien avulla: heidän mielestään venäläiset ovat *iloisia, vieraanvaraisia, huumorintajuisia, ystävällisiä, avoimia, avuliaita, seurallisia ja mielenkiintoisia*. Pojat puolestaan kuvasivat venäläisiä *iloisiksi ja huumorintajuisiksi* ihmisiksi, mutta toisaalta venäläiset ovat heidän mielestään *epämiellyttäviä, tahdittomia, ylpeitä* ja muita ihmisiä *halveksuvia*.

Poikien vastauksissa venäläisten moraalisia arvoja kuvaavat ominaisuudet olivat leimallisen kielteiset (taulukko 16). Heidän mielestään venäläiset ovat *ahneita, juoppoja, pahoja, häikäilemättömiä ja varkaita*, joskin myös *rauhaarakastavia* ja *isänmaallisia*. Tytöt puolestaan pitivät venäläisiä ennen kaikkea *hyväntahtoisina* ihmisinä mutta myös *kavalina* ja *häikäilemättöminä*.

Venäläisten tyttöjen ja poikien sosiaaliset arviot olivat siis varsin erimieliset. Tyttöjen vastauksissa venäläisistä hahmottuu iloisen, vieraanvaraisen ja hyväntahtoisien kansan muotokuva, kun taas poikien vastaukset heijastavat pohdintoja oikeasta ja väärästä sekä kritiikkiä venäläisten moraalisia arvoja vastaan (vrt. Beljanko & Trušina 1994, 14). Myönteisten sosiaalisten ominaisuuksien suuri määrä kuitenkin hallitsi venäläiskuvauksia, ja osin tästä syystä venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti kymmenen eniten mainitun ominaisuuden osalta

näyttäytyi hyvin myönteisenä (ks. taulukko 14). Esimerkissä (10) on havainnollistettu venäläiskuvauksia, joissa on käytetty sosiaalisia ominaisuuksia:

(10) Venäläiset ovat

ahneita, pahoja, halveksuvia (p)
 pitävät juopottelusta (p)
 tavallisia, pahoja, ahneita (p)
 viisaita, ystävällisiä, huumorintajuisia (t)
 viisaita ja hyväntahtoisia ihmisiä (t)
 kestäviä, vieraanvaraisia, hyviä ihmisiä (t)
 laiskoja, iloisia, avoimia (t)

Funktionaaliset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset käyttivät myös runsaasti työteliäisyyttä ja fyysistä vahvuutta kuvaavia ominaisuuksia venäläisiä arvioidesaan (taulukko 16). Koululaisten kuvauksissa venäläiset nähtiin sekä *ahkerina* että *laiskoina* työntekijöinä. Koululaiset arvioivat venäläisiä lisäksi *aktiivisiksi* ja *työkykyisiksi* mutta myös *tyhjäntoimittajiksi* ja *vitkastelijoiksi*. Myös työn ja tekemisen laadukkuudesta oltiin kahta mieltä: venäläisiä kuvattiin joko *huolellisiksi* ja *järjestelmällisiksi* tai *huolimattomiksi*. Fyysistä vahvuutta kuvaavissa vastauksissa venäläisiä taas pidettiin *voimakkaana*, *kestävänä* ja *miehekkäänä* kansakuntana mutta myös *ryhdittöminä* ja *heikkoina* ihmisinä. Esimerkissä (11) on kuvattu venäläisten koululaisten vastauksia, jotka luokiteltiin funktionaaliseksi ominaisuuk-
siksi:

(11) Venäläiset ovat

ahkeria mutta eivät kaikki!!! (p)
 tyhjäntoimittajia mutta eivät kaikki (p)
 ahkeria mutta he eivät ymmärrä, mitä varten tekevät työtä (p)
 eivät pidä työnteosta (laiskureita) (p)
 hieman laiskoja mutta hyväntahtoisia (t)
 polkevat kauan paikallaan, mutta menevät lujaa eteenpäin (p)
 voimakas, laiska, tyhmä kansa (t)
 järjestelmällisiä, ahkeria (p)
 huolimattomia, viisaita (t)

Venäläisten vahvuutta kuvaavien ominaisuuksien lisäksi koululaisten vastauksissa esiintyi myös arvioita valtion vahvuudesta. Venäjän / Neuvostoliiton kuuluminen

yhteen maailman suurvalloista on aiemmissa tutkimuksissa tulkittu osoitukseksi venäläisten hyvästä kansallisesta itsetunnosta (Suomi Pietarissa Pietari Suomessa 1993, 7; Raittila 1988, 134). Venäläisten koululaisten aineistossa Venäjän suurvalta-asema ei sen sijaan ollut itsestään selvä asia. Esimerkissä (12) on havainnollistettu kolmen venäläisen koululaisen arvio Venäjästä suurvaltana. Ensimmäisessä vastauksessa Venäjää pidetään yhä yhtenä maailman suurvalloista, toisessa vastauksessa Venäjän suurvalta-asema hyväksytään tietyn varauksin, kun taas kolmannessa vastauksessa Venäjän suurvalta-asemaa pidetään jo menetettynä:

(12) Venäläiset ovat

- Voimakkain suurvalta maailmassa (p)
- Suuri kansakunta, mutta laiska (p)
- Menneisyydessä kukoistanut kansa (p)

Konteksti. Venäläiset koululaiset kuvasivat myös kansansa taloudellisia ja yhteiskunnallis-poliittisia ongelmia (taulukko 16). Koululaiset vaikuttivat varsin tuskastuneilta valtion ongelmalliseen tilanteeseen, mutta he uskoivat parempaan tulevaisuuteen. He kuvasivat venäläisiä *katkeriksi, kerjäläisiksi, jälkeenjääneiksi* ja arkipäivän vaikeuksien rasittamiksi mutta myös *nykyaikaisiksi*, ongelmista *selviytyjiksi* ja *optimistisiksi* (13):

(13) Venäläiset ovat

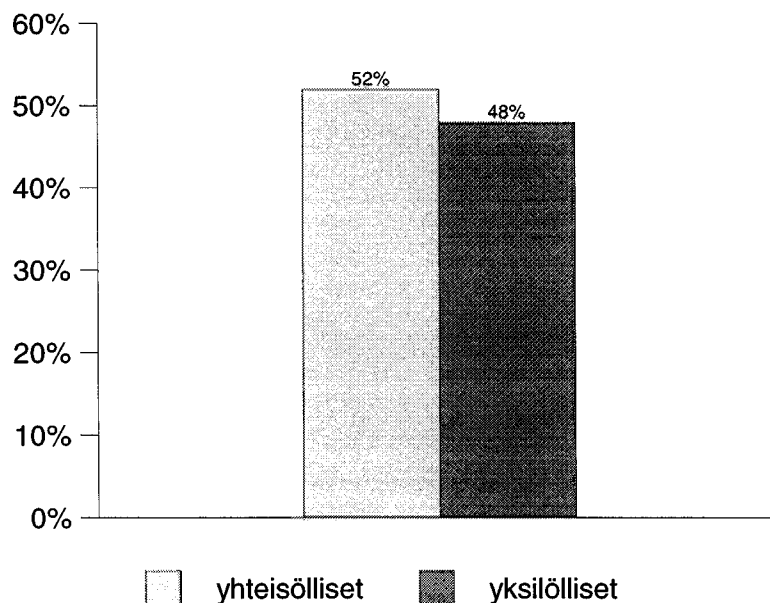
- ihan sama, mitä maassa tulee tapahtumaan, kun vain kaikki olisi hyvin (p)
- pyrkivät tekemään maasta paremman (p)
- iloisia mutta kerjäläisiä (p)
- jokapäiväisten huolien katkeroittamia (t)
- venäläinen selviytyy mistä tilanteesta tahansa (t)

Venäläiset koululaiset siis yhtäältä arvostivat omaa kansaansa ja pitivät heitä *viisaina, lahjakkaina, iloisina, vieraanvaraisina, hyväntahtoisina* ja *ahkerina*. Heidän mielestään venäläiset ovat myös *hyviä* ja *tavallisia* ihmisiä, jotka eivät juurikaan poikkea muista kansoista. Toisaalta koululaiset kuvasivat maanmiehiään

ahneiksi ja *laiskoiksi*; arvostelivat venäläisten moraalisia arvoja ja suhtautumista työntekoon.

Venäläisten koululaisten yleisimmin käyttämät stereotypiat omasta kansastaan vastasivat suurimmalta osin historiantutkija Anna Pavlovskayan (1994, 110–111) luokittelua venäläisen kansanluonteen ominaisuuksista. Pavlovskayan mukaan kaunokirjallisuudessa ja joukkotiedotusvälineissä venäläisiin useimmin liitettyjä ominaisuuksia ovat mm. vieraanvaraisuus, uskonnollisuus, seurallisuus, avoimuus, ystävällisyys, synnynnäinen (!) laiskuus ja huolettomuus.

Yleisimmin esiintyneiden stereotyyppien lisäksi venäläisten koululaisten vastauksissa oli suuri joukko (n. 48 prosenttia kaikista vastauksista) yksilöllisiä stereotyyppiä, jotka eivät mahtuneet kymmenen eniten mainitun ominaisuuden listalle (ks. kuvio 1).

KUVIO 1 Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten yksinkertaisista autostereotyyppioista (avoväittämä 4d, venäläiset ovat)

Yksilölliset stereotypiat tavallisesti tukivat ja vahvistivat yleisimmin esiintyneitä yksinkertaisia autostereotypioita, esimerkiksi sosiaalisiksi luokiteltujen stereotyyppien *iloisia ja vieraanvaraisia* lisäksi koululaiset käyttivät ominaisuuksia *huumorintajuisia, ystävällisiä, ja mielenkiintoisia*. Yksilölliset stereotypiat olivat kuitenkin myös ristiriidassa yleisimpien stereotyyppien kanssa, esimerkiksi psyykkisiä ominaisuuksia kuvaavien stereotyyppien *viisaita ja lahjakkaita* lisäksi venäläisiä kuvattiin myös *tyhmiksi ja tietämättömiksi*. Lisäksi yksilölliset stereotypiat sisälsivät ominaisuuksia, joita ei ollut yhteisöllisten stereotyyppien joukossa, kuten esimerkiksi yhteiskunnallis-poliittisen ja taloudellisen tilanteen kuvauksia *jälkeenjääneitä, katkeria ja selviytyjiä*. Yksilölliset stereotypiat toivat vastausten kuvaukselle ja tulkinnalle siten dialogisen kulttuurikäsitteen mukaista moniäänisyyttä.

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä kokonaisuutena voidaan yksinkertaisten autostereotyyppien näkökulmasta pitää varsin myönteisenä, vaikka jokainen semanttinen luokka sisälsi myös joukon kielteisiksi tulkittavia stereotyyppioita (taulukko 16). Venäläisten koululaisten vastauksissa heijastuikin usein pohjimmainen halukkuus kuvata venäläisiä myönteisillä ominaisuuksilla; kielteiset ominaisuudet mainittiin tavallisesti myönteisten ominaisuuksien jälkeen (14):

(14) Venäläiset ovat

suuri kansakunta mutta laiska (p)

viisaita, rauhattomia (p)

ankaria, viisaita, ahneita (p)

viisaita, eivät huumorintajuttomia mutta hieman laiskoja (p)

ahkeria mutta tyhmiä, naiiveja (t)

jotkut ovat työtätekeviä, jotkut häikäilemättömiä (t)

tavallisia, pahoja, ahneita (p)

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä oletetusta **ruotsalaisten** näkökulmasta eli koululaisten **projisoituja autostereotypioita** tarkasteltiin kyselylomakkeen avoväittämässä 5a, jossa koululaisten tuli kuvata, millaisia venäläiset ovat ruotsalaisten mielestä. Taulukossa 17 on esitetty vastausten semanttinen luokitus:

TAULUKKO 17 Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotypioista (avoväittäjä 5a, ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (88)
1. yleiset ominaisuudet	kansan kokonaiskuva	hyviä 5, tavallisia 5 huonoja 2, epänormaaleja 1 mitättömiä 1, erinomaisia 1
2. psyykkiset ominaisuudet	kyvykkyys ajatella syvällisesti ja luovasti	tyhmiä 6, viisaita 3 , lahjakkaita 2 neroja 1, tylsämielisiä 1
	järkevyys ja tervejärkisyys	hulluja 2, yksinkertaisia 2
	kasvatus ja koulutus	epäsivistyneitä 4 , kouluttamattomia 1 perinteikkäitä 1, hyvinkasvatettuja 1 sikoja 1, barbaareja 1
3. sosiaaliset ominaisuudet	henkinen lujuus ja tahdonvoimaisuus	rauhattomia 1, rohkeita 1, vapaita 1 heikkotahtoisia 1, kärsivällisiä 1 määrätietoisia 1
	seurallisuus ja huomaavaisuus	vieraanvaraisia 2, totisia 1, iloisia 1
4. funktionaaliset ominaisuudet	moraalisten käsitysten ja sääntöjen arvostus	hyväntahtoisia 2, ahneita 1, pahoja 1 kunnollisia 1, epäoikeudenmukaisia 1
	työteliäisyys ja fyysinen vahvuus	laiskoja 5, ahkeria 3 , työkykyisiä 2 voimakkaita 1, heikkoja 1
5. konteksti	työn ja tekemisen laadukkuus	epäjärjestelmällisiä 1, epätäsmällisiä 1
	yhteiskunnallis-poliittinen ja taloudellinen tilanne	jälkeenjääneitä 5, hyödyllisiä 4 köyhiä 3 , kovaosaisia 2 kärsiviä 1, onnellisia 1 epämuodikkaita 1

Taulukot 16 ja 17 osoittavat, että venäläiset koululaiset kirjoittivat n. 60 prosenttia vähemmän ominaisuuksia arvioidessaan, mitä mieltä ruotsalaiset ovat venäläisistä kuin millaisia venäläiset ovat. Ominaisuuksien vähyys selittyy osaltaan alhaisesta vastausprosentista: vain 40 prosenttia koululaisista arvioi, mitä mieltä ruotsalaiset ovat venäläisistä, kun taas 71 prosenttia kuvasi, millaisia venäläiset ovat (taulukko 12). Vastausprosentin alhaisuus saattaa puolestaan johtua koululaisten haluttomuudesta arvioida ruotsalaisten mielipiteitä, jos heillä ei ollut mielestään selvää käsitystä, mitä ruotsalaiset venäläisistä ajattelevat. Tätä tulkintaa tukevat kommentit *en tiedä, en osaa sanoa ja kysykää ruotsalaisilta itseltään*.

Yleiset ominaisuudet. Taulukossa 17 esitetyt yleiset ominaisuudet osoittavat, että venäläiset koululaiset arvelivat ruotsalaisten pitävän venäläisiä *hyvinä, tavallisina* ja *erinomaisina* ihmisinä mutta myös *huonoina, epänormaaleina* ja *mitättöminä*. Tytöt olivat hyvin luottavaisia ruotsalaisten venäläiskuvauksista, eikä heidän vastauksissaan ollut yhtään kielteiseksi tulkittavaa yleistä ominaisuutta. Pojat sen sijaan arvelivat ruotsalaisten käsitysten venäläisistä olevan kielteisemmät (15):

(15) Ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat
 minusta tuntuu, että he eivät arvosta meitä (p)
 venäläiset ovat mitättömiä (p)
 venäläiset ovat mukiinmeneviä (p)
 hyviä, hyväntahtoisia, kärsiviä (t)
 ylistävät meitä (t)

Psyykkiset ominaisuudet. Psyykkisiä ominaisuuksia kuvauksissaan käyttäneet venäläiset koululaiset arvelivat, että ruotsalaiset pitävät venäläisiä ennen kaikkea *tyhminä* ja *tylsämielisinä* joskin myös *viisaina, lahjakkaina* ja *neroina*. Muutamat koululaiset olettivat maanmiestensä olevan ruotsalaisten silmissä myös *hulluja* ja *yksinkertaisia* (taulukko 17). Nämä arviot eroavat varsin suuresti venäläisten koululaisten yksinkertaisista autostereotyyppioista, joissa venäläisiä kuvattiin useimmiten *viisaiksi* ja *lahjakkaita* ihmisiksi (taulukko 16).

(16) Ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat

tyhmiä, hulluja (p)
 joko erittäin tyhmiä tai neroja (p)
 viisaita mutta laiskoja (p)
 tyhmähköjä ja jälkeenjääneitä (t)
 viisaita, yksinkertaisia (t)

Venäläisten koululaisten käyttämät kasvatusta ja koulutusta kuvaavat psyykkiset ominaisuudet olivat niin ikään enimmäkseen kielteiset: ruotsalaisten ajateltiin pitävän venäläisiä *epäsivistyneinä, kouluttamattomina, sikoina ja barbaareina*, joskin myös *hyvinkasvatettuina ja perinteiden vaalijoina*. Myös näissä kuvauksissa poikien arviot ruotsalaisten mielipiteistä olivat tyttöjen arvioita kielteisemmät (17):

(17) Ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat

eivät oikein sivistyneitä (p)
 kouluttamaton, epäsivistynyt kansa (p)
 pyrkivät maan uudestisyntymiseen (perinteiden ja venäläisten juurien säilyttäminen) (p)
 ahkeria, mutta sivistyksen taso alhainen verrattuna muihin kansoihin (t)

Venäläiset koululaiset käyttivät varsin harvoin henkistä lujuutta ja tahdonvoimaisuutta kuvaavia ominaisuuksia arvioidessaan ruotsalaisten mielipiteitä venäläisistä. Muutamat koululaiset uskoivat, että venäläiset ovat ruotsalaisten mielestä *rohkeita, määrätietoisia, kärsivällisiä ja vapaita* mutta myös *rauhattomia ja heikkotahtoisia*.

Sosiaaliset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset käyttivät myös hyvin vähän sosiaalisiksi ominaisuuksiksi luokiteltuja ominaisuuksia arvioidessaan, mitä mieltä ruotsalaiset ovat venäläisistä (taulukko 17). Näissä kuvauksissa venäläisten arveltiin olevan ruotsalaisten silmissä *vieraanvaraisia ja iloisia* mutta myös *totisia* ihmisiä; *hyväntahtoisia ja kunnollisia* joskin myös *ahneita, pahoja ja epäoikeudenmukaisia*.

Funktionaaliset ominaisuudet. Työteliäisyyttä ja fyysistä vahvuutta kuvaavissa vastauksissa venäläiset koululaiset olettivat ruotsalaisten pitävän venäläisiä ennen kaikkea *laiskoina* mutta myös *ahkerina* ja *työkykyisinä* (taulukko 17). Poikien vastaukset olivat edelleen tyttöjen vastauksia kielteisemmät: he ajattelivat, että

venäläiset ovat ruotsalaisten mielestä *laiskoja*, *epäjärjestelmällisiä* ja *epätäsmällisiä*. Venäläisten vahvuus kansakuntana oli koululaisten vastauksista miltei hävinnyt; yhdessä vastauksessa venäläisiä kuvattiin *voimakkaiksi* ja yhdessä *heikoiksi*.

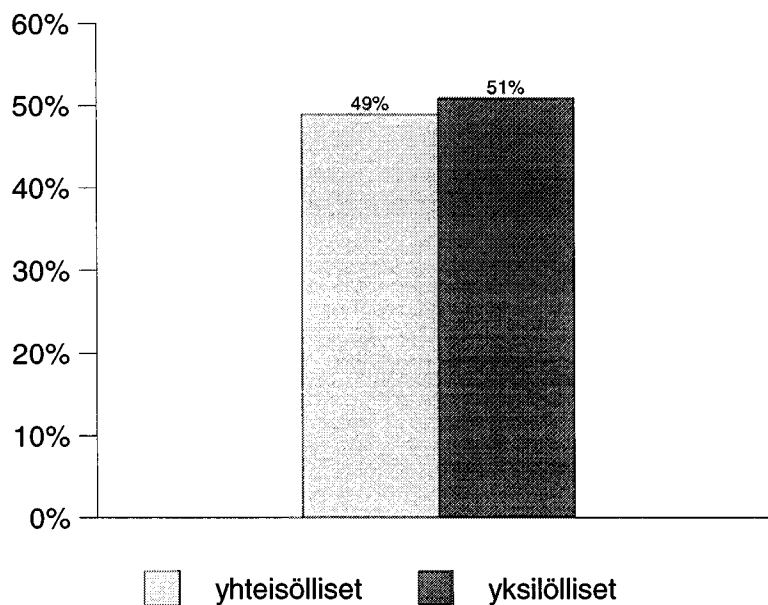
Konteksti. Arviot venäläisten yhteiskunnallis-poliittisesta ja taloudellisesta tilanteesta olivat venäläisten koululaisten vastauksissa lisääntyneet (taulukko 17). Koululaiset olivat sitä mieltä, että ruotsalaiset pitävät venäläisiä eritoten *jälkeenjääneinä*, *köyhinä* ja *kovaosaisina* mutta myös *hyödyllisinä* kauppakumppaneina ja taloudellisesti toimeentulevina – *onnellisina* ihmisinä. Esimerkissä (18) on kuvattu venäläisten koululaisten vastauksia, jotka luokiteltiin yhteiskunnallis-poliittisiksi ja taloudellisiksi kommentteiksi:

(18) Ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat
 jälkeenjäänyt kansa (p)
 kovaosaisia (onnettomia) (p)
 meidän on vaikea elää hyvin (p)
 lupaava maa (p)
 jälkeenjäänyt kansa, luonnonrikkaudet (t)
 hyvät tavarannmyyntimarkkinat (t)
 varmaankin niin kuin koko maailma ajattelee: jälkeenjääneitä (t)

Venäläiset koululaiset siis arvelivat ruotsalaisten pitävän venäläisiä yhtäältä *hyvinä*, *tavallisina*, *viisaina* ja *ahkerina* ihmisinä mutta myös *tyhminä*, *epäsivistyneinä* ja *laiskoina*. Koululaisten mielestä venäläiset ovat ruotsalaisten silmissä myös *jälkeenjääneitä* ja *köyhiä* joskin myös taloudellisesti *hyödyllisiä*. Merkille pantavaa venäläisten koululaisten vastauksissa on, että sosiaalisiksi ominaisuuksiksi luokitellut vastaukset olivat miltei tyystin hävinneet. Tärkeimmiksi ominaisuuksiksi nousivat sen sijaan psyykkiset sekä yhteiskunnallis-poliittiseen ja taloudelliseen kontekstiin liittyvät ominaisuudet.

Yksilöllisten stereotyypioiden prosentuaalinen osuus koululaisten vastauksissa oli hieman yhteisöllisiä stereotyypioita suurempi, n. 51 prosenttia kaikista vastauksista

(ks. kuvio 2). Yksilölliset stereotyypit kuitenkin tavallisesti vahvistivat yleisimmin esiintyneitä stereotyyppioita, esimerkiksi psyykkisiksi ominaisuuksiksi luokiteltujen stereotyyppioiden *tyhmiä* ja *epäsivistyneitä* lisäksi ruotsalaisten arveltiin pitävän venäläisiä myös *tylsämielisinä*, *hulluina*, *yksinkertaisina*, *kouluttamattomina* ja *barbaareina*. Niin ikään psyykkisen ominaisuuden *viisaita* lisäksi venäläisiä kuvattiin *lahjakkaita*, *neroiksi*, *hyvinkasvatetuiksi* ja *perinteiden vaalijoiksi*. Yksilölliset stereotyypit toivat kuitenkin esille myös sellaisia ominaisuuksia, jotka laajensivat venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetin sisältöä oletetusta ruotsalaisten näkökulmasta. Esimerkiksi sosiaalisiksi ominaisuuksiksi luokitellut vastaukset, jotka olivat yleisiä venäläisten koululaisten yksinkertaisissa autostereotyyppioissa, olisivat jääneet analyysin ulkopuolelle, mikäli olisi tarkasteltu vain useimmin esiintyneitä projisoituja autostereotyyppioita.

KUVIO 2 Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppioiden prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittämä 5a, ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat)

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä oletetusta ruotsalaisten näkökulmasta voidaan luonnehtia kaksijakoiseksi: se sisälsi tasapuolisesti sekä myönteisiä että kielteisiä elementtejä. Vastausten semanttisen analyysin perusteella kaksijakoisuus johtui tyttöjen ja poikien erilaisista arvioista siitä, mitä mieltä ruotsalaiset ovat venäläisistä. Vaikuttaakin siltä, että venäläiset pojat rakensivat kulttuuri-identiteettiään vertaamalla venäläisiä ruotsalaisiin, kun taas venäläisten tyttöjen arviot ruotsalaisten mielipiteistä olivat neutraalimmat ja luottavaisemmat. Tyttöjen ja poikien vastauksia sen sijaan yhdistivät kriittiset kommentit venäläisten taloudellisesta ja yhteiskunnallis-poliittisesta tilanteesta.

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä oletetusta **suomalaisten** näkökulmasta tarkasteltiin kyselylomakkeen avoväittämässä 5b, jossa koululaisten tuli kuvata, millaisia venäläiset ovat suomalaisten mielestä. Taulukossa 18 on esitetty vastausten semanttinen luokitus:

TAULUKKO 18 Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotypioista (avoväittämä 5b, suomalaisten mielestä venäläiset ovat)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (93)
1. yleiset ominaisuudet	kansan kokonaiskuva	tavallisia 7, hyviä 3 epänormaaleja 1, huonoja 1 suomalaisten kaltaisia 1
2. psyykkiset ominaisuudet	kyvykyys ajatella syvästi ja luovasti	viisaita 5 , tyhmiä 2, lahjakkaita 1
	järkevyys ja tervejärkisyys	hulluja 2, herkkäuskoisia 1 älykkäitä 1
	kasvatus ja koulutus	epäsivistyneitä 3, perinteikkäitä 1 koulutettuja 1, sivistyneitä 1
	henkinen lujuus ja tahdonvoimaisuus	määrätietoisia 1, rauhattomia 1

(jatkuu)

TAULUKKO 18 (jatkuu)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (93)
3. sosiaaliset ominaisuudet	seurallisuus ja huomaavaisuus	vieraanvaraisia 3, naapureita 3 iloisia 2, totisia 1, avoimia 1 ystävällisiä 1
	moraalisten käsitysten ja sääntöjen arvostus	ahneita 2, hyväntahtoisia 1 juoppoja 1, onnenonkijoita 1
4. funktionaaliset ominaisuudet	työteliäisyys ja fyysinen vahvuus	laiskoja 6, ahkeria 5 voimakkaita 2, miehekkäitä 1 vitkastelijoita 1
	työn ja tekemisen laadukkuus	huolimattomia 2, likaisia 1 tuhlaavaisia 1
5. konteksti	yhteiskunnallis-poliittinen ja taloudellinen tilanne	hyödyllisiä 8, jälkeenjääneitä 7 köyhiä 5 , kovaosaisia 2, sääällittäviä 1 nykyaikaisia 1, epämuodikkaita 1

Taulukot 17 ja 18 osoittavat, että venäläiset koululaiset kirjoittivat vain muutaman ominaisuuden enemmän arvioidessaan, mitä mieltä suomalaiset ovat venäläisistä kuin mitä ruotsalaiset heistä ajattelevat. Tämä näkyy myös melkein yhtä alhaisina vastausprosentteina: koululaisista 44 prosenttia kuvasi maanmiehiään suomalaisten ja 40 prosenttia ruotsalaisten näkökulmasta (taulukko 12). Syy alhaisiin vastausprosentteihin ja siten myös vastausten vähyyteen lienee sama: venäläiset koululaiset pitivät varsin vaikeana tehtävänä arvioida, mitä mieltä suomalaiset ja ruotsalaiset ovat venäläisistä.

Yleiset ominaisuudet. Venäläisten koululaisten mainitsemat yleiset ominaisuudet olivat suurimmaksi osaksi myönteisiä (taulukko 18). Koululaiset olettivat, että suomalaiset pitävät venäläisiä ennen kaikkea *tavallisina* ja *hyvinä* ihmisinä, *suomalaisten kaltaisina* mutta myös *epänormaaleina* ja *huonoina*. Tytöt olivat jälleen luottavaisia arvioissaan, kun taas pojat uskoivat suomalaisten mielipiteiden venäläisistä olevan varauksellisemmat (19):

(19) Suomalaisten mielestä venäläiset ovat
mielestäni he suhtautuvat meihin hyvin (t)
normaaleja, tavallisia ihmisiä (t)
kuten kaikki ihmiset (t)
samanlaisia kuin he (p)
minusta tuntuu, että he eivät arvosta meitä (p)
venäläiset ovat hyviä (p)

Psyykkiset ominaisuudet. Venäläisten koululaisten psyykkisiksi ominaisuuksiksi luokitellut vastaukset sisälsivät sekä myönteisiä että kielteisiä arvioita (taulukko 18). Koululaiset ajattelivat, että suomalaiset pitävät venäläisiä *viisaina, lahjakkaina ja älykkäinä* joskin myös syvälliseen ja luovaan ajatteluun kykenemättöminä – *tyhminä, hulluina ja herkkäuskoisina*. Venäläisten arveltiin olevan suomalaisten silmissä myös yhtäältä *epäsivistyneitä*, toisaalta *koulutettuja, sivistyneitä ja perinteitä kunnioittavia* ihmisiä. Henkiseen lujuteen ja tahdonvoimaisuuteen luokiteltavia ominaisuuksia käytettiin hyvin vähän: yksi koululainen ajatteli, että venäläiset ovat suomalaisten mielestä *määrätietoisia*, kun taas yhden koululaisen mielestä suomalaiset pitävät venäläisiä *rauhattomina* ja kykenemättöminä keskittymään päämääräänsä. Esimerkissä (20) on esitetty koululaisten vastauksia, jotka on luokiteltu psyykkisiksi ominaisuuksiksi:

(20) Suomalaisten mielestä venäläiset ovat
sivistynyt, voimakas kansa (p)
huono-onnisia mutta viisaita (p)
pyrkivät säilyttämään perinteensä ja venäläiset juurensa ja heitä täytyy auttaa (p)
viisaita mutta laiskoja, vieraanvaraisia (t)
ahkeria, mutta sivistyksen taso alhainen verrattuna muihin kansoihin (t)
samanlaisia kuin mitä ruotsalaiset heistä ajattelevat (tyhmiä ja epäsvistyneitä) (t)

Sosiaaliset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset käyttivät varsin myönteisiä seuralisuutta kuvaavia ominaisuuksia arvioidessaan, mitä mieltä suomalaiset ovat venäläisistä (taulukko 18). Koululaiset olettivat, että suomalaiset pitävät venäläisiä *vieraanvaraisina, iloisina, avoimina ja ystävällisinä* ihmisinä. Pojat olivat erityisesti sitä mieltä, että venäläiset ovat suomalaisten mielestä *hyviä naapureita*. Poikien

vastauksissa nousivat esille kuitenkin myös kielteiset moraalisia käsityksiä ja sääntöjen arvostusta kuvaavat ominaisuudet: venäläisten ajateltiin olevan suomalaisten silmissä *ahneita, juoppoja* ja *onnenonkijoita*, joskin myös *hyväntahtoisia* (21):

(21) Suomalaisten mielestä venäläiset ovat
 venäläiset ovat hyviä naapureita (p)
 ystävällinen kansa (p)
 juoppoja, ahneita, tyhmiä (p)
 iloisia, avoimia (t)

Venäläisten koululaisten sosiaaliset kuvaukset vastasivat tietyiltä osin heidän yksinkertaisia autostereotyyppioitaan (ks. taulukko 16). Tyttöjen vastauksissa korostuivat jälleen myönteiset seurallisuutta ja huomaavaisuutta kuvaavat ominaisuudet, eivätkä he lainkaan käyttäneet moraalisiin arvoihin liittyviä ominaisuuksia. Myös poikien vastaukset olivat enimmäkseen myönteiset, vaikka heidän kuvauksissaan nousivatkin jälleen esille kriittiset pohdinnat venäläisten moraalisisista arvoista.

Sekä tyttöjen että poikien vastauksissa heijastui käsitys siitä, että suomalaisten venäläiskuva on jossakin määrin identtinen venäläisten koululaisten venäläiskuvan kanssa. Sosiaalisiksi ominaisuuksiksi luokitellut projisoidut autostereotyyppiat sisälsivät siten oletuksen, että ulkoryhmän edustajat näkevät sisäryhmän edustajat samalla tavalla (Lehtonen 1990, 19–20, ks. myös alaluku 3.1). Tätä tulkintaa tukevat esimerkin (22) vastaukset:

(22) Venäläiset ovat / Suomalaisten mielestä venäläiset ovat
 vieraanvaraisia / vieraanvaraisia (t)
 laiskoja, iloisia, avoimia / iloisia, avoimia (t)
 ahneita, pahoja, halveksuvia / juoppoja, ahneita, tyhmiä (p)

Funktionaaliset ominaisuudet. Venäläisten työteliäisyyttä kuvaavat vastaukset olivat kaksijakoiset: yhtäältä koululaiset olivat sitä mieltä, että suomalaiset pitävät venäläisiä *laiskoina* ja *vitkastelijoina*, toisaalta venäläisten kuviteltiin olevan

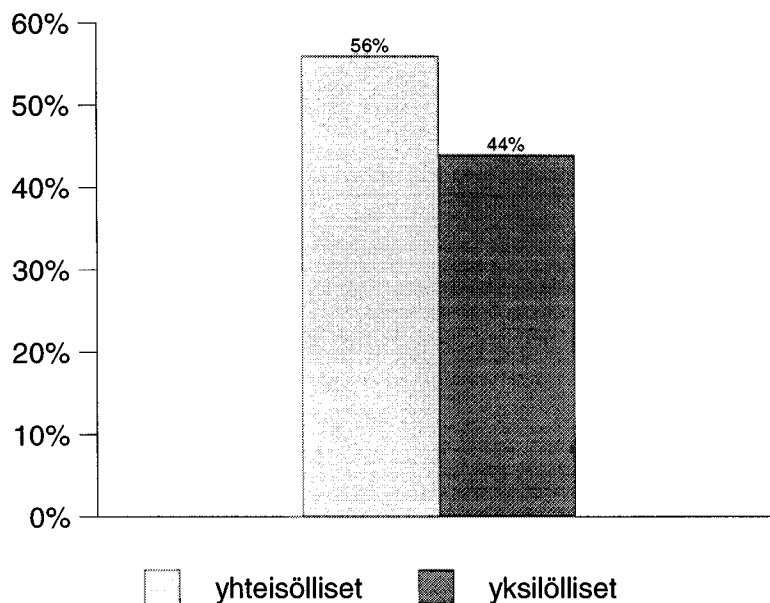
suomalaisten mielestä *ahkeria* työntekijöitä (taulukko 18). Työn ja tekemisen laatua kuvaavat vastaukset olivat sen sijaan yksimielisen kielteiset: venäläisiä pidettiin *huolimattomina, likaisina ja tuhlaavaisina*. Koululaisten vastauksissa nousivat jälleen esille fyysistä vahvuutta kuvaavat ominaisuudet. Koululaiset otaksuivat, että venäläiset ovat suomalaisten silmissä *voimakkaita ja miehekkäitä* niin kansakuntana kuin työntekijöinäkin.

Konteksti. Arviot venäläisten yhteiskunnallis-poliittisesta ja taloudellisesta tilanteesta lisääntyivät edelleen venäläisten koululaisten vastauksissa (taulukko 18). Koululaiset arvelivat, että vaikka venäläiset ovat suomalaisten mielestä *jälkeenjääneitä, köyhiä* ja *kovaosaisia*, he ovat myös *hyödyllisiä* kauppakumppaneita luonnonrikkauksineen ja tavarannmyyntimarkkinoineen. Suomalaisten tulisi kuitenkin auttaa venäläisiä, sillä maan taloudellinen ja poliittinen tilanne on epävakaa (23):

(23) Suomalaisten mielestä venäläiset ovat
 he säälivät meitä (p)
 matala kehityksen taso (p)
 ovat avun tarpeessa (p)
 yrittävät työskennellä meidän kanssamme (p)
 tulemme elämään normaalisti (p)
 jälkeenjäänyt kansa, luonnonrikkauudet (t)
 tavarannmyyntimarkkinat (t)
 maassa vaikea kriisi (t)
 venäläiset ovat heistä jälkeenjääneitä (t)
 epämuodikkaita, hyvät tavarannmyynti- ja ostomarkkinat (t)

Kontekstiin liittyviä ominaisuuksia lukuun ottamatta venäläiset koululaiset olettivat suomalaisten suhtautuvan venäläisiin varsin myönteisesti. Koululaiset otaksuivat suomalaisten pitävän venäläisiä *tavallisina* ja *hyvinä* ihmisinä, jotka eivät juurikaan poikkeakaan muista kansoista. Venäläisten ajateltiin olevan suomalaisten mielestä myös *viisaita, vieraanvaraisia* ja *ahkeria* sekä hyviä *naapureita*. Koululaiset kuitenkin olettivat, että venäläiset ovat suomalaisten mielestä myös *laiskoja* sekä maan taloudellisen ja poliittisen tilanteen vuoksi *jälkeenjääneitä* ja *köyhiä*, joskin myös taloudellisesti *hyödyllisiä*.

Yksilölliset stereotyyppit (n. 44 prosenttia kaikista vastauksista) eivät juurikaan tuoneet uusia aineksia yhteisöllisten stereotyyppien antamaan kuvaan (kuvio 3). Yksilöllisten stereotyyppien tehtävänä olikin tässä eritoten vahvistaa ja tukea yhteisöllisiä stereotyyppioita. Venäläisten koululaisten arviota suomalaisten mielipiteistä voidaan siten pitää hyvin yhdenmukaisina, vaikka ne toki sisälsivät toisistaan eriäviä arvioita. Ne vastasivat myös tietyiltä osin venäläisten koululaisten yksinkertaisia autostereotyyppioita (taulukko 16, yleiset ja sosiaaliset ominaisuudet), mikä voidaan tulkita oletukseksi suomalaisten ja venäläisten samankaltaisesta ajattelutavasta.

KUVIO 3 Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittäjä 5b, suomalaisten mielestä venäläiset ovat)

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä voidaan oletetusta suomalaisten näkökulmasta pitää siten varsin myönteisenä ja vahvana; venäläiset eivät näyttäytyä alempiarvoisena kansana, vaikka he ovatkin taloudellisesti suomalaisia jäljessä. Tästä näkökulmasta katsottuna venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetin sisältö siten vaihtelee vertailukohdan mukaisesti; suomalaisia ei pidetä venäläisten vasta-

kohtana kuten ruotsalaisia, vaan suomalaisia ja venäläisiä yhdistää erityisesti venäläisten poikien vastauksissa naapuruus ja henkinen samankaltaisuus. (ks. Löfgren 1993, 33–34.)

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä oletetusta **virolaisten** naapureiden näkökulmasta tarkasteltiin kyselylomakkeen avoväittämässä 5c, jossa koululaisten tuli kuvata, millaisia venäläiset ovat virolaisten mielestä. Taulukossa 19 on kuvattu vastausten semanttinen luokitus:

TAULUKKO 19 Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittäjä 5c, virolaisten mielestä venäläiset ovat)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (86)
1. yleiset ominaisuudet	kansan kokonaiskuva	alempiluokkaisia 5, hyviä 3 huonoja 3, tavallisia 3 virolaisten kaltaisia 3 keskinkertaisia 1, mitättömiä 1 kelvottomia 1, kauniita 1
2. psyykkiset ominaisuudet	kyvykyys ajatella syvästi ja luovasti	lahjakkaita 2, viisaita 1 tyhmiä 1, tylsämielisiä 1
	järkevyys ja tervejärkisyys	hyväksikäytettäviä 2 , naiiveja 1 hassahtaneita 1, yksinkertaisia 1
	kasvatus ja koulutus	sivistyneitä 2, epäsivistyneitä 1
	henkinen lujus ja tahdonvoimaisuus	itsepintaisia 1, johtajia 1 puolijumalia 1, rauhattomia 1 vapaita 1, epävarmoja 1 itserakkaita 1

(jatkuu)

TAULUKKO 19 (jatkuu)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (86)
3. sosiaaliset ominaisuudet	seurallisuus ja huomaavaisuus	iloisia 3, vieraanvaraisia 2 seurallisia 1, epämiellyttäviä 1 saitoja 1, vastenmielisiä 1 ystävällisiä 1, naapureita 1
	moraalisten käsitysten ja sääntöjen arvostus	vihamielisiä 6, anastajia 4 ahneita 2, epäoikeudenmukaisia 2 hyväntahtoisia 2, kavalia 2 valloittajia 1, häikäilemättömiä 1
4. funktionaaliset ominaisuudet	työteliäisyys ja fyysinen vahvuus	kestäviä 2, ahkeria 1, ryhdittömiä 1 tyhjäntoimittajia 1, nahjusmaisia 1 vitkastelijoita 1
	työn ja tekemisen laadukkuus	huolimattomia 2, huolellisia 1 epäsiistejä 1
5. konteksti	yhteiskunnallis-poliittinen ja taloudellinen tilanne	köyhiä 2, optimisteja 1

Taulukko 19 osoittaa, että venäläiset koululaiset kirjoittivat hyvin vähän ominaisuuksia arvioidessaan, mitä mieltä virolaiset ovat venäläisistä. Ominaisuuksien vähyys selittyy jälleen alhaisesta vastausprosentista: vain 41 prosenttia koululaisista arvioi virolaisten mielipiteitä (taulukko 12). Alhaisen vastausprosentin syy lienee osaltaan sama kuin ruotsalaisten ja suomalaisten mielipiteitä tarkastelevissa avoväittämissä: venäläiset koululaiset pitivät vaikeana tehtävänä arvioida, millaisia venäläiset ovat virolaisten silmissä. Kommentit *minua ei kiinnosta, mitä virolaiset meistä ajattelevat* sekä *minulle on yhdentekevää, mitä he meistä ajattelevat*, tukevat kuitenkin myös muita tulkintoja. Yhtäältä venäläiset koululaiset saattoivat aidosti pitää virolaisten mielipiteitä vähäpätöisinä, toisaalta he saattoivat näiden kommenttien turvin puolustautua mahdollisia kielteisiä arvioita vastaan.

Yleiset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset käyttivät hyvin runsaasti yleisiksi ominaisuuksiksi luokiteltuja kuvauksia arvioidessaan, mitä virolaiset ajattelevat venäläisistä (taulukko 19). Yleiset ominaisuudet sisälsivät sekä kielteisiä että myönteisiä aineksia. Yhtäältä koululaiset arvelivat, että virolaiset pitävät venäläisiä itseään *alempiluokkaisempana* ja *huonompana* kansana – *mitättöminä* ja *kelvottomina* ihmisinä. Toisaalta koululaisten vastauksista nousivat esille mielipiteet, joissa venäläisten arveltiin olevan virolaisten silmissä *hyviä* ja *tavallisia* ihmisiä – *virolaisten kaltaisia*. Venäläisistä koululaisista etenkin pojat olettivat virolaisten suhtautuvan venäläisiin kielteisesti, kun taas tyttöjen arviot virolaisten suhtautumisesta venäläisiä kohtaan olivat enimmäkseen myönteiset (24):

(24) Virolaisten mielestä venäläiset ovat

eivät oikein hyviä ihmisiä (p)

huonompia kuin he (p)

samanlaisia kuin he, ei mitään pahaa sanottavaa, mutta ei mitään hyvääkään (p)

venäläiset ovat toisen luokan kansa (p)

minusta tuntuu, että he ovat hieman meitä vastaan, vaikka eivät kaikki (t)

jotkut ajattelevat, että he ovat huono kansa (t)

melkein samanlaisia kuin he (t)

venäläiset eroavat heistä vain vähän (t)

sellaisia kuin kaikki muutkin ihmiset (t)

Psyykkiset ominaisuudet. Myös psyykkisiksi ominaisuuksiksi luokitellut vastaukset sisälsivät monenlaisia mielipiteitä (taulukko 19). Venäläiset koululaiset ajattelivat, että virolaiset pitävät venäläisiä *lahjakkaina* ja *viisaina* mutta myös *tyhminä* ja *tylsämielisinä*. Erityisesti tytöt arvelivat, että virolaisten mielestä venäläiset ovat *hyväksikäytettäviä*, *naiiveja* ja *yksinkertaisia* ihmisiä. Tytöt olettivat venäläisten olevan virolaisten silmissä myös *epäsivistynyttä* kansaa. Pojat puolestaan arvelivat, että virolaiset pitävät venäläisiä henkisesti lujina ja tahdonvoimaisina; *itsepintaisina*, *johtajina* ja *vapaina* – ironisesti *puolijumalina*. Tytöt taas ajattelivat, että venäläiset ovat virolaisten mielestä *rauhattomia*, *epävarmoja* ja *itserakkaita*. Mielipiteiden kirjoa on kuvattu esimerkissä (25):

(25) Virolaisten mielestä venäläiset ovat

- venäläiset ovat puolijumalia (p)
- tyhjäntoimittajia ja tyhmiä (p)
- johtajia (p)
- kaikkein epäsiivistyneimpiä ihmisiä (nuorten silmissä) (t)
- epävarmoja itsestään (t)
- voivat elää venäläisten kustannuksella, käyttävät heitä mielellään hyväkseen (t)
- helppo hyöty, helppo elämä venäläisten kustannuksella (yksinkertaisia) (t)

Sosiaaliset ominaisuudet. Venäläisten koululaisten vastauksissa seurallisuutta ja huomaavaisuutta kuvaavat ominaisuudet olivat enimmäkseen myönteisiä (taulukko 19). Koululaiset uskoivat, että virolaiset pitävät venäläisiä *iloisina, vieraanvaraisina, ystävällisinä ja seurallisina* ihmisinä. Joissakin vastauksissa venäläisten kuitenkin arveltiin olevan virolaisten mielestä *epämiellyttäviä, saitoja ja vastenmielisiä*. Moraalisia arvoja kuvaavat vastaukset olivat sen sijaan leimallisen kielteiset. Näissä vastauksissa heijastuivat pitkään jatkuneet julkiset keskustelut Viron ja Venäjän tulehtuneista suhteista (ks. esim. D'jačkov & Krasutin 1993; Aalto 1997). Venäläiset koululaiset olettivat, että virolaiset pitävät venäläisiä *vihamielisinä anastajina, ahneina, epäoikeudenmukaisina, kavalina ja häikäilemättöminä* (26):

(26) Virolaisten mielestä venäläiset ovat

- haluavat paljon (p)
- anastajia (p)
- ensimmäisten löytöretkeilijöiden tapaisia (p)
- vihaavat meitä (p)
- eivät huonoja ihmisiä, mutta vihaa uhkuvia (t)
- eivät pidä venäläisistä (t)
- ystäviä, olivat ainakin ennen (t)
- kelvottomia, kavaliala (t)

Viron ja Venäjän ongelmallisten suhteiden on usein katsottu ulottuvan myös kansalaisten keskinäiseksi vihanpidoksi. Virolaisten ja venäläisten suhteita selvittävässä tutkimuksessa on kuitenkin päädytty erilaiseen tulkintaan: valtioiden välinen konflikti ei todennu arkipäivän kontakteissa, vaan Virossa asuvat etniset virolaiset ja etniset venäläiset tulevat toimeen keskenään “kohtuullisen hyvin”. (Aalto 1997.) Tätä tulkintaa tukee virolainen kirjailija Sirje Kiin (1993, 388–389) verratessaan suomalaisten ja virolaisten suhtautumista venäläisiin:

Huolimatta siitä, että olen elänyt koko elämäni yhdessä Viron kansan kanssa neuvostovenäläisen miehityksen alaisena, en tiennyt oikeastaan, mitä todellinen venäläisvastaisuus ja venäläisviha on, ennen kuin olen viimeisten kahden vuoden aikana oppinut sen Suomessa tietämään. Uskallan väittää, että sellaista ryssänvihaa, jota huokuu Suomen historiasta, historiallisesta kirjallisuudesta, suomalaisten yleisönosastokirjoituksista, kapakkakeskusteluista puhumattakaan, ei Virossa ole koskaan ollut. Mikä on suomalaisen alkukantaisen, villin, sielun syvyyksistä kumpuavan ryssänvihan syyt? [--] Venäläinen ei virolaiselle ole abstrakti uhka, epämääräinen massa, vaan hyvinkin konkreettinen, kasvoilla ja nimellä varustettu ystävä, naapuri, työ- ja matkakumppani, myös vihamies. Ja tässä on suuri historiallisen kokemuksen eroavaisuus, vaikka Suomella onkin paljon pitempi raja kuin Virolla. Ja juuri tämä erilainen kokemus venäläisistä pikemmin erottaa kuin yhdistää suomalaisia ja virolaisia. Me tiedämme, että venäläistä on mahdollista rakastaa, sietää tai kestää, mutta keskiverto suomalainen pelkää venäläistä kuolemaakin enemmän.

Venäläisten koululaisten oletukset virolaisten vihamielisestä suhtautumisesta venäläisiä kohtaan saavat kuitenkin puolestaan tukea venäläiseltä kirjailijalta Viktor Krivulinilta (1995, 221–222). Vaikka arkipäivän kontaktit Virossa saattavatkin olla nykyisin suhteellisen ongelmattomia, huoli venäläisiin kohdistuvista peloista ja vihamielisistä asenteista on yksilön kannalta todellinen:

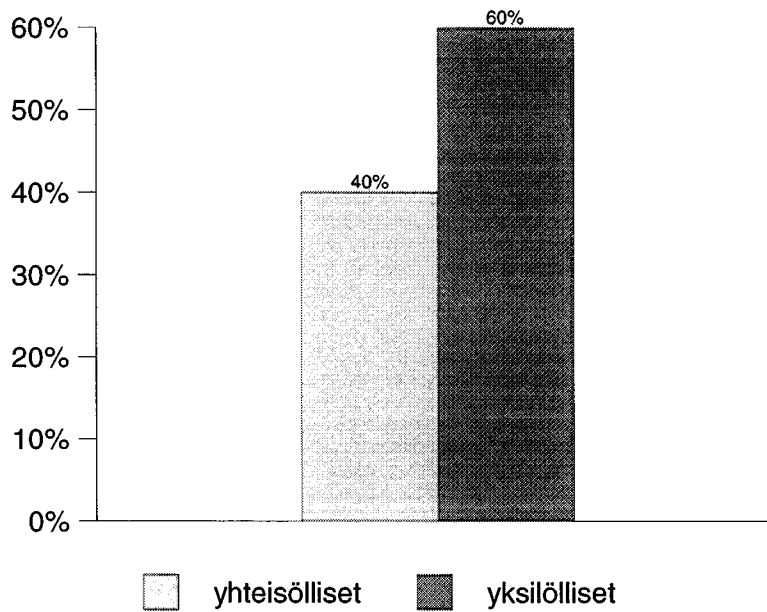
Pirun tusina pietarilaiskirjailijoita ylitti vasta pystytetyn Venäjän ja Viron rajan lumituis-kussa ounastellen, että bussissa heidän kanssaan ajaa myös hiilenmusta kissa. Siksi jokainen oli valmis odottamattomiin ikäviin yllätyksiin ja äkkikäännöksiin. Ehkä rajanylityksen jälkeen koko valtuuskunta kipataan lumeen ja jokaiselta kysytään henkilökohtaisesti: “Miten on, miehittäjä, imperialistiheittiö, miten suhtaudut Tšetšenian itsenäiseen tasavaltaan?” Ja sitten annetaan vastausta odottamatta turpiin. [--] Kuten matkalaiset myöhemmin tunnustivat, heillä ei vielä koskaan sydän läpäittänyt niin valtakunnanrajaa ylitettäessä. Vaikka kukaan ei ottanutkaan vakavasti Venäjän tiedotusvälineiden propagandametakkaa venäläisten sorrosta Baltiassa, he olivat kuitenkin silminnähtävän varovaisia: mitä näemme omin silmin? onko täällä todellakin häpeä olla venäläinen?

Funktionaaliset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset arvioivat hyvin vähän virolaisten mielipiteitä funktionaalisten ominaisuuksien avulla (taulukko 19). Näissä vastauksissa koululaiset olettivat, että virolaiset pitävät venäläisiä *tyhjäntoimittajina, ryhdittöminä, nahjusmaisina ja vitkastelijoina*. Lisäksi venäläisten arveltiin olevan virolaisten mielestä *huolimattomia ja epäsiistejä*, joskin myös *huolellisia, kestäviä ja ahkeria* työntekijöitä.

Konteksti. Venäläisten koululaisten vastauksista olivat yhteiskunnallis-poliittiseen ja taloudelliseen tilanteeseen liittyvät kommentit miltei tyystin kadonneet. Näiden sijasta koululaiset arvioivat virolaisten mielipiteitä kansan kokonaiskuvaan liittyvien ominaisuuksien sekä psyykkisten ja sosiaalisten ominaisuuksien avulla (taulukko 19). Tämän perusteella voidaan olettaa, että venäläiset koululaiset eivät pitäneet virolaisia niinkään maanmiestensä taloudellisen hyvinvoinnin mittarina, vaan erityisesti heidän henkisenä vertailukohtanaan.

Venäläisten koululaisten arviot virolaisten venäläiskuvasta sisälsivät siten sekä kielteisiä että myönteisiä aineksia. Koululaiset olettivat, että venäläiset ovat virolaisten silmissä *huonompia* ja *alempiluokkaisia*, joskin myös *hyviä*, *tavallisia* ja *virolaisten kaltaisia* ihmisiä. Koululaiset olivat myös sitä mieltä, että virolaiset pitävät venäläisiä helposti *hyväksikäytettävänä*. Koululaisten vastauksista nousi lisäksi esille ajatus siitä, että venäläiset ovat virolaisten mielestä kylläkin *iloisia* ja *vieraanvaraisia* mutta myös *vihamielisiä* ja *anastajia* – Viron miehittäjiä.

Venäläisten koululaisten vastauksista enemmistö eli n. 60 prosenttia koostui yksilöllisistä stereotyyppioista (kuvio 4). Yksilöllisten stereotyyppioiden tehtävänä oli tässä erityisesti vahvistaa yleisimmin esiintyneitä kielteisiä stereotyyppioita. Tämän vuoksi venäläisten koululaisten projisoidut autostereotyyppiat olivat koko aineistoa tarkasteltaessa kielteisemmät, kuin kymmenen yleisimmin esiintynyttä ominaisuutta osoittavat.

KUVIO 4 Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittämä 5c, virolaisten mielestä venäläiset ovat)

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti sai oletetusta virolaisten näkökulmasta jälleen uuden sisällön. Venäläiset nähtiin virolaisten henkisenä vastakohtana; virolaisia huonompina ja alempiluokkaisina ihmisinä, vihamielisenä miehittäjäkansana. Tämän lisäksi venäläiset nähtiin yhä iloisina ja vieraanvaraisina, aivan tavallisina ihmisinä, jotka eivät juurikaan eroa virolaisista.

Lopuksi venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä tarkastellaan oletetusta **venäläisten** näkökulmasta. Kyselylomakkeen avoväittämässä 5d venäläisten koululaisten tuli kuvata, millaisia venäläiset ovat omasta mielestään. Taulukossa 20 on esitetty vastausten semanttinen luokitus:

TAULUKKO 20 Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppioista (avoväittämä 5d, omasta mielestään venäläiset ovat)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (164)
1. yleiset ominaisuudet	kansan kokonaiskuva	hyviä 11, tavallisia 9 kaikenlaisia 8, huonoja 5 erinomaisia 4, venäläisiä 2
2. psyykkiset ominaisuudet	kyvykkyys ajatella syvästi ja luovasti	viisaita 13 , lahjakkaita 4, tyhmiä 3 pölkypäitä 1, kyvykkäitä 1 lahjattomia 1, tietämättömiä 1
	järkevyys ja tervejärkisyys	johdateltavia 2, herkkäuskoisia 1 naiiveja 1
	kasvatus ja koulutus	epäsivistyneitä 3, koulutettuja 1 perinteikkäitä 1
	henkinen lujuus ja tahdonvoimaisuus	itserrakkaita 4, laumaihmisia 2 kurittomia 2, häpeileviä 1, kahlittuja 1 mahtavia 1, rauhallisia 1, rohkeita 1
3. sosiaaliset ominaisuudet	seurallisuus ja huomaavaisuus	iloisia 5 , ystävällisiä 2, avoimia 1 halveksuvia 1, vastaanvääntelijöitä 1 epämiellyttäviä 1, seurallisia 1
	moraalisten käsitysten ja sääntöjen arvostus	hyväntahtoisia 11 , rehellisiä 2 häikäilemättömiä 1, kateellisia 1 pahoja 1, vastuuntunnottomia 1 pahansuopaisia 1, ahneita 1 aitoja 1, varkaita 1
4. funktionaaliset ominaisuudet	työteliäisyys ja fyysinen vahvuus	laiskoja 15, ahkeria 9 voimakkaita 3, kestäviä 1 ryhdittömiä 1
	työn ja tekemisen laadukkuus	huolimattomia 1, tuhlaavaisia 1 epäsiistejä 1
5. konteksti	yhteiskunnallis-poliittinen ja taloudellinen tilanne	köyhiä 5 , katkeria 2, tyytymättömiä 2 jälkeenjääneitä 1, kuolevia 1 onnettomia 1, optimistisiä 1 kovaosaisia 1

Taulukko 20 osoittaa, että venäläiset koululaiset kirjoittivat noin puolet enemmän ominaisuuksia arvioidessaan, mitä mieltä venäläiset itse ovat kansastaan kuin mitä

mieltä ruotsalaiset, suomalaiset tai virolaiset ovat heistä. Myös vastausprosentti nousi 71 prosenttiin, mikä osaltaan selittää ominaisuuksien runsaan määrän (taulukko 12). Tämän perusteella voidaan ajatella, että venäläisten koululaisten oli huomattavasti helpompaa arvioida venäläisiä maanmiestensä silmin kuin lähialueiden kansojen näkökulmasta.

Yleiset ominaisuudet. Venäläisten koululaisten vastauksissa yleiset ominaisuudet olivat enimmäkseen myönteisiä (taulukko 20). Koululaiset ajattelivat, että venäläiset ovat omasta mielestään ennen kaikkea *hyviä*, *tavallisia* ja *erinomaisia*, joskin myös *huonoja* ihmisiä. Venäläiset koululaiset käyttivät vastauksissaan myös adjektiivia *kaikenlaisia*. Näissä arvioissa venäläiset eivät siten muodostaneet yhtä identtisesti ajattelevien ja tekevien ryhmää, vaan heidät nähtiin hyvin erilaisina ihmisinä (ks. taulukko 16). Kommentit *venäläiset ovat venäläisiä* puolestaan heijastavat käsityksiä venäläisten omintakeisuudesta, jota vain venäläiset itse voivat ymmärtää. Esimerkissä (27) on esitetty vastauksia, joissa on käytetty yleisiksi ominaisuuksiksi luokiteltuja kuvauksia:

- (27) Omasta mielestään venäläiset ovat
 olemme huipputyyppejä (p)
 ihmisiä kuin ihmiset (p)
 erinomainen kansa (p)
 erilaisia (kaikenlaisia) mielipiteitä (p)
 venäläinen on venäläinen (p)
 yleensä hyviä (t)
 venäläisiä ei arvosteta (t)
 jokainen ihminen on erilainen (t)
 sellaisia kuin muutkin ihmiset (t)

Psyykkiset ominaisuudet. Varsin suuri osa (n. 30 prosenttia) venäläisten koululaisten vastauksista luokiteltiin psyykkisiksi ominaisuuksiksi (taulukko 20). Näistä ominaisuuksista nousivat jälleen esille kuvaukset venäläisten kyvystä ajatella syvällisesti ja luovasti (ks. taulukko 16). Hyvin monet olivat sitä mieltä, että venäläiset pitävät itseään etenkin *viisaina*, *lahjakkaina* ja *kyvykkäinä*; muutamien koululaisten mielestä venäläiset taas ajattelevat maanmiestensä olevan *tyhmiä*,

tietämättömiä ja lahjattomia. Tytöt arvelivat venäläisten pitävän itseään *johdateltavina, herkkäuskoisina ja naiiveina* (ks. taulukko 19). Tytöt olivat myös sitä mieltä, että venäläiset kuvaavat kansaansa *epäsivistyneeksi*, pojat puolestaan arvelivat venäläisten pitävän itseään *koulutettuina ja perinteiden vaalijoina*. Koululaisten arviot venäläisten henkisestä lujudesta ja tahdonvoimaisuudesta olivat kahtalaiset: yhtäältä koululaiset ajattelivat, että venäläiset ovat mielestään *itserakkaita, mahtavia, rohkeita ja rauhallisia*, toisaalta koululaiset olettivat venäläisten pitävän itseään *laumaihmisinä, kurittomina, häpeilevinä ja kahlittuina*. Esimerkissä (28) on kuvattu psyykkisiksi ominaisuuksiksi luokiteltuja vastauksia:

(28) Omasta mielestään venäläiset ovat

- viisaita mutta laiskoja (p)
- ajattelevat itsestään pahaa (p)
- ajattelevat vain itseään (p)
- hieman kahlittuja (p)
- erittäin kurittomia (t)
- aikuisia lapsia (p)
- eivät oikein järkeviä (t)
- lahjakkaita, hyväntahtoisia (t)
- erittäin herkkäuskoisia (t)

Sosiaaliset ominaisuudet. Koululaiset käyttivät myös runsaasti sosiaalisiksi ominaisuuksiksi luokiteltuja kuvauksia arvioidessaan, millaisia venäläiset ovat omasta mielestään (taulukko 20). Tällä kertaa tyttöjen ja poikien kuvaukset olivat melko yhtenevät ja ne sisälsivät sekä myönteisiä että kielteisiä arvioita (vrt. taulukko 16). Koululaiset arvelivat maanmiestensä pitävän itseään *iloisina, ystävällisinä ja avoiminä* ihmisinä, joskin myös muita *halveksuvina, epämiellyttävinä ja vastaanvättelijöinä*. Venäläisten ajateltiin kuvaavan kansaansa lisäksi *hyväntahtoiseksi, rehelliseksi ja aidoksi* mutta myös *häikäilemättömäksi, kateelliseksi, pahansuopaiseksi, vastuuntunnottomaksi ja ahneeksi*. Muutamissa vastauksissa venäläisten moraalisia arvoja verrattiin länsimaisten ihmisten moraalisiin käsityksiin; venäläisten moraalisten arvojen arveltiin myös ajan myötä muuttuneen (29):

(29) Omasta mielestään venäläiset ovat

minun mielestäni oikein hyviä ihmisiä, mutta huonoissa olosuhteissa venäläinen ihminen ei ole länsimaisen ihmisen kaltainen (t)
yleensä ihmiset ovat erilaisia, mutta minusta tuntuu, että aikaisemmin ihmiset olivat toisenlaisia (eivät varastelleet) (t)

Funktionaaliset ominaisuudet. Koululaiset edelleen ajattelivat, että venäläiset pitävät itseään sekä *laiskoina* että *ahkerina* työntekijöinä (taulukko 20, ks. myös taulukko 16). Venäläisiä kuvattiin myös *voimakkaiksi* ja *kestäviksi* mutta myös *ryhdittömiksi*. Useissa koululaisten vastauksissa laiskuus yhdistettiin jälleen viisauteen; venäläiset *osaavat paljon, mutta eivät halua tehdä työtä*.

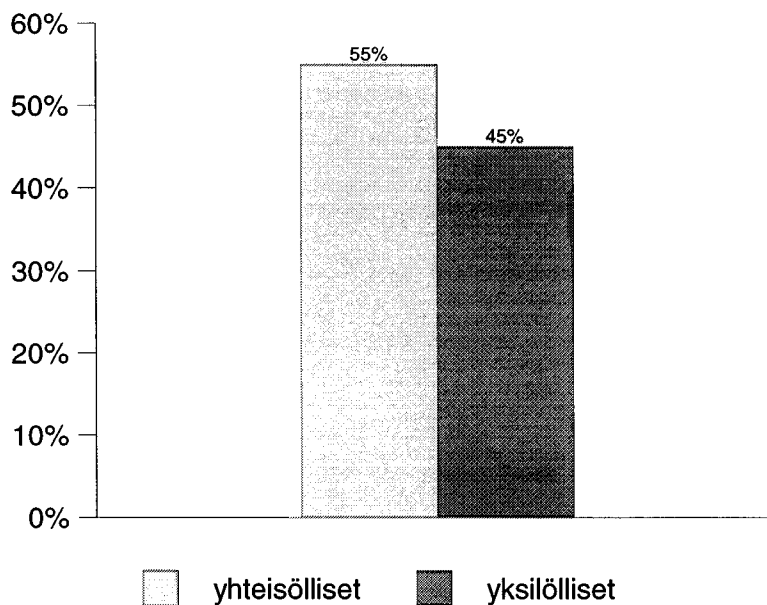
Konteksti. Venäläisten koululaisten arviot maanmiestensä taloudellisesta ja yhteiskunnallis-poliittisesta tilanteesta olivat edelleen varsin kielteiset (taulukko 20). Koululaiset olivat sitä mieltä, että venäläiset kuvaavat itseään *köyhiksi*, *katkeriksi*, elämäänsä *tyytymättömiksi*, *jälkeenjääneiksi*, *kovaosaisiksi* ja *onnettomiksi* ihmisiksi. Venäläisiä pidettiin myös voimattomina ja kykenemättöminä vaikuttamaan omaan taloudelliseen hyvinvointiinsa (30):

(30) Omasta mielestään venäläiset ovat

köyhiä ihmisiä (p)
meidän on vaikea elää hyvin (p)
venäläiset eivät ole tyytyväisiä elämäänsä (t)
minusta tuntuu, että olemme kuin sokeita taluttajineen (t)
sokeita kissanpoikia hallituksen käsissä (t)

Venäläisten koululaisten arviot kansansa omakuvasta olivat suurimmaksi osaksi myönteiset, eivätkä ne juurikaan eronneet heidän yksinkertaisista autostereotyyppisyydestään. Koululaiset olettivat, että venäläiset ovat mielestään *hyviä*, *tavallisia*, *iloisia*, *hyväntahtoisia* ja *ahkeria* ihmisiä, joskin myös *huonoja* ja *laiskoja* sekä omasta tahdostaan huolimatta *köyhää* kansaa. Hyvin moni koululainen oli lisäksi sitä mieltä, että venäläiset eivät voi kuvata maanmiehiään vain muutamalla ominaisuudella, sillä heidän joukossaan on *kaikenlaisia* ihmisiä.

Venäläisten koululaisten vastauksista yli puolet (n. 55 prosenttia) koostui yhteisöllistä stereotyyppiä (kuvio 5). Yksilölliset stereotyypit jälleen tavallisesti tukivat ja vahvistivat yhteisöllisiä stereotyyppiä eivätkä siten juurikaan muuttaneet kymmenen yleisimmin mainitun ominaisuuden antamaa kuvaa venäläisten koululaisten mielipiteistä. Yksilölliset stereotyypit toivat kuitenkin myös uusia aineksia venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiin. Esimerkiksi psyykkisiä ominaisuuksia kuvaavissa vastauksissa ajatus venäläisten kyvyttömyydestä tehdä itsenäisiä ratkaisuja – venäläinen laumasielu – tuli esille ensi kertaa. Myös ajatukset venäläisten omintakeisuudesta (*venäläiset ovat venäläisiä*) olivat niin ikään tuoreita.

KUVIO 5 Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten projisoiduista autostereotyyppiä (avoväittämä 5d, omasta mielestään venäläiset ovat)

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä voidaan tarkastella myös sisä- ja ulkoryhmän välistä suhdetta kuvaavien vastausten avulla (ks. Bauman 1990, 40–41). Venäläiset koululaiset eivät käyttäneet yhtään sisäryhmään viittaavaa

kuvausta arvioidessaan, millaisia venäläiset ovat. Näissä vastauksissa koululaiset sen sijaan olivat kuin ulkopuolisia tarkkailijoita niin venäläisten myönteisiä kuin kielteisiäkin ominaisuuksia kuvatessaan (31):

(31) Venäläiset ovat

[he] polkevat kauan paikallaan, mutta menevät lujaa eteenpäin (p)
 [he] pitävät juopottelusta (p)
 [he] eivät pidä työnteosta (laiskureita)
 [he] pyrkivät tekemään maasta paremman (p)
 [he] pyrkivät auttamaan kaikkia (t)
 jotkut ovat työtätekeviä, jotkut häikäilemättömiä (t)
 hyväntahtoisia, eivät ymmärrä, mitä tekevät (t)
 yleensä ihmiset ovat hyviä, mutta heidän ei pidä hävittää rikasta kulttuuriaan, sivistystään (t)
 he ovat kaikki täysin erilaisia (t)

“Me-he” -oppositio näyttäytyi ensi kerran, kun venäläiset koululaiset arvioivat kansaansa ruotsalaisten näkökulmasta. Esimerkin (32) voidaan havaita, että koululaiset olivat samaistuneet venäläisten sisäryhmään:

(32) Ruotsalaisten mielestä venäläiset ovat

minusta tuntuu, että he eivät arvosta meitä (p)
 meidän on vaikea elää hyvin (p)
 puhumme paljon, teemme vähän (t)
 ylistävät meitä (t)

Myös suomalaisten mielipiteitä arvioidessaan venäläiset koululaiset käyttivät sisä- ja ulkoryhmän välistä suhdetta kuvaavia vastauksia. Näissä vastauksissa venäläiset koululaiset tavallisesti identifioituivat venäläisiin, mutta joistakin vastauksista heijastui myös “me-he” -opposition ulkopuolella tarkkailevan, “vieraan” ryhmän olemassaolo (33):

(33) Suomalaisten mielestä venäläiset ovat

he säälivät meitä (p)
 samanlaisia kuin he (p)
 minusta tuntuu, että he eivät arvosta meitä (p)
 tulemme elämään normaalisti (p)
 [he] yrittävät työskennellä meidän kanssamme (p)
 mielestäni he suhtautuvat meihin hyvin (t)

osaamme tehdä mutta emme halua (t)
venäläiset ovat heistä jälkeenjääneitä (t)

Sisäryhmän ja ulkoryhmän välinen oppositio oli erityisen voimakas, kun koululaiset pohtivat, mitä mieltä virolaiset ovat venäläisistä. Myös näissä kuvauksissa muuttamat koululaiset olivat ottaneet ulkopuolisen tarkkailijan roolin erityisesti kielteisiä ominaisuuksia kuvatessaan (34):

(34) Virolaisten mielestä venäläiset ovat
huonompia kuin he (p)
minusta tuntuu, että he eivät arvosta meitä (p)
vihaavat meitä (p)
eivät pidä venäläisistä (t)
minusta tuntuu, että he ovat hieman meitä vastaan, vaikka eivät kaikki (t)
jotkut ajattelevat, että he ovat huono kansa (t)
voivat elää venäläisten kustannuksella, käyttävät heitä mielellään hyväkseen (t)
venäläiset eroavat heistä vain vähän (t)
helppo hyöty, helppo elämä venäläisten kustannuksella (yksinkertaisia) (t)

Kulttuuri-identiteetin “me” oli hieman häilyvä venäläisten koululaisten arvioidessa, mitä mieltä venäläiset itse ovat kansastaan. Erityisesti myönteisissä kuvauksissa koululaiset olivat samaistuneet venäläisten sisäryhmään, kun taas kielteisissä kommentteissa he tuntuivat irtisanoutuvan maanmiehistään (35):

(35) Omasta mielestään venäläiset ovat
olemme huipputyyppejä (p)
olemme hieno rotu, kyvykkäitä tekemään maailman vallankumouksen (p)
meidän on vaikea elää hyvin (t)
[he] ajattelevat itsestään pahaa (p)
lahjakkaita mutta [he] pitävät leppämisestä (p)
[he] ajattelevat vain itseään (t)
venäläiset häpeävät itseään (t)
viisaita mutta laiskoja. [he] haluavat elää hyvin mutta eivät tehdä paljon työtä (t)

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä voidaan tutkimusaineiston semanttisen analyysin perusteella pitää muuntuvana kokonaisuutena, joka sisältää runsaasti sekä yhteisöllisiä asenteita ja näkemyksiä mutta myös yksilöllisiin tietoihin, kokemuksiin ja uskomuksiin perustuvia mielipiteitä. Venäläisten koululaisten kulttuuri-

identiteettiä voidaan tämän vuoksi kuvata yhtäältä **staattisena**, tiettyä pysyvyyttä vaalivana mutta myös **dynaamisena**, vertailukohtansa mukaan muuttuvana kokonaisuutena. Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti sisältää myös **symbolisen** identiteetin tunnusmerkkejä, retorisia kommentteja venäläisten ominaisuuksista. Se sisältää myös viitteitä kulttuuri-identiteetin **pragmaattisista** tai tiedostamattomista elementeistä. Merkittävimpänä venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetin piirteenä voidaan kuitenkin pitää sen **dialogisuutta** ja **moniäänisyyttä**: koululaiset eivät sitoutuneet yhteen tulkintaan venäläisyydestä, vaan he vertailukohdan mukaan toivat esille useita, toisinaan ristiriitaisiakin käsityksiä kansansa olemuksesta.

5.3 Lähialueiden kansojen ominaisuudet

Tässä aluvuossa tarkastellaan venäläisten koululaisten stereotyyppioita lähialueiden kansoista: ruotsalaisista, suomalaisista ja virolaisista. Tarkastelun lähtökohtana on edelleen aineistosta johdettu semanttinen luokitus, jonka avulla selvitetään, kuinka paljon venäläisten koululaisten heterostereotyyppioissa on yhteisöllisiä ja kuinka paljon yksilöllisiä ominaisuuksia. Samalla myös pohditaan, miten nämä ominaisuudet ovat yhteydessä venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiin, mitä ne puolestaan kertovat venäläisyydestä.

Venäläisten koululaisten yksinkertaisia heterostereotyyppioita selvitettiin kyselylomakkeen avoväittämässä 4a–4c (ks. liite 2), joissa koululaisten tuli kuvata, millaisia ruotsalaiset, suomalaiset ja virolaiset heidän mielestään ovat. Taulukossa 21 on esitetty semanttinen luokitus venäläisten koululaisten vastauksista **ruotsalaisten** ominaisuuksia selvittävään avoväittämään:

TAULUKKO 21 Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyyppioista (avoväittämä 4a, ruotsalaiset ovat)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (145)
1. yleiset ominaisuudet	kansan kokonaiskuva	hyviä 5 , tavallisia 2, keskinkertaisia 1 ulkomaalaisia 1, vieraskielisiä 1 merentuntijoita 1, kauniita 1
2. psyykkiset ominaisuudet	kyvykkyys ajatella syvästi ja luovasti	viisaita 9, lahjakkaita 5 kekseliäitä 2, tyhmiä 1
	järkevyys ja tervejärkisyys	-
	kasvatus ja koulutus	sivistyneitä 10, koulutettuja 5 asiallisia 1
3. sosiaaliset ominaisuudet	henkinen lujuus ja tahdonvoimaisuus	rauhallisia 2, laskelmoivia 2 päätäväisiä 2, itsevarmoja 1 kurinalaisia 1, määrätietoisia 1 pelkureita 1, varovaisia 1, rohkeita 1
	seurallisuus ja huomaavaisuus	iloisia 3, vieraanvaraisia 3 seurallisia 2, epämiellyttäviä 2 vakavia 2, ystävällisiä 2 huolehtivaisia 1, tahdikkaita 1 avoimia 1, sympaattisia 1 ymmärtäväisiä 1
4. funktionaaliset ominaisuudet	moraalisten käsitysten ja sääntöjen arvostus	hyväntahtoisia 9 , sotaisia 3 kavalialta 1, rehellisiä 1 juoppoja 1, pahoja 1
	työteliäisyys ja fyysinen vahvuus	ahkeria 14 , työkykyisiä 2 ryhdikkäitä 2, yritteliäitä 2, sitkeitä 2 tarmokkaita 1, aktiivisia 1
5. konteksti	työn ja tekemisen laadukkuus	huolellisia 7, tarkkoja 5 täsmällisiä 4 , järjestelmällisiä 3 käytännöllisiä 2, säästäväisiä 2 siistejä 2, tuhlaavaisia 1, tunnollisia 1
	yhteiskunnallis-poliittinen ja taloudellinen tilanne	nykyaikaisia 2

Yleiset ominaisuudet. Taulukko 21 osoittaa, että venäläiset koululaiset käyttivät varsin vähän yleisiä ominaisuuksia ruotsalaisia kuvatessaan. Näissä vastauksissa

koululaiset ajattelivat ruotsalaisten olevan *hyviä, tavallisia ja keskinkertaisia* ihmisiä. Muutamissa vastauksissa ruotsalaisia kuvattiin *samanlaisiksi kuin kaikki muutkin ulkomaalaiset*, jotka lisäksi *puhuvat vierasta kieltä*. Ruotsalaiset näissä vastauksissa siten luokiteltiin ulkomaalaisten ryhmään, joka kieleltään ja olemukseltaan eroaa venäläisten ryhmästä.

Psyykkiset ominaisuudet. Venäläisten koululaisten kuvaukset ruotsalaisten psyykkisistä ominaisuuksista olivat enimmäkseen hyvin myönteiset (taulukko 21). Koululaiset pitivät ruotsalaisia ennen kaikkea *viisaana, lahjakkaana ja kekseliäänä* kansana. Ruotsalaisten ajateltiin olevan lisäksi *sivistyneitä ja koulutettuja* ihmisiä. Koululaiset olivat myös sitä mieltä, että ruotsalaiset ovat *rauhallisia, laskelmoivia, päättäväisiä, itsevarmoja, kurinalaisia, määrätietoisia ja rohkeita*, joidenkin mielestä tosin *varovaisia ja pelkureita* (36):

(36) Ruotsalaiset ovat

viisaita, lahjakkaita, hyväntahtoisia, sivistyneitä (p)

sivistyneitä ja riittävän koulutettuja (p)

lahjakkaita, kurinalaisia, tarkkoja (p)

kekseliäs kansa (t)

lahjakkaita, viisaita, iloisia, rehellisiä ihmisiä, sivistyneitä (t)

erittäin päättäväisiä (t)

Sosiaaliset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset liittivät ruotsalaisiin samoja sosiaalisia kuvauksia kuin omaan kansaansa (taulukot 16 ja 21). Koululaiset arvelivat ruotsalaisten olevan venäläisten tapaan mm. *iloisia, vieraanvaraisia, seurallisia, ystävällisiä ja avoimia* ihmisiä, joskin myös *epämiellyttäviä ja vakavia*. He pitivät ruotsalaisia myös *huolehtivaisina, rehellisinä ja hyväntahtoisina* mutta myös *sotaisina, kavalina, juoppoina ja pahoina*. Esimerkissä (37) on esitetty venäläisten koululaisten vastauksia, joissa on käytetty sosiaalisiksi ominaisuuksiksi luokiteltuja kuvauksia:

(37) Ruotsalaiset ovat

hyväntahtoisia, iloisia (p)

ruotsalaiset ovat hyviä ihmisiä, hyväntahtoisia, ahkeria (p)

sivistyneitä, joskus (ennen) sotaisia (p)

ystävällisiä, vieraanvaraisia (t)

vakavia, täsmällisiä (t)

Funktionaaliset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset käyttivät ruotsalaisia luonnehtiessaan hyvin runsaasti funktionaaliseksi ominaisuuksiksi luokiteltavia kuvauksia (taulukko 21). Koululaisten mielestä ruotsalaiset ovat työteliästä kansaa: *ahkeria, työkykyisiä, yritteliäitä, tarmokkaita, aktiivisia, ryhdikkäitä ja sitkeitä.* Yksikään venäläinen koululainen ei siten kuvannut ruotsalaisia laiskoiksi kuten omia maanmiehiään (taulukko 16). Venäläiset koululaiset olivat myös sitä mieltä, että ruotsalaiset ovat *huolellisia, tarkkoja, täsmällisiä, tunnollisia ja järjestelmällisiä.* Lisäksi koululaiset ajattelivat, että ruotsalaiset ovat *käytännöllisiä, säästäväisiä ja siistejä.* Venäläiset koululaiset eivät kuitenkaan aina pitäneet ahkeruutta, huolellisuutta, tarkkuutta tai siisteyttä myönteisinä ominaisuuksina. Esimerkin (38) vastauksissa nämä ominaisuudet voidaan tulkita myös kielteisiksi:¹⁷

(38) Ruotsalaiset ovat

erittäin ahkeria ja siistejä (p)

elävät jakaen elämänsä minuutteihin (erittäin täsmällisiä) (p)

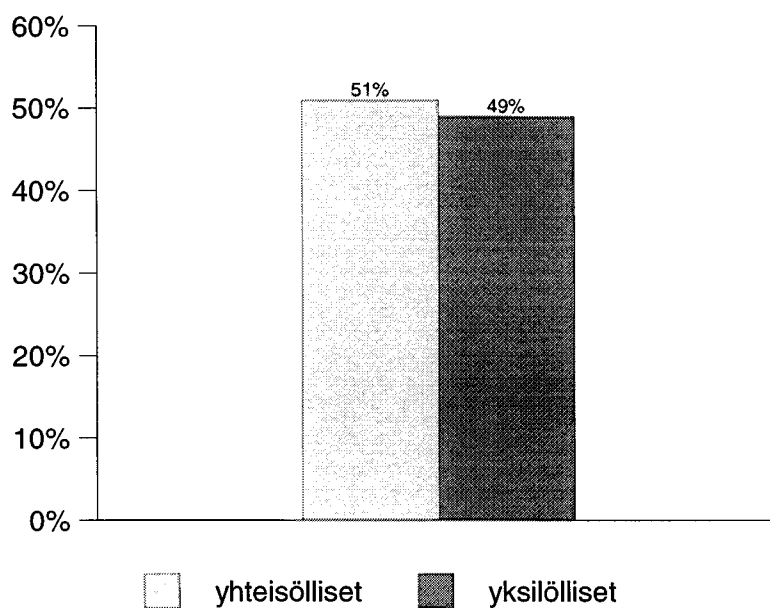
erittäin huolellisia ja tarkkoja (t)

Konteksti. Merkille pantavaa on, että vaikka koululaiset käyttivät melko runsaasti yhteiskunnallis-poliittista ja taloudellista tilaa kuvaavia ominaisuuksia arvioidessaan, mitä mieltä ruotsalaiset ovat venäläisistä, he eivät juurikaan käyttäneet näitä ominaisuuksia ruotsalaisia luonnehtiessaan (taulukot 17 ja 21). Vain muutama koululainen mainitsi ruotsalaisten olevan *nykyaikaisia.* Syytä yhteiskunnallis-poliittisten ja taloudellisten kommenttien vähyyteen on tämän aineiston pohjalta vaikea löytää. Projisoidut autostereotyytiat (taulukko 17) kuitenkin osoittavat, että venäläi-

¹⁷ Kymmenen eniten mainitun ominaisuuden listoissa (taulukot 14 ja 15) nämä ominaisuudet on luokiteltu Lehtosen ja Pajupuun (1993) analyysia noudattaen myönteisiksi.

set koululaiset pitivät ruotsalaisia maanmiestensä vastakohtina: varakkaina ja nykyaikaisina – taloudellisina edelläkävijöinä.

Venäläiset koululaiset näkivät ruotsalaisissa samoja ominaisuuksia kuin omassa kansassaan: he kuvasivat sekä ruotsalaisia että venäläisiä *ahkeriksi, hyväntahtoisiksi, viisaiksi, lahjakkaiksi* ja *hyviksi* ihmisiksi. Venäläiset koululaiset pitivät ruotsalaisia lisäksi *sivistyneinä, huolellisina, koulutettuina, tarkkoina* ja *täsmällisinä*, kun taas venäläisiä he kuvasivat *iloisiksi, vieraanvaraisiksi* ja *tavallisiksi* ihmisiksi, joskin myös *laiskoiksi* ja *ahneiksi*. Tämän perusteella voidaan todeta, että venäläisten koululaisten yleisimmissä ruotsalaiskuvauksissa nousivat esille funktionaaliset ominaisuudet, kun taas heidän maanmieskuvauksissaan korostuivat sosiaaliset ominaisuudet.

KUVIO 6 Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyyppioista (avoväitelmä 4a, ruotsalaiset ovat)

Yksilöllisten stereotyyppien osuus venäläisten koululaisten vastauksissa oli hieman yhteisöllisiä stereotyyppien pienempi, n. 49 prosenttia kaikista vastauksista (ks. kuvio 6). Yksilöllisten stereotyyppien ensisijaisena tehtävänä oli jälleen tukea ja vahvistaa yhteisöllisiä stereotyyppien. Ne toivat kuitenkin esille myös joitakin mielenkiintoisia ulottuvuuksia. Muutamissa vastauksissa ruotsalaiset nähtiin vieraana kansana, ulkomaalaisina. Muutamissa vastauksissa puolestaan viitattiin Ruotsin historiaan ja ruotsalaisia kuvattiin sotaiseksi kansaksi.

Vertaamalla venäläisten koululaisten yksinkertaisia heterostereotyyppien ruotsalaisista ja heidän projisoituja autostereotyyppien oletetusta ruotsalaisten näkökulmasta voidaan havaita, että venäläiset koululaiset pitivät tiettyjen ominaisuuksien osalta ruotsalaisia venäläisten vastakohtana. Ruotsalaiset esittäytyivät korkeasti koulutettuna, sivistyneenä sekä yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti edelläkävynä kansana, kun taas venäläiset miellettiin epäsiivistyneenä, köyhänä ja taloudellisessa kurjimuksessa elävänä kansana.

Tätä mielikuvaa tukee Moskovan yliopistossa suoritettu tutkimus, jossa selvitettiin opiskelijoiden mielikuvia Euroopasta ja Neuvostoliitosta / Venäjältä. Moskova-laisten opiskelijoiden mielestä Ruotsi, Suomi ja 14 muuta maata kuuluivat Euroopan vaikutusvaltaisimpiin valtioihin, joita yhdisti demokratia, voimakas talous ja korkea elämäntaso. Neuvostoliittoa / Venäjää ei pidetty tasavertaisena Euroopan valtiona, vaikka sen asema suurvaltiona tunnustettiin. Sen sijaan Neuvostoliitto / Venäjä nähtiin taloudellisen ja poliittisen kriisinsä vuoksi Euroopan irvikuvana ja neuvostoliittolainen / venäläinen ihminen sivustakatsojana – ei-eurooppalaisena. 'Eurooppalainen henki' (Silvasti 1992, 76) tai Euroopan ja Venäjän erottamattomuus (Peuranen 1992, 76, ks. myös alaluku 1.2) ei näiden opiskelijoiden mielikuvissa saanut vastakaikua. (Gul'čenko et al. 1991, 118–121.)

Kyselylomakkeen avoväittämässä 4b venäläisten koululaisten tuli kuvata, millaisia **suomalaiset** ovat heidän mielestään. Taulukossa 22 on esitetty vastausten semanttinen luokitus:

TAULUKKO 22 Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyyppioista (avoväittäjä 4b, suomalaiset ovat)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (171)
1. yleiset ominaisuudet	kansan kokonaiskuva	hyviä 3, tavallisia 3 ruotsalaisten kaltaisia 2 yhden tekeviä 1, luonnonläheisiä 1 maanviljelijöitä 1, talvisia 1
2. psyykkiset ominaisuudet	kyvykkyys ajatella syvällisesti ja luovasti	viisaita 10, lahjakkaita 4 osaavia 2, kekseliäitä 1
	järkevyys ja tervejärkisyys	älykkäitä 2, järkeviä 1
	kasvatus ja koulutus	sivistyneitä 9 , koulutettuja 3 asiallisia 2, epäsiivistyneitä 1 hyvinkasvatettuja 1
	henkinen lujuus ja tahdonvoimaisuus	määrätietoisia 3, kurinalaisia 3 rauhallisia 2, itsenäisiä 1 suunnitelmallisia 1
3. sosiaaliset ominaisuudet	seurallisuus ja huomaavaisuus	vieraanvaraisia 5 , iloisia 4 ystävällisiä 2, saitoja 2 huolehtivaisia 1, myötätuntoisia 1 seurallisia 1, totisia 1, vakavia 1 rempseitä 1, äänekkäitä 1
	moraalisten käsitysten ja sääntöjen arvostus	hyväntahtoisia 19, ahneita 4 kavalialaisia 3, hyväntekijöitä 2 kunnollisia 1, huikentelevaisia 1 isänmaallisia 1, juoppoja 1 luotettavia 1, uskonnollisia 1

(jatkuu)

TAULUKKO 22 (jatkuu)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (171)
4. funktionaaliset ominaisuudet	työteliäisyys ja fyysinen vahvuus	ahkeria 25, yritteliäitä 5 työkykyisiä 3, ryhdikkäitä 1 sitkeitä 1
	työn ja tekemisen laadukkuus	siistejä 4, säästäväisiä 4 huolellisia 3, järjestelmällisiä 2 käytännöllisiä 2, taloudellisia 1 tarkkoja 1, pikkutarkkoja 1 tunnollisia 1
5. konteksti	yhteiskunnallis-poliittinen ja taloudellinen tilanne	nykyaikaisia 2, rikkaita 1 varakkaita 1 mukavuudenhaluisia 1

Yleiset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset käyttivät melko vähän yleisiä ominaisuuksia kuvatessaan, millaisia suomalaiset ovat (taulukko 22). Näissä vastauksissa suomalaisia luonnehdittiin *hyviksi ja tavallisiksi* ihmisiksi. Suomalaisia pidettiin myös *luonnonläheisenä maanviljelijäkansana*. Suomalaiset eivät muutamien koululaisten mielikuvissa eronneet ruotsalaisista naapureistaan, vaan heidän ajateltiin olevan *ruotsalaisten kaltaisia*. Kari Sajavaaran ja Jaakko Lehtosen (painossa) mukaan on varsin tavallista, että pohjoismaiden ulkopuolella asuvat pitävät Pohjolan kansoja samankaltaisina. Ei ole myöskään tavatonta, että pohjoismaiden kansat itse arvelevat olevansa kulttuurisesti yhdenmukaisia.

Psyykkiset ominaisuudet. Suomalaisten ajateltiin olevan ruotsalaisten tapaan myös *viisaita, lahjakkaita, osaavia ja kekseliäitä* sekä *sivistyneitä, koulutettuja, asiallisia ja hyvinkasvatettuja* (taulukot 21 ja 22). Venäläiset koululaiset kuvasivat suomalaisia myös *älykkäiksi ja järkeviksi* sekä ruotsalaisten kaltaisiksi *määrätietoisiksi, kurinalaisiksi, rauhallisiksi ja suunnitelmallisiksi* ihmisiksi.

Sosiaaliset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset käyttivät hyvin runsaasti sosiaalisiksi ominaisuuksiksi luokiteltuja kuvauksia suomalaisia luonnehtiessaan (taulukko 22). Nämä vastaukset sisälsivät suurimmaksi osaksi myönteisiä ominaisuuksia mutta myös kielteiseksi tulkittavia arvioita. Koululaiset olivat yhtäältä sitä mieltä, että suomalaiset ovat venäläisten tapaan *vieraanvaraisia*, *iloisia* ja *ystävällisiä*, mutta toisaalta myös *saitoja*, *totisia* ja *vakavia*. Venäläisten koululaisten mielestä suomalaiset ovat lisäksi erityisen *hyväntahtoisia* ja *hyväntekijöitä* sekä *luotettavia*, joskin myös *ahneita* ja *kavaliala* (39):

(39) Suomalaiset ovat

- ahneita mutta hyväntahtoisia (p)
- iloisia, hyväntahtoisia (p)
- mielenkiintoisia, vieraanvaraisia ihmisiä (t)
- hämäräperäisesti hymyileviä (t)
- iloisia, saidahkoja (t)

Arkipäivän keskusteluissa suomalaisten runsas alkoholin käyttö Leningradissa/Pietarissa on tavallinen puheenaihe ja suomalainen keskustelukumppani joutuu usein kumoamaan väitteen, jonka mukaan Suomessa olisi vielä voimassa kieltolaki. Venäläisten koululaisten vastauksissa suomalaisten runsas alkoholin käyttö ei sen sijaan juurikaan tullut esille. Vain yksi koululainen kuvasi suomalaisia *juopoiksi*. Ominaisuudet *rempseitä*, *äänekkäitä* ja *huikentelevaisia* saattavat kuitenkin myös viitata suomalaisiin “nelijalkaisiin vodkaturisteihin”. Tämän stereotypian vakiintuneisuutta venäläisten aikuisten mielissä kuvastaa venäläisen satiirikon Mihail Saltykov-Štšedrinin (ks. Suni 1995, 218–219) purevat ajatukset. Hän kirjoitti suomalaisten juomatavoista jo vuonna 1886 seuraavasti:

Suomalaisilla on taipumusta myös juopotteluun, vaikka viiniä täällä [Suomessa] ei ole lainkaan, lukuun ottamatta salakapakointia, jota vainotaan ankarasti. Mutta Pietariin asti päästyään suomalainen juo itsensä unohduksiin, hävittää rahansa, hevosensa, valjaansa ja palaa kotiin köyhänä kuin kirkonrotta.

Funktionaaliset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset olivat yhtä mieltä siitä, että suomalaiset ovat työteliästä kansaa kuten ruotsalaisetkin: *ahkeria*, *yritteliäitä*,

työkykyisiä, ryhdikkäitä ja sitkeitä (taulukko 22). Koululaiset kuvasivat suomalaisia myös *siisteiksi, säästäväisiksi, käytännöllisiksi, taloudellisiksi, huolellisiksi, järjestelmällisiksi ja tarkoiksi* – toisinaan jopa *pikkutarkoiksi ihmisiksi*. Suomalaisen maine kunnollisena ja työteliäänä kansana on Max Engmanin (1994, 105) mukaan jo 1800-luvun Pietarissa ollut korkealla:

Ei ollut sattuma, että suomalaisia oli paljon sellaisissa ammateissa, joissa oli vähän maaorjia ja joissa oli pitkä koulutus työpaikalla, esimerkkinä kultasepät. Vaikeammin arvioitava asia on se, että suomalaisilla oli hyvä maine. Heitä pidettiin rehellisinä ja kunnollisina työntekijöinä. Kun tällainen stereotypia jostain ryhmästä kerran vakiintuu, niin sillä ryhmällä on siitä hyötyä, piti se sitten paikkansa tai ei.

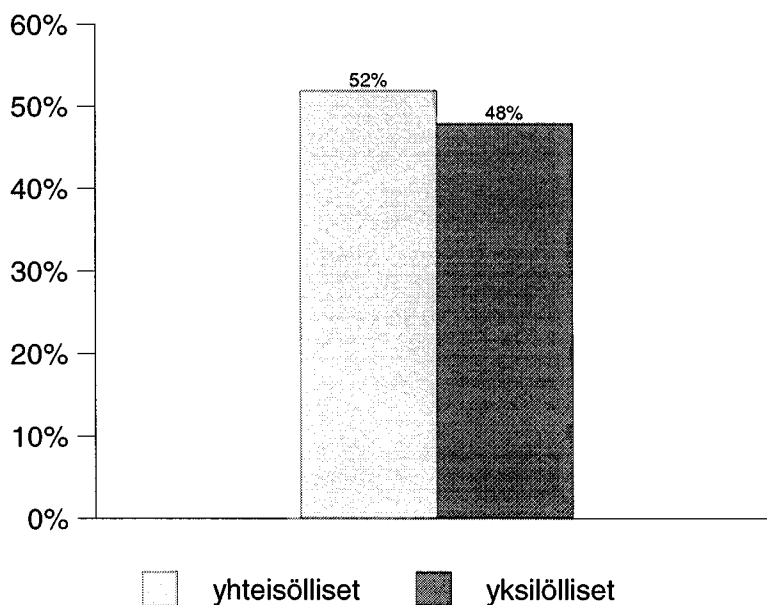
Suomalaisten ahkeruus, siisteys ja järjestelmällisyys ei kuitenkaan kaikissa venäläisten koululaisten vastauksissa näyttäytynyt myönteisenä ominaisuutena. Kommentit *minusta siellä* (Suomessa) *ei ole kovin iloista* ja (suomalaiset ovat) *liian ahkeria ja siistejä* kuvastavat melko kielteistä suhtautumista näihin ominaisuuksiin. Myös kommentti *venäläiset ovat ahkeria, mutta nauttivat leppäämisestä vapaa-aikana* voidaan tulkita kritiikkinä suomalaisten (liiallista) ahkeruutta vastaan.

Konteksti. Venäläiset koululaiset luonnehtivat suomalaisia myös yhteiskunnallispoliittisten ja taloudellisten kommenttien avulla (taulukko 22). Koululaiset pitivät suomalaisia *nykyaikaisina, rikkaina ja varakkaina* ihmisinä – tältäkin osalta ruotsalaisten kaltaisina (ks. taulukko 21; Gul’chenko et al. 1991, 118–121).

Pentti Raittila on 1980-luvun lopulla selvittänyt neuvostonuorten Suomi-tietoa ja Suomi-kuvaa. Neuvostonuorten Suomi-tieto oli Raittilan mukaan hyvin pinnallista, mutta valtaosa heistä suhtautui Suomeen myönteisesti. Neuvostonuorten Suomi-kuvaa voidaankin Raittilan mielestä luonnehtia lauseella *Suomi on pieni rauhanthahtoinen maa, jossa asuu ystävällinen ja ahkera kansa* (Raittila 1988, 134.) Tämä lause vastaa osaltaan myös venäläisten koululaisten stereotyyppioita suomalaisista.

Venäläisten koululaisten yksinkertaiset heterostereotyytiat suomalaisista olivat siis suurimmaksi osaksi myönteiset. Koululaiset käyttivät suomalaisista samoja kuvauksia kuin ruotsalaisista: he luonnehtivat suomalaisia *viisaiksi*, *lahjakkaiksi*, *sivistyneiksi*, *hyväntahtoisiksi* ja *ahkeriksi* ihmisiksi (taulukot 21 ja 22). Koululaiset pitivät ruotsalaisia *huolellisina*, *tarkkoina* ja *täsmällisinä*, suomalaisia puolestaan *siisteinä* ja *säästäväisinä*.

Venäläiset koululaiset näkivät yhteisiä piirteitä myös suomalaisissa ja venäläisissä. He kuvasivat kumpaakin kansaa *vieraanvaraiseksi* ja *hyväntahtoiseksi* mutta myös *ahneeksi* (taulukot 16 ja 22). Suomalaiskuvauksissa korostuivat kuitenkin funktionaaliset ominaisuudet, ja heidät nähtiin ennen kaikkea *ahkerina* ja *yritteliäinä* ihmisinä.

KUVIO 7 Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyypioiden prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyypioista (avoväittä-mä 4b, suomalaiset ovat)

Yksilöllisten stereotyypioiden osuus venäläisten koululaisten suomalaiskuvauksista oli miltei puolet, n. 48 prosenttia kaikista vastauksista (ks. kuvio 7). Myös tässä

aineistossa yksilölliset stereotypiat lähinnä tukivat yhteisöllisiä stereotypioita. Ne toivat kuitenkin esille myös esimerkiksi yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen tilanteeseen liittyviä arvioita sekä moraalisia arvoja kuvaavia ominaisuuksia.

Lopuksi tarkastellaan venäläisten koululaisten yksinkertaisia heterostereotypioita **virolaisista**. Taulukossa 23 on esitetty semanttinen luokitus venäläisten koululaisten vastauksista virolaisten ominaisuuksia selvittävään avoväittämään:

TAULUKKO 23 Semanttinen luokitus venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotypioista (avoväittäjä 4c, virolaiset ovat)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (140)
1. yleiset ominaisuudet	kansan kokonaiskuva	keskinkertaisia 4 , hyviä 2 tavallisia 2, huonoja 1 yhdentekeviä 1, kauniita 1 puutarhureita 1, sikopaimenia 1
2. psyykkiset ominaisuudet	kyvykkyys ajatella syvällisesti ja luovasti	viisaita 3, lahjakkaita 3, tyhmiä 2 tylsämielisiä 1
	järkevyys ja tervejärkisyys	hulluja 1
	kasvatus ja koulutus	sivistyneitä 12 , perinteikkäitä 3 hyvinkasvatettuja 1
	henkinen lujuus ja tahdonvoimaisuus	itserakkaita 6, itsenäisiä 3 , vapaita 3, määrätietoisia 2 kurinalaisia 1, lujaluonteisia 1 itsevarmoja 1, ylimielisiä 1 ylpeitä 1, periaatteellisia 1 saivartelevia 1

(jatkuu)

TAULUKKO 23 (jatkuu)

LUOKKA	KUVAUS	VASTAUKSET (140)
3. sosiaaliset ominaisuudet	seurallisuus ja huomaavaisuus	iloisia 6 , epäystävällisiä 2, saitoja 2 vieraanvaraisia 2, epämiellyttäviä 1 sympaattisia 1, ystävällisiä 1 kohteliaita 1, mielenkiintoisia 1 kylmiä 1, teennäisiä 1
	moraalisten käsitysten ja sääntöjen arvostus	kavaliala 5, hyväntahtoisia 4 ahneita 4 , rehellisiä 3, kunnollisia 2 vaarallisia 2, sotaisia 2, kateellisia 1 naapureita 1, rauhaarakastavia 1 vastuuntuntoisia 1, vihamielisiä 1 oikeudenmukaisia 1, kansallismielisiä 1, häikäilemättömiä 1
4. funktionaaliset ominaisuudet	työteliäisyys ja fyysinen vahvuus	ahkeria 12 , työkykyisiä 1, laiskoja 1
	työn ja tekemisen laadukkuus	siistejä 7 , ylisiistejä 3, huolellisia 3 järjestelmällisiä 2, täsmällisiä 2 säästäväisiä 1
5. konteksti	yhteiskunnallis-poliittinen ja taloudellinen tilanne	-

Yleiset ominaisuudet. Taulukko 23 osoittaa, että yleisiksi ominaisuuksiksi luokitellut vastaukset sisälsivät monta mielipidettä virolaisten ominaisuuksista. Venäläiset koululaiset kuvasivat virolaisia *keskinkertaisiksi*, *hyviksi*, *tavallisiksi* ja *huonoiksi* ihmisiksi. Virolaisia pidettiin myös *sikopaimenina* ja *puutarhureina*. Yhden koululaisen mielestä taas virolaiset ovat *yhdentekeviä* (40):

(40) Virolaiset ovat

ei mitään pahaa sanomista, mutta ei mitään hyvääkään (p)

eivät hyviä, eivät huonoja (p)

sivistyneitä, kauniita, tavallisia (p)

tällä hetkellä virolaiset ovat muuttuneet paremmiksi kuin aikaisemmin (p)

suhtaudun heihin välinpitämättömästi (t)

Psyykkiset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset käyttivät hyvin runsaasti psyykkiseksi ominaisuuksiksi luokiteltuja kuvauksia virolaisia luonnehtiessaan (taulukko

23). Venäläiset koululaiset pitivät virolaisia *viisaina* ja *lahjakkaina* mutta myös *tyhminä*, *tylsämielisinä* ja *hulluina*. Hyvin moni venäläisistä koululaisista oli myös sitä mieltä, että virolaiset ovat *sivistyneitä* ja *kunnioittavat perinteitään*. Miltei yhtä moni koululainen ajatteli virolaisten kuitenkin olevan *itserakkaita*, *ylimielisiä*, *ylpeitä*, *periaatteellisia* ja *saivartelevia*. Virolaisia kuvattiin lisäksi *itsenäisiksi*, *vapaiksi*, *määrätietoisiksi*, *lujaluonteisiksi* ja *itsevarmoiksi*. Yksikään venäläinen koululainen ei sen sijaan pitänyt virolaisia heikkoina tai heikkotahtoisina ihmisinä (41):

(41) Virolaiset ovat
 kavalia, ylimielisiä (p)
 erittäin sivistyneitä (p)
 itsenäisiä, muista vapaita (p)
 rakastavat vain itseään (p)
 pitävät paljon itsestään (t)
 heillä on kehittynyt kulttuuri (t)
 erittäin saivartelevia ja jotkut epäystävällisiä (t)
 pitävät kulttuuristaan, lauluistaan, tansseistaan (t)

Sosiaaliset ominaisuudet. Venäläisten koululaisten käyttämät kuvaukset virolaisten sosiaalisista ominaisuuksista sisälsivät sekä myönteisiä että kielteisiä aineksia (taulukko 23). Koululaiset pitivät virolaisia mm. *iloisina*, *vieraanvaraisina* ja *ystävällisinä* ihmisinä mutta myös *epäystävällisinä*, *saitoina*, *epämiellyttävinä*, *kylminä* ja *teennäisinä*. Venäläiset koululaiset olivat myös sitä mieltä, että virolaiset ovat *kavalia*, *ahneita*, *vaarallisia*, *sotaisia*, *kateellisia*, *vihamielisiä* ja *häikäilemättömiä*. Virolaisten moraalisisista arvoista oltiin kuitenkin myös toista mieltä: virolaisia kuvattiin *hyväntahtoisiksi*, *rehellisiksi*, *kunnollisiksi*, *rauhaarakastaviksi*, *vastuuntuntoisiksi* ja *oikeudenmukaisiksi*. Esimerkissä (42) on esitetty erilaisia mielipiteitä virolaisten sosiaalisista ominaisuuksista:

(42) Virolaiset ovat
 ahneita ihmisiä (p)
 rehellisiä, oikeudenmukaisia (p)
 iloisia, mielenkiintoisia (p)
 eivät vieraanvaraisia (p)

hyviä naapureita (t)
 sivistyneitä, (vihaisia venäläisille) (t)
 ystävällisiä, sivistyneitä (t)
 hienoa isäntäväkeä, vieraanvaraisia (t)
 hieman vaarallisia mutta viisaita (t)

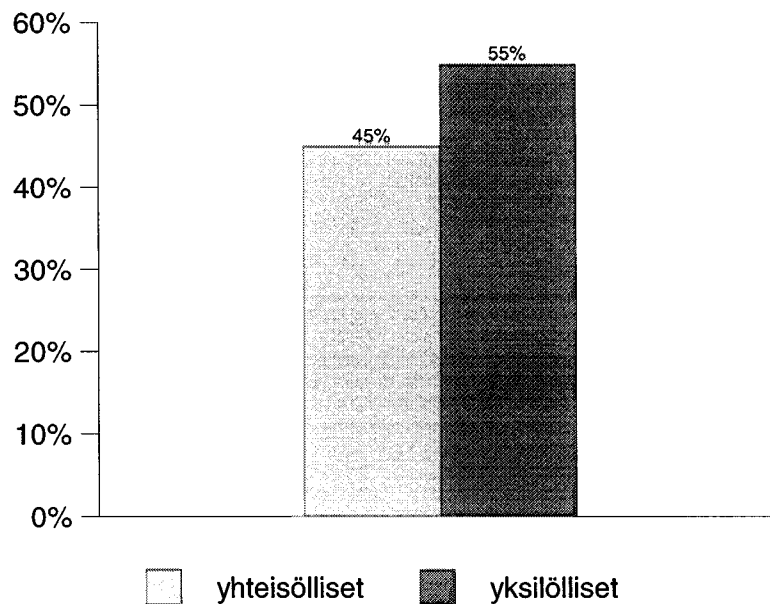
Funktionaaliset ominaisuudet. Venäläiset koululaiset arvelivat virolaisten olevan hyvin työteliästä kansaa, *ahkeria* ja *työkykyisiä* (taulukko 23). Koululaiset olivat myös sitä mieltä, että virolaiset arvostavat *siisteyttä*, *huolellisuutta*, *järjestelmällisyyttä*, *täsmällisyyttä* ja *säästäväisyyttä*. Muutamit koululaiset tosin ajattelivat, että virolaiset ovat menneet siisteydessään liian pitkälle, ja kuvasivat heitä *ylisiisteiksi*. Myös venäläinen kirjailija Viktor Krivulin (1995, 224) on Viron-matkallaan kiinnittänyt huomiota virolaisten siisteyteen:

Tallinnan keskusta on upea. Rakkaudella restauroidut keskiaikaiset talot, romanttinen Yläkaupunki – ja huippunyaikaiset loistavat näyteikkunat ja mainokset, vilkaat aukiot, vihaisten kiusattujen kasvojen puuttuminen. Epäneuvostolaisittain ystävälliset myyjät, lumisateesta huolimatta puhdistetut kadut. Roskalaatikot tosin puuttuivat, ne oli korjattu pois pormestarin määräyksestä sen jälkeen kun yhdessä niistä räjähti pommi. Mutta jostain syystä ei kuitenkaan näkynyt roskakasoja joka nurkassa, kuten Moskovassa tai Pietarissa.

Konteksti. Yksikään venäläinen koululainen ei kommentoinut virolaisten yhteiskunnallis-poliittista ja taloudellista tilannetta (taulukko 23). Tämä edelleen tukee ajatusta, jonka mukaan venäläiset koululaiset eivät pidä virolaisia kansansa taloudellisen hyvinvoinnin mittarina, vaan pikemminkin henkisenä vertailukohtana (ks. taulukko 19, alaluku 5.2).

Venäläisten koululaisten yleisimmät stereotyypit virolaisista olivat suurimmaksi osaksi myönteiset. Koululaiset kuvasivat virolaisia *sivistyneiksi*, *iloisiksi*, *hyväntahtoisiksi*, *ahkeriksi* ja *siisteiksi* mutta myös *itserakkaiksi*, *kavaliksi* ja *ahneiksi*. Lisäksi venäläiset koululaiset pitivät virolaisia *keskinkertaisina* ja *itsenäisinä*.

Yksilöllisten stereotyyppien osuus venäläisten koululaisten vastauksista oli hieman yli puolet, n. 55 prosenttia (ks. kuvio 8). Yksilölliset stereotyypit tukivat tässä aineistossa erityisesti kielteisiä yhteisöllisiä stereotyyppioita. Venäläiset koululaiset kuvasivat virolaisia esimerkiksi *itserakkaiksi* mutta myös *ylimielisiksi*, *ylpeiksi*, *periaatteellisiksi* ja *saivarteleviksi*. Venäläiset koululaiset pitivät virolaisia myös *kavalina* sekä *vaarallisina*, *sotaisina*, *vihamielisinä* ja *häikäilemättöminä*. Venäläisten koululaisten virolaiskuva oli siten kielteisempi kuin yleisimmin mainitut ominaisuudet (taulukko 15) osoittavat.

KUVIO 8 Yhteisöllisten ja yksilöllisten stereotyyppien prosentuaaliset osuudet venäläisten koululaisten yksinkertaisista heterostereotyyppioista (avoväittä-mä 4c, virolaiset ovat)

Vertaamalla venäläisten koululaisten yksinkertaisia heterostereotyyppioita virolaisista sekä heidän projisoituja autostereotyyppioitaan oletetusta virolaisten näkökulmasta voidaan havaita, että venäläiset koululaiset pitivät tiettyjen ominaisuuksien osalta virolaisia venäläisten vastakohtana (taulukot 19 ja 23). Venäläiset näyttäytyivät näissä vastakohta-asetteluissa virolaisia huonompana, alempiluokkaisempana ja epäsiivistyneempänä kansana.

Venäläisten koululaisten yleisimmät stereotyypit lähialueiden kansoista olivat enimmäkseen myönteisiä. Koululaiset pitivät esimerkiksi kaikkia lähialueiden kansoja *ahkerina*, *hyväntahtoisina* ja *sivistyneinä*. Venäläisten koululaisten stereotyypit lähialueiden kansoista sisälsivät myös runsaasti yksilöllisiä stereotyyppiä. Niiden tehtävänä oli ensisijaisesti tukea yhteisöllisiä stereotyyppiä, eivätkä ne virolaisarvioita lukuun ottamatta juurikaan muuttaneet toistuvasti mainittujen stereotyyppiä antamaa kuvaa lähialueiden kansoista.

Venäläiset koululaiset käyttivät hyvin paljon samoja ominaisuuksia lähialueiden kansoja ja maanmiehiään kuvatessaan, mikä voidaan tulkita oletukseksi kansojen identtisuudesta – perimmäisestä samankaltaisuudesta. Tämän perusteella on mahdollista ajatella, että venäläiset koululaiset pitivät erityisesti suomalaisia venäläisten kaltaisina: he kuvasivat kumpaakin kansaa *ahkeraksi*, *hyväntahtoiseksi*, *viisaaksi*, *vieraanvaraiseksi*, *ahneeksi* ja *lahjakkaaksi*. Venäläiset koululaiset näkivät kuitenkin myös ruotsalaisissa samoja ominaisuuksia kuin omassa kansassaan: he luonnehtivat sekä ruotsalaisia että venäläisiä *ahkeriksi*, *hyväntahtoisiksi*, *viisaiksi*, *lahjakkaiksi* ja *hyviksi* ihmisiksi. Venäläisiä ja virolaisia koululaisten kuvauksissa puolestaan yhdisti *iloisuus* ja *ahneus*. Samojen ominaisuuksien käyttöön voidaan löytää myös toisenlainen tulkinta: venäläisten koululaisten oli varsin vaikeata erottaa kansallisuuksia toisistaan.

Yksinkertaiset heterostereotyypit tukivat aiempia alustavia tulkintoja venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetistä. Vaikka venäläiset koululaiset näkivät lähialueiden kansoissa samoja ominaisuuksia kuin maanmiehissään, he pitivät erityisesti ruotsalaisia taloudellisena vertailukohtanaan, kun taas virolaiset esiintyivät koululaisten vastauksissa venäläisten henkisenä mittarina.

6 KANSALLINEN OMINAISUUS – KANSALLISTA OMAISUUTTA?

Tässä tutkimuksessa kuvattiin venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä ja heidän stereotypioitaan lähialueiden kansoista: ruotsalaisista, suomalaisista ja virolaisista. Tutkimus on osa kansainvälistä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanketta, jonka kohderyhmänä ovat eri maissa asuvat peruskoulun yhdeksäsluokkalaiset oppilaat.

Tutkimuksen lähtökohtana oli Bahtinin ja Vološinovin dialoginen kulttuuriteoria, jonka mukaan yksilön käsitykset kulttuurista kehittyvät ensisijaisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Tämän vuoksi ne sisältävät runsaasti yhteisön hyväksymiä ja ylläpitämiä asenteita ja uskomuksia. Toisaalta käsitykset ovat myös yksilöllisiä, sillä ne perustuvat uniikkeihin kokemuksiin, mielipiteisiin ja näkemyksiin. Käsitteet 'sosiaalinen' ja 'yksilöllinen' eivät siten dialogisen ajattelutavan mukaan ole toistensa vastakohtia, vaan ne täydentävät toisiaan ja ovat riippuvaisia toisistaan.

Tutkimuksen teoreettisessa viitekehityksessä tarkasteltiin venäläisyyden määritelmiä, kulttuuri-identiteettiä ja sen lähikäsitteitä, stereotypoiden merkitystä kulttuuri-identiteetin muodostajina sekä stereotypioita tutkimuskohteena. Tutkimuksessa kuvattiin myös aiempia Suomessa tehtyjä tutkimuksia kulttuuri-identiteetistä ja kansallisista stereotypioista, erityisesti tämän tutkimuksen kohderyhmän ja aineistonkeruumenetelmien kannalta keskeisiä Jaakko Lehtosen ja Hille Pajupuun tutkimuksen sekä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeen tuloksia. Lehtosen ja Pajupuun tutkimuksessa kohderyhmänä oli 160 suomalaista ja virolaista opettajaa, tutkijaa ja opiskelijaa; Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeessa puolestaan 165 suomalaista ja 196

virolaista peruskoulun yhdeksäsluokkalaista oppilasta. Teoreettisen viitekehyksen sekä aiempien tutkimusten perusteella tutkimuksessa selvitettiin, millaisen kuvan venäläisyydestä venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetti antaa, miten se heijastaa kulttuuri-identiteetin eri määritelmiä sekä millainen sen sisältö on verrattuna aiempiin tutkimuksiin. Samalla tutkimuksessa dialogisen ajattelutavan mukaisesti selvitettiin, kuinka paljon venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetissä ja stereotyyppioissa lähialueiden kansoista on yhteisöllisiä, kuinka paljon puolestaan yksilöllisiä stereotyyppioita. Tutkimusmetodologisesta näkökulmasta tutkimuksessa lisäksi verrattiin erilaisten analyysitapojen mahdollistamia tulkintoja tutkimusaineistosta.

Tutkimuksen kohderyhmänä oli 177 Pietarissa asuvaa venäläistä koululaista. Tutkimusaineisto kerättiin lokakuussa vuonna 1993. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeen kyselylomaketta. Se sisälsi kaksiosaisen tehtävän, jossa venäläisten koululaisten tuli omin sanoin luonnehtia naapurimaiden kansoja ja omaa kansaansa. Tehtävän ensimmäisessä osassa selvitettiin yksinkertaisia heterostereotyyppioita ja yksinkertaisia autostereotyyppioita: venäläiset koululaiset arvioivat, millaisia ruotsalaiset, suomalaiset, virolaiset ja venäläiset ovat. Tehtävän toisessa osassa selvitettiin projisoituja autostereotyyppioita: venäläiset koululaiset arvioivat, millaisina lähialueiden kansat pitävät heitä ja mitä heidän kansansa on mieltä itsestään. Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä tarkasteltiin ensisijaisesti yksinkertaisten ja projisoitujen autostereotyyppioiden näkökulmasta. Kulttuuri-identiteetin kokonaisuutta täydensivät venäläisten koululaisten vastaukset yksinkertaisia heterostereotyyppioita selvittäviin avoväittämiin.

Tutkimusaineistoa analysoitiin kahdella tavalla. Koululaisten vastauksista muodostettiin ensin kansallisuuksien ominaisuuslistat, jotka kukin sisälsivät kymmenen eniten mainittua ominaisuutta. Ensimmäisen analyysin tavoitteena oli luoda yleisku-

va venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetistä ja stereotyyppioista lähialueiden kansoista sekä verrata niitä aiempiin tutkimustuloksiin. Tämän jälkeen aineistosta muodostettiin viisiluokkainen semanttinen luokitus, jossa yhdistettiin kansallisuuteen toistuvasti liitetyt sekä yksittäiset stereotyyppiat. Semanttisen analyysin tavoitteena oli selvittää, kuinka suurta yhtenäisyyttä eniten mainitut ominaisuudet edustivat ja kuinka paljon yksilöllisiä käsityksiä venäläisten koululaisten vastauksissa esiintyi.

Lehtosen ja Pajupuun tutkimus sekä Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushanke osoittivat, että suomalaisten aikuisten kulttuuri-identiteetti oli kielteisempi kuin virolaisten aikuisten ja koululaisten. Sen sijaan suomalaisten koululaisten käsitys omasta kansastaan oli huomattavasti myönteisempi kuin virolaisten koululaisten. Suomalaisia informanteja tutkimuksissa yhdisti ruotsalaiset, joihin he heijastivat omaa kulttuuri-identiteettiään. Virolaiset puolestaan peilasivat itseään venäläisiin. Tämä ilmeni suomalaisten ja virolaisten kielteisinä naapurikuvauksina; suomalaiset ja virolaiset kuvasivat tärkeitä naapureitaan kielteisten ominaisuuksien avulla ja olettivat naapureidensa liittävän heihin niin ikään kielteisiä ominaisuuksia.

Suomalaisten koululaisten arviot venäläisistä olivat erittäin kielteiset. He kuvasivat venäläisiä mm. *köyhiksi* ja *laiskoiksi* ihmisiksi, jotka ovat *hoitaneet huonosti maansa asiat*. Suomalaiset koululaiset pitivät venäläisiä myös *vihamielisinä* ja *epärehellisinä*. Suomalaisten aikuisten kuvaukset venäläisistä olivat sen sijaan jokseenkin neutraalit. He kuvasivat venäläisiä niin ikään *laiskoiksi* ja *köyhiksi* mutta myös *tunteelliseksi* ja *ystävälliseksi kulttuurikansaksi*.

Sekä suomalaisaikuiset että suomalaiset koululaiset arvelivat venäläisten käsitysten suomalaisista olevan varsin myönteiset. He otaksuivat venäläisten pitävän suomalaisia ennen kaikkea *rikkaina*. Suomalaisaikuiset arvelivat maanmiehiensä olevan

venäläisten silmissä lisäksi *ahkeria, länsimaisia ja moderneja* mutta myös *hiljaisia, juoppoja, ylpeitä ja epäkohteliaita*. Suomalaiset koululaiset olivat puolestaan sitä mieltä, että venäläiset pitävät suomalaisia *hyvinä naapureina, älykkäinä, onnellisina ja sisukkaina* mutta myös *mitättöminä, vihamielisinä ja tyhminä*.

Sekä Lehtosen ja Pajupuun tutkimukseen että Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeeseen osallistuneet virolaiset suhtautuivat hyvin kielteisesti venäläisiin ja olettivat venäläisten asennoituvan virolaisiin niin ikään erittäin kielteisesti. Virolaiset aikuiset pitivät venäläisiä *äänekkäinä, tunkeilevina, pöyhkeinä ja aggressiivisina*; virolaiset koululaiset puolestaan *laiskoina, äänekkäinä ja tyhminä*. Virolaiset opettajat, tutkijat ja opiskelijat arvelivat maanmiestensä olevan venäläisten silmissä *ahkeria ja kunnollisia* mutta myös *salakavalina, pöyhkeitä, itsepäisiä, umpimielisiä ja sovinnostisia*. Virolaiset koululaiset taas olettivat venäläisten pitävän virolaisia *tyhminä, ylpeinä, ahneina, hankalina, outoina ja vihollisina*.

Venäläisten koululaisten vastauksista muodostetut kansallisuuksien ominaisuuslistat osoittivat, että venäläisten koululaisten kuvaukset omasta kansastaan olivat hieman myönteisemmät kuin suomalaisten ja virolaisten ikätovereiden. Lehtosen ja Pajupuun tutkimukseen osallistuneiden suomalaisten tutkijoiden, opettajien ja opiskelijoiden kulttuuri-identiteettiin verrattuna venäläisten koululaisten käsitykset kansastaan olivat sen sijaan huomattavasti myönteisemmät.

Venäläiset koululaiset kuvasivat ruotsalaisia pelkästään myönteisten ominaisuuksien avulla. Heidän mielestään ruotsalaiset ovat mm. *ahkeria, sivistyneitä, hyvántahtoisia ja viisaita*. Venäläiset koululaiset kuitenkin arvelivat, että ruotsalaiset pitävät venäläisiä *tyhminä, jälkeenjääneinä, laiskoina, epäsiivistyneinä ja köyhinä* mutta myös *hyvinä, ahkerina ja viisaina*. Venäläiset koululaiset mielsivät siten kansansa usein ruotsalaisten vastakohtaksi.

Venäläisten koululaisten kuvaukset suomalaisista olivat miltei yhtä myönteiset kuin heidän ruotsalaiskuvauksensa: kymmenestä eniten mainitusta ominaisuudesta yhdeksällä oli myönteinen ja vain yhdellä (*ahneita*) kielteinen merkitys. Tämä suurimmaksi osaksi vastasi suomalaisten informanttien oletuksia venäläisten suomalaiskuvasta.

Venäläiset koululaiset arvelivat, että suomalaisten käsitykset venäläisistä ovat myönteisemmät kuin ruotsalaisten. Koululaiset otaksuivat, että suomalaiset pitävät venäläisiä taloudellisesti *hyödyllisinä, tavallisina, viisaina, ahkerina, vieraanvaraisina* ja *hyvinä naapureina*. He olivat kuitenkin sitä mieltä, että venäläiset ovat sekä suomalaisten että ruotsalaisten silmissä *laiskoja, köyhiä ja jälkeenjääneitä*.

Venäläiset koululaiset olivat useimmin raportoitujen ominaisuuksien perusteella huolestuneita kansansa kuvasta suomalaisten ja ruotsalaisten silmissä. Koululaiset olettivat, että suomalaiset ja ruotsalaiset arvostavat venäläisten *viisautta* ja *ahkeruutta* sekä maan *luonnonvaroja*, mutta he arvelivat näiden kansakuntien pitävän maata *jälkeenjääneenä* ja sen kansalaisia *kovaosaisina*.

Venäläisten koululaisten käsitykset virolaisista olivat yleisimmin mainittujen ominaisuuksien osalta melko myönteiset – toisin kuin virolaiset aiemmissä tutkimuksissa olivat arvelleet. Venäläiset koululaiset kuvasivat virolaisia *ahkeriksi, sivistyneiksi, siisteiksi* ja *iloisiksi* mutta myös *itserakkaiksi, kavaliksi* ja *ahneiksi*. He arvelivat virolaisten kuitenkin pitävän venäläisiä *vihamielisinä anastajina* ja *toisen luokan ihmisinä* mutta myös *iloisina, hyvinä* ja *virolaisten kaltaisina*.

Semanttinen analyysi toi venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiin uusia aineksia, jotka vaihtelivat vertailukohdan mukaan. Yksinkertaiset autostereotypiat piirsivät venäläisistä *iloisen, vieraanvaraisen* ja *hyväntahtoisen* kansan muotokuvan, mutta ne heijastelivat myös kriittisiä pohdintoja venäläisten moraalisisista

arvoista. Venäläiset koululaiset kuvasivat myös kansansa taloudellisia ja yhteiskunnallis-poliittisia ongelmia ja luonnehtivat venäläisiä *katkeriksi, kerjäläisiksi, jälkeenjääneiksi* ja arkipäivän vaikeuksien rasittamiksi mutta myös *nykyaikaisiksi*, ongelmista *selviytyjiksi* ja *optimistisiksi*. Venäläisiä pidettiin myös hyvin erilaisina ihmisinä, jotka eivät muodosta yhtenäisesti ajattelevaa ja käyttäytyvää kansallista ryhmää. Yksilölliset stereotypit toivat puolestaan esille eri käsityksiä venäläisten voimakkuudesta kansakuntana ja suurvaltana.

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä oletetusta ruotsalaisten näkökulmasta luonnehdittiin kaksijakoiseksi: se sisälsi tasapuolisesti sekä myönteisiä että kielteisiä elementtejä. Kaksijakoisuus johtui osaltaan tyttöjen ja poikien erilaisista arvioista. Tämän perusteella todettiin, että venäläiset pojat rakensivat kulttuuri-identiteettiään vertaamalla venäläisiä ruotsalaisiin, kun taas venäläisten tyttöjen arviot ruotsalaisten mielipiteistä olivat neutraalimmat ja luottavaisemmat. Tyttöjen ja poikien vastauksia sen sijaan yhdistivät kriittiset kommentit venäläisten taloudellisesta ja yhteiskunnallis-poliittisesta tilanteesta. Merkille pantavaa venäläisten koululaisten vastauksissa lisäksi oli, että sosiaalisiksi ominaisuuksiksi luokitellut vastaukset olivat miltei tyystin hävinneet. Tärkeimmiksi ominaisuuksiksi nousivat sen sijaan psyykkiset sekä yhteiskunnallis-poliittiseen ja taloudelliseen kontekstiin liittyvät ominaisuudet.

Yksinkertaiset heterostereotypit vahvistivat venäläisten ja ruotsalaisten vastakohtaisuutta: ruotsalaiset esittäytyivät korkeasti koulutettuna, sivistyneenä sekä yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti edelläkävänä kansana, kun taas venäläiset miellettiin epäsiivistyneeksi, köyhäksi ja taloudellisessa kurjimuksessa eläväksi kansaksi. Ruotsalaisia pidettiin myös muutamissa vastauksissa vieraina – ulkomaalaisina ja vierasta kieltä puhuvina.

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä oletetusta suomalaisten näkökulmasta kuvattiin myönteiseksi ja vahvaksi; venäläiset eivät näyttäneet alempiarvoisena kansana, vaikka he ovatkin taloudellisesti suomalaisia jäljessä. Tästä näkökulmasta katsottuna suomalaisia ei myöskään pidetty venäläisten vastakohtana kuten ruotsalaisia, vaan suomalaisia ja venäläisiä yhdisti erityisesti venäläisten poikien vastauksissa naapuruus ja henkinen samankaltaisuus. Sekä tyttöjen että poikien vastauksissa heijastui myös käsitys siitä, että suomalaisten venäläiskuva on jossakin määrin identtinen venäläisten koululaisten venäläiskuvan kanssa. Tätä ajatusta tukivat myös koululaisten yksinkertaiset heterostereotypiat suomalaisista. He kuvasivat suomalaisia sosiaalisten ominaisuuksien avulla venäläisten kaltaisiksi ihmisiksi – *vieraanvaraisiksi ja hyväntahtoisiksi* mutta myös *ahneiksi*.

Venäläisten koululaisten arviot virolaisten venäläiskuvasta sisälsivät sekä kielteisiä että myönteisiä aineksia. Koululaiset olettivat, että venäläiset ovat virolaisten silmissä *huonompia* ja *alempiluokkaisia*, joskin myös *hyviä, tavallisia* ja *virolaisten kaltaisia* ihmisiä. Koululaiset olivat myös sitä mieltä, että virolaiset pitävät venäläisiä helposti *hyväksikäytettävänä*. Koululaisten vastauksista nousi lisäksi esille ajatus siitä, että venäläiset ovat virolaisten mielestä kylläkin *iloisia* ja *vieraanvaraisia* mutta myös *vihamielisiä* ja *anastajia* – Viron miehittäjiä. Tämä ajatus vastasi aiempien tutkimusten virolaisinformanttien käsityksiä. Venäläisistä koululaisista etenkin pojat olettivat virolaisten suhtautuvan venäläisiin kielteisesti, kun taas tyttöjen arviot virolaisten suhtautumisesta venäläisiä kohtaan olivat enimmäkseen myönteiset. Venäläisten koululaisten vastauksista olivat yhteiskunnallis-poliittiseen ja taloudelliseen tilanteeseen liittyvät kommentit miltei tyystin kadonneet. Näiden sijasta koululaiset arvioivat virolaisten mielipiteitä kansan kokonaiskuvaan liittyvien ominaisuuksien sekä psyykkisten ja sosiaalisten ominaisuuksien avulla. Venäläiset näyttäneet näissä arvioissa virolaisia huonompana, alempiluokkaisempana ja epäsiivistyneempänä kansana. Tämän perusteella tulkittiin, että venäläiset koululai-

set eivät pitäneet virolaisia niinkään maanmiestensä taloudellisen hyvinvoinnin mittarina vaan erityisesti heidän henkisenä vertailukohtanaan.

Yksinkertaiset heterostereotyytiat tukivat jälleen projisoituja autostereotyytioita. Yksikään venäläinen koululainen ei kommentoinut virolaisten yhteiskunnallis-poliittista ja taloudellista tilannetta, vaan vastauksissa nousivat jälleen esille psyykkiset ja sosiaaliset ominaisuudet. Yksilöllisiä stereotyytioita tarkasteltaessa lisäksi havaittiin, että venäläisten koululaisten virolaiskuva oli kielteisempi kuin kymmenen eniten mainitun ominaisuuden lista osoitti. Venäläiset koululaiset kuvasivat virolaisia esimerkiksi *kavaliksi* mutta tämän lisäksi myös *vaarallisiksi*, *sotaisiksi*, *vihamielisiksi*, *kansallismielisiksi* ja *häikäilemättömiksi*. Analyysitavan vuoksi kymmenen eniten mainitun ominaisuuden listalle nousi kuitenkin adjektiivi *kavalialia*, vaikka jälkimmäiset ominaisuudet olivat merkitykseltään samansisältöisiä.

Venäläisten koululaisten arviot kansansa omakuvasta olivat suurimmaksi osaksi myönteiset, eivätkä ne juurikaan eronneet heidän yksinkertaisista autostereotyytioistaan. Hyvin moni koululainen oli edelleen sitä mieltä, että venäläisten on mahdollista kuvata maanmiehiään vain muutamalla ominaisuudella, sillä heidän joukossaan on *kaikenlaisia* ihmisiä. Kommentit *venäläiset ovat venäläisiä* puolestaan heijastivat käsityksiä venäläisten omintakeisuudesta, venäläisestä sielusta, jota vain venäläiset itse voivat ymmärtää.

Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä kuvattiin tutkimusaineiston semanttisen analyysin perusteella muuntuvaksi kokonaisuudeksi, jonka merkittävimpanä piirteenä nähtiin sen moniäänisyys: vaikka koululaiset olivat monesta venäläisten ominaisuudesta yksimielisiä, he eivät kuitenkaan sitoutuneet yhteen tulkintaan venäläisyydestä, vaan vertailukohdan mukaan toivat esille useita käsityksiä kansansa olemuksesta. Stereotyytiat lähialueiden kansoista sen sijaan olivat yhtenäisemmät. Venäläiset koululaiset käyttivät hyvin paljon samoja ominaisuuksia lähialueiden

kansoja ja maanmiehiään kuvatessaan, mikä yhtäältä tulkittiin oletukseksi kansojen samankaltaisuudesta, toisaalta vaikeudeksi erottaa kansallisuuksia toisistaan.

Venäläisten koululaisten vastaukset heijastivat myös aiempia pohdintoja venäläisyydestä; koululaiset arvioivat venäläisten moraalisia arvoja sekä venäläisten suhtautumista työntekoon ja rationaaliseen ajatteluun. He kuvasivat myös Venäjän suhdetta Eurooppaan, ja pitivät kotimaataan usein Euroopan vastakohtana, eikä niinkään sitä täydentävänä tai sen kanssa rinnakkain kulkevana valtiona. Koululaisten vastauksista tuli esille myös venäläisten käyttäytymisen ennakoimattomuus, taipumus äärimmäisyyksiin sekä omaleimaisuus, jota vain venäläiset itse voivat ymmärtää. Venäläiset koululaiset löysivät kansastaan myös muita ominaisuuksia: venäläisten sosiaalisuuden, joskus jopa venäläisen laumasielun – kykenemättömyyden itsenäisiin päätöksiin. Toisinaan koululaiset pitivät mahdottomana tehtävänä kuvata venäläisiä muutaman ominaisuuden avulla, sillä venäläiset eivät näiden käsitysten mukaan muodostaneet yhtenäistä kansallista ryhmää.

Kansallisten ja etnisten stereotyyppien tutkimuksissa on aineistonkeruumenetelmänä tavallisesti käytetty kyselyä, jonka avulla on pyritty saavuttamaan mahdollisimman laaja kohderyhmä sekä edustava ja vertailukelpoinen aineisto. Yksi käytetyimmistä menetelmistä stereotyyppioita mittaavassa kyselyssä on ollut adjektiivilista, jossa kansallista tai etnistä ryhmää kuvaavat stereotyyppit on etukäteen määritelty. Adjektiivilistan käyttöä voidaan pitää perusteltuna menetelmänä silloin, kun halutaan selvittää kohderyhmän yksimielisyyttä tietyn kansan tai etnisen ryhmän ominaisuuksista. Ongelmallista adjektiivilistassa on kuitenkin se, että vastaajan on pitäydyttävä etukäteen valituissa adjektiiveissa. Yksi vaihtoehto adjektiivilistan sijaan onkin pyytää vastaajaa itse valitsemaan ominaisuudet, joiden avulla hän kuvaa annettuja kansoja tai etnisiä ryhmiä. Tämän menetelmän ongelmana on puolestaan aineiston monimuotoisuus ja sen tulkinnan vaikeus. Myös tutkimustulosten keskinäinen vertailu on työläämpää kuin adjektiivilistoista johdettujen tulosten

vertailu. Menetelmän etuna on kuitenkin se, että vastaajan valintoja ei ohjata kuten adjektiivilistoja käytettäessä.

Myös tässä tutkimuksessa havaittiin menetelmien edut ja haitat. Yhtäältä venäläisten koululaisten vastaukset etenkin kulttuuri-identiteettiä selvittäviin avoväittämiin toivat esille erilaisia, toisinaan jopa ristiriitaisia käsityksiä, joita adjektiivilistan avulla tuskin olisi saavutettu. Toisaalta aineiston analyysi ja tulkinta sekä erityisesti aiempiin tutkimustuloksiin vertailu oli ongelmallista. Tämän vuoksi tutkimuksessa päädyttiin kahteen analyysitapaan. Venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteettiä ja stereotyyppioita lähialueiden kansoista verrattiin aiempiin tutkimuksiin kymmenen eniten mainitun ominaisuuden osalta. Tutkimuksen sisäisessä analyysissä puolestaan käytettiin aineistosta johdettua semanttista luokitusta. Semanttinen analyysi paljasti venäläisten koululaisten yksilölliset stereotyyppiat, joiden merkitys etenkin koululaisten virolaiskuvausten tulkinnassa oli suuri. Koko aineistossa yksilöllisten stereotyyppioiden osuus kaikista vastauksista oli n. 50 prosenttia.

Avoväittämien käyttö toi esille myös muita ongelmia. Aineiston kääntäminen kohdekielelle sekä sen pelkistäminen yksisanaisiksi ominaisuuksiksi on saattanut osin johtaa virheellisiin tulkintoihin. Tätä ongelmaa on pyritty lieventämään neuvottelemalla monitulkintaisten vastausten käännöksistä kaksikielisten ja kahta kulttuuria tuntevien henkilöiden kanssa. Tutkimuksen tieteenfilosofisena lähtökohdiana on kuitenkin dialoginen kulttuurikäsitys, jonka mukaan ei ole olemassa vain yhtä oikeaa tulkintaa kulttuurin merkityksistä, vaan useat tulkinnat ovat mahdollisia. Tämän lisäksi dialoginen kulttuurikäsitys edellyttää tutkijalta asettautumista tutkittavan kulttuurin ulkopuolelle, jotta hän pystyisi esittämään siitä tuoreita tulkintoja ja siten lisäämään sen moniäänisyyttä.

Aiemmissä venäläisiä kohderyhmänään tarkastelevissa tutkimuksissa on havaittu, että venäläisten vastausprosentti avoväittämiin on jäänyt hyvin alhaiseksi (ks. esim.

Semenova 1993, 132–133; Raittila 1988, 130). Lisäksi venäläisten on havaittu kuvaavan kernaammin myönteisiä ominaisuuksia kuin kielteisiä (ks. esim. Semanova 1993, 134; Carbaugh 1993, 174). Myös tässä tutkimuksessa vastausprosentti oli erityisesti projisoituja autostereotypioita selvittävien avoväittämien osalta alhainen. Syitä alhaiseen vastausprosenttiin arveltiin olevan useita. Sen katsottiin yhtäältä johtuvan koululaisten haluttomuudesta arvioida lähialueiden kansojen mielipiteitä, mikäli heillä ei ollut mielestään selvää käsitystä, mitä nämä venäläisistä ajattelevat. Tätä tulkintaa tukivat kommentit *en tiedä* ja *en osaa sanoa*. Toisaalta venäläiset koululaiset saattoivat myös pitää esimerkiksi virolaisten mielipiteitä aidosti vähäpätöisinä tai puolustautua mahdollisia kielteisiä arvioita vastaan. Näitä tulkintoja tukivat vastaukset *minua ei kiinnosta, mitä virolaiset meistä ajattelevat* tai *minulle on yhdentekevää, mitä he meistä ajattelevat*.

Venäläiset koululaiset käyttivät toistuvasti samoja myönteisiä ominaisuuksia omaa kansaansa ja lähialueiden kansoja kuvatessaan. He esimerkiksi luonnehtivat kaikkia kansoja *ahkeriksi* ja *hyväntahtoisiksi* sekä suomalaisia ja ruotsalaisia näiden ominaisuuksien lisäksi *lahjakkaita* ja *viisaiksi*. Yleisimmin raportoitujen stereotyyppien osalta vain virolaiset profiloituivat – kansallisista ominaisuuksista *itserakkaita*, *kavalialta*, *keskinkertaisia* ja *itsenäisiä* oli tullut heidän kansallista omaisuuttaan. Tämän perusteella alustavasti tulkittiin, että venäläiset koululaiset käyttivät mieluummin **samoja myönteisiä** ominaisuuksia kansoja kuvatessaan, mikäli nämä olivat heille jokseenkin **vieraita**. Sen sijaan virolaisten tuttuus etnisenä ja kansallisena ryhmänä ilmeisesti johti kansakuntaa profiloiviin kuvauksiin – niin myönteisiin kuin kielteisiin. Tulkinnan oikeellisuutta on mahdollista arvioida vertaamalla Pietarissa asuvien venäläisten koululaisten kansallisia stereotyyppioita Virossa ja Latviassa asuvien venäläisten koululaisten stereotyyppioihin, joita on niin ikään selvitetty Koululaisen minäkuva ja -kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeessa.

Tämän tutkimuksen aineistonkeruumenetelmä on antanut välineet kuvata, **mitä** mieltä venäläiset ovat kansastaan ja lähialueiden kansoista. Sen avulla ei sen sijaan ole pystytty selvittämään, **miksi** he ovat kuvanneet kansoja juuri tällä tavalla tai **miten** heidän käsityksensä ovat syntyneet. Yksi tapa syventää tämän tutkimuksen antamaa kuvaa venäläisten koululaisten kulttuuri-identiteetistä ja stereotyyppioista lähialueiden kansoista on käyttää aineistonkeruumenetelmänä teemahaastattelua. Tämä aineistonkeruutapa luo aidon dialogisen tilanteen, jossa kulttuurin ulkopuolinen jäsen esittää toisen kulttuurin edustajalle uusia kysymyksiä täydentäen siten sen sisäistä, yksipuolista kuvaa.

Mitä tämä tutkimus kertoo venäläisyydestä? Mihail Bahtinin ajatusta lainaten tutkimus ei antanut vain yhtä tulkintaa venäläisten ominaispiirteistä tai kulttuuri-identiteetistä, vaan tulkintoja oli useita, joskus täysin vastakkaisiakin. Silti se jätti paljon kysyttävää ja pohdittavaa. Dmitri Lihatšev osui oikeaan todetessaan, että venäläisyydestä voi kirjoittaa hyvin paljon aiheen silti tulematta loppuunkalutuksi.

LÄHTEET

- Aalto, P. 1997. Valtioiden kiista ei tunnu arjessa. *Helsingin Sanomat* 25.3.1997.
- Adler, N.J. 1986. *International dimensions of organizational behavior*. Belmont: Wadsworth.
- Ageev, V.S. 1986. Psihologičeskoe issledovanie social'nyh stereotipov. *Voprosy psihologii* 1, 95–101.
- Alasuutari, P. 1994. *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Alapuro, R. 1995. Kulttuurieroista suomalaisten ja venäläisten välillä. *Tieteessä tapahtuu*, 15–19.
- Allport, G.W. 1954. *The nature of prejudice*. Cambridge, Mass.
- Anderson, B. 1991. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Augoustinos, M. & I. Walker 1995. *Social cognition. An integrated introduction*. London: Sage.
- Bahtin, M. M. 1979 *Éstetika slovesnogo tvorčestva*. Moskva: Iskusstvo.
- Bakhtin, M. 1986. *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas Press.
- Baškirova, E. & P. Raittila 1988. *Neighbour images in Finland and the Soviet Union: a comparative study among 16 - 17 year-old schoolchildren*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos, B 23.
- Baškirova, E. & P. Raittila 1989. *Obraz strany-soseda v Finljandii i SSSR. Sravnitel'noe issledovanie, provedennoe sredi staršeklassenikov 16-17-letnego vozrasta*. Moskva: AN SSSR. Institut sociologii.
- Bauman, Z. 1990. *Thinking sociologically*. Oxford: Basil Blackwell.
- Beljanko, O.E. & L.B. Trušina 1994. *Russkie s pervogo vzgljada: čto prinjato i čto ne prinjato u russkih*. Moskva: Russkij jazyk kursy.
- Brigham, J. C. 1971. Ethnic stereotypes. *Psychological Bulletin* 76, 15–38.

- Carbaugh, D. 1993. Competence as cultural pragmatics. Reflections on some Soviet and American encounters. *International and Intercultural Annual* 17, 168–183.
- Černov, V. 1996. Éto my. Rus Ivan. Raznye mysli o tom, počemu my takie. *Naedine*, 58–59.
- D'jačkov, M. & K. Krasutin. Jazykovaja adaptacija inoèničeskogo naselenija v stranah Baltii. *Sociologičeskie issledovanija* 2, 144–145.
- Ehn, B. & O. Löfgren 1982. *Kulturanalys. Ett etnologiskt perspektiv*. Lund: Gleerubs.
- Ehn, B., J. Frykman & O. Löfgren 1993. *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Engman, M. 1994. Suomi ja Pietari 1703–1920. Teoksessa V. Ahola (toim.) *Rajalla. Näköaloja Pietariin, Suomeen ja Eurooppaan*. Helsinki: Pietari-säätiö. Pietari-säätiön julkaisuja 2, 98–108.
- Erikson, E. 1968. *Identity, youth and crisis*. New York: Norton.
- Erikson, E. 1994 (1980). *Identity and the life cycle*. New York: Norton.
- Formanovskaja, N. I. 1989. *Vy skazali: 'Zdravstvujte!': rečevoj ètiket v našem obščeni*. Moskva: Znanie.
- Galperyn, K. 1995. Negotiations of adolescence identity. The discursive approach. Teoksessa J. Knuf (toim.) *Texts and identities. Proceedings of the Third Kentucky Conference on Narrative*. Kentucky: University of Kentucky. College of Communications and Information Studies, 161–169.
- Gozman, L. 1996. Poliittinen ja henkinen ilmapiiri Venäjällä ennen kesän presidentinvaaleja. Julkaisematon esitelmä seminaarissa Itänaapurin identiteetti. Tietoa nykypäivän Venäjästä 15.-16.4.1996.
- Gudykunst, W. B. & S. Ting-Toomey 1988. *Culture and interpersonal communication*. Newbury Park, Calif.: Sage
- Gul'čenko, I.V., N.I. Drjahlov & V.B. Sevko 1991. Moskovskie studenty: vzgljad na Evropu. *Sociologičeskie issledovanija* 10, 118–121.

- Haakana, K. 1994. Viro – veljeskansan taakka. *Kulttuurivihkot* 3–4, 8–13.
- Hall, E. T. 1989. *Beyond Culture*. New York: Doubleday.
- Hall, S. 1992. The question of cultural identity. Teoksessa S. Hall, D. Held & T. McCrew (toim.) *Modernity and its futures*. Cambridge: Polity Press, 273–325.
- Honko, L. 1988. Studies on tradition and cultural identity (an introduction). Teoksessa L. Honko (toim.) *Tradition and cultural identity*. Uppsala: NIF Publications 20, 7–26.
- Isoherranen, S. 1995. Vaihto-oppilaana Suomessa: esimerkki monikulttuuristen ryhmien tutkimuksesta. Teoksessa L. Salo-Lee (toim.) *Kieli ja kulttuuri oppimisessa ja opetuksessa*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 12, 61–67.
- Jaakkola, M. 1989. *Suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin ja ulkomaalaispolitiikkaan*. Työvoimaministeriö. Suunnitteluosasto. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Jaakkola, M. 1993. *Suomalaisten ulkomaalaisasenteet 1980- ja 1990-luvulla*. Helsinki: Työministeriö.
- Kiin, S. 1993. Kansallisesta egoismista – viha vai rakkaus? *Parnasso* 7, 386–391.
- Klinge, M. 1993. *Euroopassa, Pietarissa*. Helsinki: Otava.
- Kopsa-Schön, T. 1996. *Kulttuuri-identiteetin jäljillä. Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Krivulin, V. 1995. Lumituiskua Venäjän ja Viron rajalla. Suom. Jukka Mallinen. *Parnasso* 2, 221–224.
- Kulick, D. 1992. Finding the Culture: Theories and Methods for Delineating Cultural Dimensions of Language Acquisition. Teoksessa H. Nyssönen & L. Kuure (toim.) *Acquisition of Language - Acquisition of Culture*. Jyväskylä: AFinLA. AFinLA:n vuosikirja 50, 143–158.

- Laine-Sveiby, K. 1987. *Kansallinen kulttuuri strategiana. Suomi ja Ruotsi - eroja ja yhtäläisyyksiä*. Helsinki: Elinkeinoelämän Valtuuskunta.
- Laine-Sveiby, K. 1991a. *Företag i kulturmöten. Tre finländska företag och deras svenska dotterbolag. En etnologisk studie*. Edsbruk: Akademitryck.
- Laine-Sveiby, K. 1991b. *Suomalaisuus strategiana*. Juva: WSOY.
- Lehtonen, J. 1990. *Kultur, språk och kommunikation*. Jyväskylän yliopisto. Täydennyskoulutuskeskus. Oppimateriaaleja 5.
- Lehtonen, J. 1992. Cultural stereotypes as a projection of national self-consciousness. *Proceedings of the 9th Annual Intercultural and International Communication Conference*. Miami: University of Miami, 144–146.
- Lehtonen, J. 1993. Suomalaisuus, Suomi-kuva ja kansainvälistymisen haasteet. Teoksessa J. Lehtonen (toim.) *Kulttuurien kohtaaminen. Näkökulmia kulttuurienväliseen kanssakäymiseen*. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 9, 7–30.
- Lehtonen, J. 1994. Omakuva ja vieraskuva. Suomalainen tutkimusten valossa. Teoksessa O. Alho, J. Lehtonen, A. Raunio & M. Virtanen (toim.) *Ihminen ja kulttuuri. Suomalainen kansainvälistyvässä maailmassa*. Helsinki: Kansainvälisen kaupan koulutuskeskus. Fintra-julkaisu 72, 41–65.
- Lehtonen, J. & H. Pajupuu 1992. Naapurimaiden peilit. Kansallisen minäkuvan aiheet Suomessa ja Virossa. *Keskisuomalainen* 15.3.1992.
- Lerkkanen, M.-K. 1992. Pohjoismaisten opiskelijoiden Suomi-kuva. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan sivulaudaturtutkielma.
- Lerkkanen, M.-K. 1993. *Kansalliset imagot ja stereotypiat: ruotsalaisten ja norjalaisten opiskelijoiden Suomi-kuva ja suomalaisten opiskelijoiden mielikuvia Ruotsista ja Norjasta*. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.
- Levickij, S. A. 1983. *Očerki po istorii russkoj filosofskoj i obščestvennoj mysli. Tom I*. Frankfurt/Main: Possev.
- Lihačev, D. 1990. O nacional'nom haraktere russkih. *Voprosy filosofii* 4, 3–6.

- Lihatšev, D. 1994. *Johdatus nauruun: reunamerkintöjä venäläisyydestä*. Suom. Erkki Peuranen. Helsinki: Taifuuni.
- Lippmann, W. 1922. *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace.
- Lippmann, W. 1984. Stereotypiat ja uutinen. Suom. Veikko Pietilä. *Tiedotustutkimus* 4, 39–53.
- Loutchko, A. & C. Ericson 1988. Att leva som ryss i Stockholm. Teoksessa E. Daun & B. Ehn (toim.) *Blandsverige: om kulturskillnader och kulturmöten*. Stockholm: Carlsson, 113–124.
- Luostarinen, H. 1986. *Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: tausta ja sisältö*. Tampere: Vastapaino.
- Löfgren, O. 1993. Nationella arenor. Teoksessa B. Ehn, J. Frykman & O. Löfgren *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*. Stockholm: Natur och Kultur, 21–118.
- Mare Balticum. Talouden ja kulttuurin meri* 1990. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.
- Mustajoki, A. 1996. Venäläisten mysteeri. Teoksessa L. Salo-Lee, R. Malmberg & R. Halinoja (toim.) *Me ja muut. Kulttuurienvälinen viestintä*. Helsinki: Yleopetuspalvelut, 151–154.
- Oskamp, S. 1991. *Attitudes and opinions*. Englewood Cliffs (N.J.): Prentice Hall.
- Pavlovskaya, A.V. 1994. The national image of Russia in an intercultural context. Teoksessa D. Marsh ja L. Salo-Lee (toim.) *SIETAR EUROPA 94 Proceedings. Europe on the Move. Fusion or Fission*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 110–116.
- Peuranen, E. 1992. Venäjä, Neuvostoliitto ja Eurooppa. *Kanava*, 74–80.
- Peuranen, E. 1995a. Pietarin todellisuudet ja myytit. Teoksessa M. Lapola (toim.) *Suomi & Pietari*. Porvoo: WSOY, 5–18.
- Peuranen, E. 1995b. *Takaisin Venäjälle. Kirjoituksia kulttuurista 1986–1995*. Jyväskylä: Atena.

- Raittila, P. 1988. *Suomalaisnuoret ja idän ihmemaat*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Raittila, P., E. Bashkirova & L. Semyonova 1989. *Perestroika and changing neighbour images in Finland and The Soviet Union*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos, B 29.
- Raittila, P., J. Baškirova & L. Semenova 1991. *Perestrojka i menjajuščihsja obraz strany-soseda v Finljandii i Sovetskom Sojuze*. Moskva: AN SSSR. Institut sociologii.
- Rasčetina, S. 1997. Problemy social'noj adaptacij v kul'ture strany izučaemogo jazyka. Sosiaalisen sopeutumisen ongelmat kohdekielen kulttuurin kohtaamisessa. Teoksessa S. Laihiala-Kankainen & S. Rasčetina (toim.) *Kielikontakteja – Jazykovye kontakty*. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielen tutkimuksen keskus. (Käsikirjoitus.)
- Rikkinen, H. 1996. *Opiskelijoiden Eurooppa-identiteetti ja kansalliset mielikuvat*. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 158.
- Rusanen, S. 1990. Suomalainen viestijänä kansainvälisessä työympäristössä. Jyväskylän yliopisto. Puheviestinnän pro gradu -tutkielma.
- Sajavaara, K. & J. Lehtonen. The Silent Finn Revisited. Teoksessa A. Jaworski (toim.) *Silence: Interdisciplinary Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter. Painossa.
- Sallinen-Gimpl, P. 1994. *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen. Cultural identity and cultural clash: the resettled Karelians in Finland*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Salo-Lee, L. 1996. Kieli, kulttuuri ja viestintä. Teoksessa L. Salo-Lee, R. Malmberg & R. Halinoja (toim.) *Me ja muut. Kulttuurienväläinen viestintä*. Helsinki: Yle-opetuspalvelut, 6–35.
- Sarmela, M. 1984. *Kirjoituksia kulttuuriantropologiasta*. Helsinki: Suomen antropologinen seura. Suomen antropologisen seuran toimituksia 15.

- Scollon, R. & S.W. Scollon 1995. *Intercultural communication. A discourse approach*. Oxford: Blackwell.
- Semenova, L.A. 1990. Problemy interpretacii dannyh meždunarodnyh sravnitel'nyh issledovanij. *Sociologičeskie issledovanija* 10, 129–137.
- Seppälä, E. 1994. *Liikemiehen Moskova*. Helsinki: Fintra. Fintra-julkaisu 101.
- Shotter, J. 1993. *Conversational realities. Constructing life through language*. London: Sage.
- Shurupov, G. 1996. Suomalaisuus - venäläisyys. Kun kulttuurit kohtaavat, kuinka paljon voi joustaa? Julkaisematon esitelmä seminaarissa Itänaapurin identiteetti. Tietoa nykypäivän Venäjästä. Helsinki 15.-16.4.1996.
- Silvasti, E. 1992. Mihail Glinkan linnut. *Parnasso* 4, 217–224.
- Stephan, W. C., V. Ageyev, C.W. Stephan, M. Abalakina, T. Stefanenko & L. Coates-Shrider 1993. Measuring stereotypes: A comparison of methods using Russian and American samples. *Social Psychology Quarterly* 56 (1), 54–64.
- Suni, T. 1995. Tšuhnalainen automedoni. Kymmenen kuvaa Suomesta Venäjän kirjallisuudessa. Teoksessa H. Sihvo (toim.) *Toisten Suomi. Eli mitä meistä kerrotaan maailmalla*. Jyväskylä: Atena, 194–242.
- Suomi Pietarissa Pietari Suomessa. EVA-raportti taloudellisten kulttuurien eroista* 1993. Helsinki: Elinkeinoelämän Valtuuskunta.
- Söderholm, S. 1994. Antropologinen kulttuurintutkimus. Teoksessa J. Kupiainen & E. Sevänen (toim.) *Kulttuurintutkimus. Johdanto*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 119–139.
- Tajfel, H. 1978. Social categorization, social identity and social comparison. Teoksessa H. Tajfel (toim.) *Differentiation between social groups*. London: Academic Press.
- Tajfel, H. 1981. *Human groups and social categories. Studies in social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Tiittula, L. 1993. *Kulttuurit kohtaavat. Suomalais-saksalaiset kulttuurierot talouselämän näkökulmasta*. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-190.
- Tiuraniemi, J. 1993. *Yksilö, ryhmä, organisaatio. Sosiaalipsykologian perusteita*. Turku: Turun yliopisto. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 15.
- Triandis, H. & V. Vassiliou 1967. Frequency of contact and stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology* 7, 316–328.
- Törnroos, J.-Å., N. Berg & K. Bergman 1991. *Finlands image i Europa – europeiska företagsledares Finlandsbild*. Åbo akademi. Institutionen för ekonomisk geografi och internationell marknadsföring. Meddelanden från Ekonomiskstatsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Ser. A, 342.
- Vaahterikko, P. 1993. *Minä- ja vieraskuvat Espanjassa ja Suomessa: Vertaileva tutkimus espanjalaisten ja suomalaisten kansallisuuskuvista ja stereotyyppioista*. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielitieteen pro gradu -tutkielma.
- Virrankoski, O. 1991. *Peruskoululaisten Suomi-kuvastoa. Tutkimus kansallisen historiallis-yhteiskunnallisen symboliympäristön uusintamisesta peruskoulun päättöluokan oppilaille*. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta, A 150.
- Virtanen, L. 1994. *Punatukkaiset ovat intohimoisia. Arjen uskomuksia*. Porvoo: WSOY.
- Vološinov, V. V. 1990 (1929). *Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia*. Tampere: Vastapaino.

Liite 1 Suomenkielinen kyselylomake

Jyväskylän yliopisto
Opettajankoulutuslaitos

1992

OPPILAALLE

Tällä kyselylomakkeella tiedustellaan mielipidettäsi muutamiin kysymyksiin. Sinun ei tarvitse merkitä näkyviin nimeäsi. Vastauksiasi ei myöskään näytetä opettajille!

On tärkeätä, että vastaat juuri niin kuin asiat mielestäsi todellisuudessa ovat. Merkitse annetuista vaihtoehdoista mielestäsi sopivin vaihtoehto hakasulkeisiin rastilla []; muissa kysymyksissä kirjoita itse vastauksesi sille tarkoitetuille riveille.

Vastaa jokaiseen kysymykseen!

* * * * *

(1) Seuraavassa on lueteltu 7 mahdollisuutta viettää vapaa iltapäivä. Mitkä sinä asettaisit etusijalle, jos saisit valita niistä **vain kaksi?**

- a) Lähtisin elokuvaan _____ []
 b) Harrastaisin urheilua _____ []
 c) Viettäisin aikaa kavereitten kanssa _____ []
 d) Tekisin käsitöitä, askartelisin _____ []
 e) Lueskelisin _____ []
 f) Katselisin telkkaria _____ []
 g) Kuuntelisin musiikkia _____ []

(2) Kuinka paljon aikaa päivässä käytät yleensä kotiläksyihin? Laske yhteen kaikkien aineiden kotitehtävien päivittäin vaatima aika.

- a) Noin ½ tuntia _____ []
 b) tunnin _____ []
 c) 1 - 2 tuntia _____ []
 d) 2 tuntia tai enemmän _____ []

(3) Miten paljon sinulta kuluu tavallisesti aikaa edestakaisiin koulumatkoihin päivittäin? Laske mukaan kulkuneuvojen ja koulun alkamisen odotusajat.

- A. Asun oppilasasuntolassa _____ []
 B. Enintään 1 tunti päivässä _____ []
 C. Yli 1, mutta enintään 2 tuntia _____ []
 D. Yli 2, mutta enintään 4 tuntia _____ []
 E. Yli 4 tuntia päivässä _____ []

(4) Kautta aikojen on kuviteltu, että yhtä kansakuntaa luonnehtii jokin tietty ominaisuus enemmän kuin toisia. Esimerkiksi kiinalaisia on pidetty ahkerina, juutalaisia lahjakkaina, saksalaisia järjestelmällisinä jne. Tällaiset havainnot ovat varmaan ainakin osittain oikeutettuja.

Jos sinun pitäisi muutamalla sanalla luonnehtia eri kansallisuuksia, mitä sanoisit seuraavista kansallisuuksista:

- a) Ruotsalaiset ovat _____
 b) Venäläiset ovat _____
 c) Virolaiset ovat _____
 d) Suomalaiset ovat _____

(5) Vaikka ei olekaan helppo sanoa, mitä muut meistä ajattelevat, sinulla on varmaan jokin mielikuva siitä millaisia me suomalaiset olemme

- a) Ruotsalaisten mielestä olemme _____
 b) Venäläisten mielestä olemme _____
 c) Virolaisten mielestä olemme _____
 d) Omasta mielestään suomalaiset ovat _____

(6) Kansainväliseen tasoon verrattuna on

	alle keski- arvon	keski- määr.	keski- arvon yläpuol.
a) Elintaso Suomessa _____	[]	[]	[]
b) Täällä valmistetut asusteet _____	[]	[]	[]
c) Meidän urheilijoidemme saavutukset _____	[]	[]	[]
d) Ihmisten kulttuuri- ja sivistystaso _____	[]	[]	[]
e) Suomalainen musiikki _____	[]	[]	[]
f) Ihmisten työhalu ja ammattitaito _____	[]	[]	[]

(7) Jos sinulla olisi mahdollisuus opiskella vaikkapa vuosi jonkin ulkomaan koulussa, minkä maan valitsisit:

	Kyllä	Ei
a) Ruotsin _____	[]	[]
b) Venäjän _____	[]	[]
c) Viron _____	[]	[]
d) Jonkin muun maan, minkä _____	[]	[]

(8) Oletko käynyt itse tai ovatko läheisesti (isä, äiti, sisarukset) käyneet:

	usein	1-2 kertaa	ei koskaan
a) Ruotsissa _____	[]	[]	[]
b) Venäjällä _____	[]	[]	[]
c) Virossa _____	[]	[]	[]

(9) Olet varmaan ajatellut joskus omaa tulevaisuuttasi. Miten sidoksissa olet nykyiseen asuinseutuusi? Tahtoisitko

	Tahdon	En tahdo
a) Muuttaa asumaan toiselle paikkakunnalle tai toiseen kaupunkiin Suomessa _____	[]	[]
b) Muuttaa asumaan ulkomaille _____	[]	[]

(10) Mitä haluaisit tehdä peruskoulun jälkeen?

a) Jäädä kotiin _____	[]
b) Mennä töihin _____	[]
c) Mennä ammatilliseen koulutukseen _____	[]
d) Mennä lukioon _____	[]

(11) Kuinka monta vuotta suunnittelet käyväsi koulua peruskoulun jälkeen?

a) En yhtään vuotta _____	[]
b) Noin vuoden _____	[]
c) 2 - 3 vuotta _____	[]
d) 4 - 6 vuotta _____	[]
e) Enemmän kuin 6 vuotta _____	[]

(12) Ehkä sinulla on ajatuksia tulevan puolisosasi valitsemisesta? Oletko sitä mieltä, että

a) sen pitää ehdottomasti myös olla suomalainen _____	[]
b) kansallisuudella ei ole merkitystä _____	[]
c) parempi, jos se olisi jotain muuta kansallisuutta _____	[]

(13) Oletko kiinnostunut politiikasta?

a) Olen erittäin kiinnostunut _____	[]
b) En erityisemmin _____	[]
c) En lainkaan _____	[]

(14) Mitä sinä ajattelet maasi tulevaisuudesta, vaikkapa seuraavista 10 vuodesta?

a) Olot muuttuvat varmasti paremmiksi _____	[]
b) Olot pysyvät suunnilleen sellaisina kuin nytkin _____	[]
c) Pelkään niiden muuttuvan huonompaan suuntaan _____	[]

(15) Kuinka paljon teillä on kotona kirjoja?

- a) Muutamia kymmeniä _____ []
 b) Muutamia satoja _____ []
 c) Yli 1000 _____ []

(16) Kuinka monta omaa kirjaa sinulla suunnilleen on kotona (koulukirjojen lisäksi)?

- a) ei yhtään _____ []
 b) 1 -10 kirjaa _____ []
 c) 11 - 25 kirjaa _____ []
 d) 16 - 50 kirjaa _____ []
 e) 51 kirjaa tai enemmän _____ []

(17) Millaiseksi arvioit kotisi kulttuuri- ja sivistystason?

alle keskitason	keskitasoa	yli keskitason
[]	[]	[]

(18) Oletko tyytyväinen oman perheesi

	Olen	En ole
a) taloudelliseen tasoon _____	[]	[]
b) perheenjäsenten keskinäiseen sopuun _____	[]	[]
c) siihen, miten naapurit ja muut teitä arvostavat _____	[]	[]

(19) Keitä asuu yhdessä perheessäs?

- a) Isä _____ []
 b) Äiti _____ []
 c) Sisar tai veli _____ []
 d) Kaksi tai useampia sisaruksia _____ []
 e) Muita sukulaisia _____ []

(20) Kyselevätkö vanhempasi koulupäivästäsi?

- a) Eivät juuri koskaan kysele kouluasioistani _____ []
 b) Kyselevät joskus kouluasioistani _____ []
 c) Haluavat aina tai melkein aina tietää koulunkäynnistäni _____ []

(21) Saatko mielestäsi kotoa riittävästi apua kotitehtävien tekemiseen?

- a) En riittävästi _____ []
 b) Jonkin verran, mutta en aina kun tarvitsisin _____ []
 c) Niin paljon kuin tarvitsen _____ []

(22) Rastita jokaisen väittämän kohdalla se vaihtoehto, joka vastaa parhaiten mielipidettäsi:

	Kyllä	Ei
Koulussa minusta tuntuu, että en ole tarpeeksi hyvä_____	[]	[]
Minua jännittää, kun joudun sanomaan jotain luokassa_____	[]	[]
Kysyn opettajaltani, jos en ymmärrä jotakin asiaa_____	[]	[]
Minua ymmärretään kotona_____	[]	[]
Vanhempani odottavat minulta liikaa_____	[]	[]
Minulla on hauskaa kotona_____	[]	[]
Minulla ei ole yhtään oikein hyvää toveria_____	[]	[]
Toverini saavat minut tuntemaan, että olen huono koulussa_____	[]	[]
Toverini kiusaavat minua usein_____	[]	[]
Olen yleensä tyytyväinen itseäni_____	[]	[]
Häpeän usein itseäni_____	[]	[]
Annan periksi ja luovun helposti_____	[]	[]
Meillä on koulussa yleensä mielenkiintoisia tehtäviä_____	[]	[]
Minusta koulussa on paljon vaikeita asioita_____	[]	[]
Lopettaisin koulunkäynnin heti, jos vois_____	[]	[]
Työssäkäyminen on minusta järkevämpää kuin koulunkäynti_____	[]	[]
Minua harmittaa, kun koulussa mennään hitaasti eteenpäin_____	[]	[]
Ratkaisen mielelläni vaikeita tehtäviä, jotka vaativat ajattelemista_____	[]	[]
Minusta on samantekevää, olenko tehnyt kotitehtäväni oikein vai väärin_____	[]	[]
Usein minulle käy aika pitkäksi koulussa_____	[]	[]
Usein en ole tunnilla selvillä siitä, mistä on kysymys, koska ajattelen muita asioita_____	[]	[]
Olen ylpeä koulusaavutuksistani_____	[]	[]
Teen työni niin hyvin kuin pystyn_____	[]	[]
Olen aika itsevarma_____	[]	[]
Olen melko onnellinen_____	[]	[]
Kaikki asiat ovat elämässäni sekaisin_____	[]	[]
Kukaan ei kiinnitä minuun kotona huomiota_____	[]	[]
Voin tehdä päätöksiä ja pysyä niissä_____	[]	[]
Pidän itseäni muita huonompana_____	[]	[]
Usein haluaisin lähteä kotoa_____	[]	[]
Tunnen olevani usein koulussa 'poissa tolaltani'_____	[]	[]
Olen epäonnistunut ihminen_____	[]	[]
Useimmista ihmisistä pidetään enemmän kuin minusta_____	[]	[]
Minut lannistetaan usein koulussa_____	[]	[]

	Kyllä	Ei
Jos työskentelen kovasti, pystyn jatkamaan opintojani_____	[]	[]
Ymmärrän itseäni_____	[]	[]
Olen suosittu toveripiirissäni_____	[]	[]
Toivon usein olevani joku toinen_____	[]	[]
Seurassani on hauska olla_____	[]	[]
Minun on tarpeetonta jatkaa koulunkäyntiäni peruskoulua pitemmälle_____	[]	[]
Kotona joudun noudattamaan vanhempieni määräämää päiväjärjestystä, missä järjestyksessä mitäkin pitää tehdä jne._____	[]	[]
Olen tyytyväinen omaan elämääni_____	[]	[]

(23) Poltatko tupakkaa?

a) säännöllisesti_____	[]
b) silloin tällöin_____	[]
c) en tupakoi_____	[]

(24) Kuinka usein olet mukana seurassa, jossa käytetään alkoholia?

a) hyvin usein_____	[]
b) usein_____	[]
c) silloin tällöin_____	[]
d) harvoin_____	[]
e) en lainkaan_____	[]

(25) olen poika_____	[]
olen tyttö_____	[]

(27) ikäni on _____ vuotta

TÄSSÄ OLI KAIKKI!

Käy vielä lomake läpi ja tarkista, että olet vastannut jokaiseen kysymykseen.

Liite 2 Venäjänkielinen kyselylomake

УЧАЩИМСЯ

В этой анкете мы хотим узнать твое мнение по некоторым вопросам. Тебе не надо указывать своего имени. Твои ответы также не будут показаны учителям!

Важно, чтобы ты ответил(а) так, как по твоему мнению обстоят дела в действительности.

Отметь подходящую для тебя альтернативу крестиком в скобках. Свой ответ на другие вопросы напиши на соответствующей строке.

Отвечай на каждый вопрос!

(1) Если из 7 предложенных ниже возможностей проведения послеобеденного досуга ты мог(ла) бы выбрать 2, какие ты предпочел (предпочла) бы?

- а) Пошел (пошла) бы в кино ()
- б) Занялся (занялась) бы спортом ()
- в) Провел(а) бы время с друзьями ()
- г) Занялся (занялась) бы рукоделом, поделками ()
- д) Читал(а) бы ()
- е) Смотрел(а) бы телевизор ()
- ж) Слушал(а) бы музыку ()

(2) Сколько времени в день ты обычно выполняешь домашние задания? Подсчитай требуемое время для выполнения всех домашних заданий ежедневно.

- а) Примерно 1/2 часа ()
- б) Час ()
- в) 1-2 часа ()
- г) 2 часа или более ()

(3) Сколько времени ты тратишь ежедневно на дорогу в школу и обратно? Учти время ожидания транспорта и начала занятий.

- а) Живу в интернате ()
- б) Не более 1 часа в день ()
- в) Более 1 часа, но не более 2 часов ()
- г) Более 2 часов, но не более 4 часов ()
- д) Более 4 часов в день ()

(4) Издавна считают, что каждую нацию характеризует какая-то только ей свойственная особенность. Например, китайцев считают трудолюбивыми, евреев талантливыми, немцев систематичными и т.д. Такие наблюдения по всей вероятности частично оправдали себя.

Если бы тебе пришлось в нескольких словах охарактеризовать разные национальности, что ты сказал(а) бы о следующих национальностях?

- а) Шведы
 б) Финны
 в) Эстонцы
 г) Русские

(5) Хотя трудно сказать, что думают о нас другие, у тебя наверное есть какое-то представление о том, какие русские:

- а) По мнению шведов
 б) По мнению финнов
 в) По мнению эстонцев
 г) В своих собственных глазах русские

(6) По сравнению с международным уровнем

	ниже	средний	выше среднего
а) жизненный уровень в России	()	()	()
б) изготовленная здесь одежда	()	()	()
в) достижения русских спортсменов	()	()	()
г) уровень культуры и образования людей	()	()	()
д) русская музыка	()	()	()
е) работоспособность и квалификация людей	()	()	()

(7) Если бы у тебя была возможность учиться хотя бы год в какой-либо школе за границей, какую страну ты выбрал(а) бы?

	Да	Нет
а) Швецию	()	()
б) Финляндию	()	()
в) Эстонию	()	()
г) Какую-нибудь другую страну. Какую?		

(8) Был ли кто-нибудь из твоей семьи (ты сам(а), отец, мать, брат, сестра)

	Неоднократно	1-2 раза	Никогда
а) В Швеции?	()	()	()
б) В Финляндии?	()	()	()
в) В Эстонии?	()	()	()

(9) Ты вероятно иногда задумывался (задумывалась) о своем будущем. Насколько ты привязан(а) к настоящему месту проживания? Хотел(а) ли бы ты

	Хочу	Не хочу
а) переселиться в другую местность или в другой город в России?	()	()
б) эмигрировать в другую страну?	()	()
если "да", то в какую страну?		

10) Что ты хотел(а) бы делать после девятилетки?

а) Остаться дома	()
б) Устроиться на работу	()
в) Поступить в профессиональное учебное заведение	()

(11) Сколько лет ты планируешь учиться после девятилетки?

а) Больше не хочу учиться	()
б) Примерно год	()
в) 2-3 года	()
г) 4-6 года	()
д) Более 6 лет	()

(12) Может быть, ты уже думал(а) о выборе будущего супруга (будущей супруги)? Кажется ли тебе, что

а) он (она) безусловно должен (должна) быть твоей национальности	()
б) национальность не имеет никакого значения	()
в) было бы лучше, если бы он (она) был(а) какой-либо другой национальности	()

(13) Интересует ли тебя политика?

а) Очень	()
б) Не особенно	()
в) Совсем не интересуется	()

(14) Что ты думаешь о будущем своей страны, хотя бы в следующие 10 лет?

а) Жизненные условия обязательно улучшатся	()
б) Жизненные условия останутся примерно такими же как сейчас	()
в) Боюсь, что они изменятся в худшую сторону	()

(15) Сколько у вас дома книг?

а) Несколько десятков	()
б) Несколько сотен	()
в) Более 1000	()

(16) Сколько книг приблизительно принадлежит тебе лично (кроме учебников)?

- а) У меня совсем нет своих книг ()
 б) 1-10 книг ()
 в) 11-25 книг ()
 г) 26-50 книг ()
 д) 51 книга или больше ()

(17) Каков по твоему мнению культурный и образовательный уровень твоей семьи?

Ниже среднего уровня ()	Средний уровень ()	Выше среднего уровня ()
-----------------------------------	---------------------------	-----------------------------------

(18) Доволен (довольна) ли ты

	Да	Нет
а) материальным уровнем своей семьи?	()	()
б) отношениями между членами своей семьи?	()	()
в) тем, как соседи и другие ценят вас?	()	()

(19) Кто живет вместе с тобой в семье?

- а) Отец ()
 б) Мать ()
 в) Сестра или брат ()
 г) Два или более братьев или сестер ()
 д) Другие родственники ()

(20) Спрашивают ли родители тебя о школьном дне?

- а) Почти никогда не интересуются моими школьными делами ()
 б) Иногда расспрашивают о моих школьных делах ()
 в) Хотят знать всегда или почти всегда о моих школьных делах ()

(21) Помогают ли тебе дома достаточно в выполнении домашних заданий?

- а) Недостаточно ()
 б) В какой-то мере, но не всегда, когда нужно ()
 в) Столько, сколько нужно ()

(22) Отметь ту альтернативу каждого утверждения, которая в большей мере соответствует твоему мнению:

	Да	Нет
В школе мне кажется, что я недостаточно хороший (хорошая)	()	()
Волнуюсь, когда мне приходится что-то сказать в классе	()	()
Спрашиваю у своего учителя, если что-то мне непонятно	()	()
Меня понимают дома	()	()
Родители ждут от меня слишком много	()	()
Мне хорошо дома	()	()
У меня нет ни одного хорошего товарища	()	()
Мои товарищи дают мне почувствовать, что я плохой (плохая) в школе	()	()
Товарищи часто дразнят меня	()	()
В общем я доволен (довольна) собой	()	()
Часто стыжусь себя	()	()
Легко уступаю и отступаю	()	()
В общем у нас в школе много интересных заданий	()	()
По-моему, в школе много трудных дел	()	()
Перестал(а) бы ходить в школу сразу, если бы мог(ла)	()	()
Работать, по-моему, более разумно, чем учиться	()	()
Мне обидно, что в школе так медленно движемся вперед	()	()
С удовольствием решаю трудные задачи, которые требуют мышления	()	()
Мне безразлично, выполнил(а) ли домашние задания правильно или неправильно	()	()
Мне часто скучно в школе	()	()
Часто на уроке я не понимаю вопроса, так как я думаю о чем-нибудь другом	()	()
Горжусь своими успехами в школе	()	()
Выполняю свою работу так хорошо, как могу	()	()
Я довольно самоуверенный (самоуверенная)	()	()
Я довольно счастлив(а)	()	()
Все дела в моей жизни в беспорядке	()	()
Дома никто не обращает на меня внимания	()	()
Могу принимать решения и не отступать от них	()	()
Считаю себя хуже других	()	()
Часто хочется уйти из дома	()	()
Часто чувствую себя в школе, что я вне себя	()	()
Я неудачник (неудачница)	()	()
Менше нравлюсь другим, чем остальные люди	()	()
Надо мной часто берут верх в школе	()	()
Если серьезно поработаю, смогу продолжить учебу	()	()

	Да	Нет
Понимаю себя	()	()
Пользуюсь популярностью среди товарищей	()	()
Часто мечтаю быть кем-то другим (другой)	()	()
Со мной интересно (весело)	()	()
У меня нет необходимости продолжать учебу после девятилетки	()	()
Дома должен (должна) следовать распорядку дня, определенному родителями	()	()
Я доволен (довольна) своей жизнью	()	()

(23) Куришь ли ты?

- а) Регулярно ()
 б) Время от времени ()
 в) Не курю ()

(24) Как часто ты бываешь в компании, где употребляют алкоголь?

- а) Очень часто ()
 б) Часто ()
 в) Время от времени ()
 г) Редко ()
 д) Никогда ()

- (25)** Я юноша ()
 Я девушка ()

(26) Мой возраст _____

(27) Моя национальность _____

ЭТО ВСЁ!

Еще раз просмотрите анкету и проверьте, ответил(а) ли вы на каждый вопрос.

Liite 3 Venäjänkielisten vastausten suomenkieliset käännökset Koululaisen minäkuva ja kansallisuuskäsitykset -tutkimushankkeessa

авантюристы = seikkailijoita (onnenonkijoita)
агрессивные = aggressiivisia
аккуратные = huolellisia
активные = aktiivisia
алкоголики = alkoholisteja
амбициозные = kunnianhimoisia
аморальные = moraalittomia
бандиты = ryöväreitä
бедные = köyhiä (parkoja, raukkoja)
безалаберные = holtittomia (piittaamattomia, huolettomia)
бездарные = lahjattomia
бездельники = tyhjäntoimittajia
безжалостные = säälimättömiä
безобразные = rumia
безответственные = vastuuntunnottomia
бережливые = säästäväisiä
бережные = hellävaraisia
бескорытные = pyyteettömiä
бескультурные = sivistymättömiä
беспечные = huolettomia
беспокойные = rauhattomia (levottomia)
беспомощные = avuttomia
бессовестные = hävyttömiä
бизнесмены = liikemiehiä
благотворительные = hyväntekijöitä
богатые = rikkaita
болтливые = lörpötteleviä (suulaita)
борцы = taistelijoita
боясливые = pelkureita
бродяги = hamppareita
брутальные = brutaaleja
варвары = barbaareja
вежливые = kohteliaita
великие = suuria (hienoja, mahtavia)
верующие = uskonnollisia
виноватые = syyllisiä
властные = valtaapitäviä
внимательные = huomaavaisia
возраждатели = vastaanväättäjiä
воинственные = sotaisia
воры = varkaita
воспитанные = hyvinkasvatettuja
восприимчивые = oppimiskykyisiä
враждебные = vihamielisiä
вредные = vaarallisia
всевозможные = kaikenlaisia (kaikenmoisia)
вспыльчивые = kiivaita (äkkipikaisia)

всякие = kaikenlaisia
 выживающие = eloonjääjiä
 выносливые = kestäviä
 выскочки = nenäkkäitä
 высокомерные = ylimielisiä
 вялые = näivettyneitä (velttoja, nuutuneita)
 гадкие = inhottavia
 гении = neroja
 герои = sankareita
 глупые = tyhmiä
 глупыши = tyhmiä
 говорливые = puheliaita
 гордые = ylpeitä
 гостеприимные = vieraanvaraisia
 громкие = äänekkäitä
 грубые = karkeita (raakoja)
 грязнолюбивые = epäsiistejä
 грязные = likaisia
 гуманные = inhimillisiä
 деловые = asiallisia
 дешёвоработники = halpatyöntekijöitä
 деятельные = toimeliaita
 дискриминирующие = syrjiviä
 добросердечные = hyväsydämissä
 добродушные = hyväntahtoisia
 доброжелательные = hyväntahtoisia
 добропорядочные = kunnollisia (säädylisiä)
 доброприимчивые = vieraanvaraisia
 добросовестные = tunnollisia
 добрые = hyväntahtoisia
 доверчивые = luottavaisia (herkkäuskoisia)
 дружелюбные = ystävällisiä
 дружественные = ystävällisiä
 дураки = hulluja (tyhmiä)
 дурные = pahoja (huonoja)
 душевные = sydämellisiä
 жадные = ahneita
 жалеть = sääliä
 жесткие = kovia
 жестокие = hirveitä
 живые = eläviä
 жизнерадостные = elämänhaluisia
 забитые = maahanpainettuja (alistettuja)
 заботливые = huolellisia (huolehtivaisia)
 заведующие = johtajia
 завистливые = kateellisia
 завоеватели = valloittajia
 загадочные = arvoituksellisia
 зажиточные = varakkaita (vauraita)
 заносчивые = koppavia (nokkavia)
 застенчивые = ujoja (kainoja)
 заторможенные = hidastelijoita (jarruja)

захваты = anastajia
 захватчики = anastajia
 заядлые = piintyneitä
 здоровые = terveitä
 злобные = häijyjä (ilkeitä)
 злопамятные = pitkävihaisia
 злые = rahoja (ilkeitä, häijyjä)
 единые = yhtenäisiä
 едоки = syömämiehiä
 идеальные = ihanteellisia
 идиоты = idiootteja
 изобретательные = kekseliäitä
 иммигранты = maahanmuuttajia
 индивидуальные = yksilöllisiä
 интеллигентные = sivistyneitä (älykkäitä)
 искренные = vilpittömiä
 классные = huippuja
 коварные = salakavalia (petollisia)
 консервативные = vanhoillisia (konservatiiveja)
 корыстные = itsekkäitä (omanvoitonpyyntöisiä)
 космополиты = kosmopoliitteja
 крепкие = lujia (vahvoja)
 крикливые = suurisuisia
 кропотливые = huolellisen tarkkoja
 крутые = ankaria (kovia)
 культурные = sivistyneitä
 лицемерные = teennäisiä
 легковерные = herkkäuskoisia
 легкомысленные = kevytmielisiä
 лентяи = laiskureita
 лишние = turhia
 любезные = ystävällisiä (auliita)
 любознательные = tiedonhaluisia
 мало обеспеченные = vähävaraisia
 медленные = hitaita (verkkaisia)
 медлительные = hitaita (vitkastelijoita)
 между тем и тем = keskinkertaisia
 милые = herttaisia
 миролюбивые = rauhaarakastavia
 многообещающие = lupaavia
 могучие = mahtavia (mahtivoimaisia)
 с мозгами = viisaita
 молодцы = kelpoja (erinomaisia)
 мстительные = kostonhimoisia
 мужественные = miehekkäitä
 мягкие = pehmeitä
 навязчивые = tungettelevaisia
 наглые = häikäilemättömiä (julkeita, röyhkeitä)
 надменные = kopeita (pöyhkeitä)
 надоедливые = kyllästyttäviä
 народные = kansanomaisia
 настойчивые = sisukkaita (itsepintaisia)

нахали = häikäilemättömiä (julkeita)
 нахальные = häikäilemättömiä (julkeita)
 находчивые = neuvokkaita (kekseliitä)
 националисты = kansallismielisiä (nationalisteja)
 нацисты = natseja
 беспокойные = rauhallisia (levollisia)
 благодарные = kiittämättömiä
 неблагоприятные = epäviisaita (harkitsemattomia)
 небрежные = huolimattomia (leväperäisiä)
 невежливые = epäkohteliaita
 невезучие = huono-onnisia
 невнимательные = huolimattomia
 невоспитанные = huonosti kasvatettuja (sivistymättömiä)
 негодные = mihinkään kelpaamattomia
 негодяи = konnia (lurjuksia, heittiöitä)
 неграмотные = tietämättömiä
 недальновидные = lyhytnäköisiä
 недоброжелательные = pahansuopia
 недоверчивые = epäileviä (epäluottavaisia)
 недостойные = kelvottomia (halpamaisia)
 недружелюбные = epäystävällisiä
 независимые = vapaita (riippumattomia)
 неинтересные = mielenkiinnottomia
 некультурные = epäsiivisteitä
 ненавистливые = vihaa uhkuvia (vihamielisiä)
 ненормальные = epänormaaleja
 ненужные = tarpeettomia
 необеспеченные = varattomia
 необразованные = huonosti koulutettuja (sivistymättömiä)
 необъективные = puolueellisia (epäoikeudenmukaisia)
 неопытные = kokemattomia
 непонимающие = ymmärtämättömiä (käsittämättömiä)
 неприличные = säädyttömiä (sopimattomia)
 неприятные = epämiellyttäviä
 неопрятные = epäsiistejä (likaisia, siivottomia)
 неорганизованные = kurittomia
 неответственные = vastuuntunnottomia
 неотесанные = sivistymättömiä
 неотступные = peräänantamattomia
 неплохие = hyviä
 непокладистные = vastahakoisia (taipumattomia)
 непонятные = käsittämättömiä
 непостоянные = huikentelevia, haihattelijoita
 неприхотливые = vaatimattomia (yksinkertaisia)
 неразговорчивые = vähäpuheisia (vaitelaita)
 нерассудительные = harkitsemattomia (ajattelemattomia)
 нерасторопные = nahjusmaisista (hitaita, kömpelöitä)
 нервные = hermostuneita (heikkohermoisia)
 нерешительные = päättämättömiä (epävarmoja)
 несамостоятельные = epäitsenäisiä
 неговорчивые = taipumattomia (itsepintaisia)
 нескромные = tahdittomia (julkeita, rivoja)

несобранные = ryhdittömiä
 неспособные = kyvyttömiä
 несчастливые = onnettomia
 несчастные = onnettomia (kovaosaisia)
 нетерпеливые = kärsimättömiä
 неуважающие = halveksuvia
 неудачливые = huono-onnisia
 неуживчивые = epäsopuisia
 неумелые = taitamattomia
 неумные = tyhmiä
 неунывающие = masentumattomia (iloisia)
 неуступчивые = taipumattomia (peräänantamattomia)
 нечестные = epärehellisiä
 нечувствительные = tunteettomia
 неэкономные = tuhlaavaisia
 неясные = hämääriä
 никто = mitättömiä (mitättömyyksiä)
 ничего = mukiinmeneviä
 ничтожные = mitättömiä (vähäpätöisiä)
 нищие = kerjäläisiä
 нормальные = normaaleja (tavallisia)
 обделенные = osattomia
 обеспеченные = vakavaraisia
 обиженные = loukkaantuneita (pahastuneita)
 обособленные = eristäytyneitä
 образованные = koulutettuja (sivistyneitä)
 общительные = seurallisia
 объективные = puolueettomia (oikeudenmukaisia)
 одаренные = lahjakkaita (kyvykkäitä)
 одинаковые = samanlaisia
 одинокие = yksinäisiä
 озлобленные = katkeroituneita
 оккупанты = miehittäjiä
 опасные = vaarallisia
 опрятные = siistejä
 оптимисты = optimisteja
 организованные = kurinalaisia
 оригинальные = omaperäisiä
 осторожные = varovaisia
 ответственные = vastuuntuntoisia
 отдаленные = etäisiä
 отзывчивые = myötätuntoisia
 откровенные = avoimia
 открытые = avoimia
 отличные = erinomaisia
 относительные = kohtalaisia
 отсталые = jälkeenjääneitä
 отстающие = jälkeenjääneitä
 пассивные = passiivisia
 патриотичные = isänmaallisia
 педантичные = saivartelevia
 переживающие = huolestuneita (kärsiviä)

плохие = huonoja
 подавленные = masentuneita
 подозрительные = epäilyttäviä
 подлые = katalia (konnamaisia, kehoja)
 подхалимы = hännystelijöitä (liehakoijia)
 полубоги = puolijumalia
 помогающие = auttavaisia
 попрошайки = kerjäläisiä
 порядочные = kunnollisia
 практичные = käytännöllisiä
 превосходные = erinomaisia
 преданные = uskollisia
 предатели = pettureita (kavaltajia)
 предостережительные = varovaisia
 предприимчивые = yritteliäitä
 прекрасные = hienoja (erinomaisia)
 приветливые = ystävällisiä
 придиричivé = saivartelevia
 придурки = löylynlyömiä
 придурковатые = hassuja (hassahtaneita, löylynlyömiä)
 прилежные = ahkeria
 приличные = kunnollisia
 принципиальные = periaatteellisia
 приспособленные = sopeutuvaisia
 пристающие = ahdistelevia
 приятные = miellyttäviä
 проверяющие = luotettavia
 прогрессивные = edistyksellisiä
 проныры = lipeviä (luikertelijoita)
 простоватые = yksinkertaisia
 простодушные = yksinkertaisia
 простые = yksinkertaisia (tyhmiä)
 простые = yksinkertaisia (tavallisia)
 пунктуальные = täsmällisiä
 пьницы = juoppoja
 работливые = työteliäitä
 работающие = ahkeria
 рабочие = työläisiä
 рабочие руки = työntekijöitä
 равноценные = samanarvoisia
 радостные = riemukkaita
 радушные = sydämellisiä
 разбалованные = hemmoteltuja
 развратники = haureellisia
 развязанные = rempseitä (rentoja, häikäilemättömiä)
 разболтанные = holtittomia
 разборчивые = valikoivia (nirsoja)
 разговорчивые = puheliaita
 разнообразные = monenlaisia
 разностаронные = monipuolisia
 разные = erilaisia (kaikenlaisia)
 разумные = järkeviä

распущенные = kurittomia (pahatapaisia)
 рассеянные = hajanaisia
 расточительные = tuhlaavaisia
 расчетливые = laskelmoivia
 реальные = aitoja (todellisia)
 революционеры = vallankumouksellisia
 редкие = harvinaisia
 резкие = jyrkkiä (jyrkkäsanaisia)
 решительные = päättäväisiä
 русифицированные = venäläistyneitä
 рыболовы = kalastajia
 самокритичные = itsekriittisiä
 самолюбивые = itserakkaita
 самоотвержные = uhrautuvaisia
 самоуверенные = itsevarmoja
 сварливые = riitaisia
 свинопасы = sikopaimenia
 сволочи = roistoja
 сдержанные = pidättyväisiä (maltillisia)
 семейные = perhekeskeisiä
 серьезные = vakavia
 сильные = vahvoja (voimakkaita)
 симпатичные = sympaattisia
 систематичные = järjestelmällisiä
 скандальные = riidanhaluisia
 склочные = rettelöitsijöitä
 скованные = sidottuja (kahlittuja)
 скоты = elukoita
 скромные = vaatimattomia
 скрытые = salailevia
 скряги = kitupiikkejä (saitureita)
 скуповатые = saidahkoja
 скупые = saitoja
 слабовольные = heikkotahtoisia
 слабые = heikkoja
 славные = mainioita
 смелые = rohkeita
 собранные = ryhdikkäitä
 собратья = veljiä (tovereita)
 современные = nykyaikaisia
 сообразительные = älykkäitä (terävä-älyisiä)
 соседские = naapuruksia
 состоятельные = varakkaita
 союзники = liittolaisia
 сподвижники = taistelutovereita
 спокойные = rauhallisia
 спортивные = urheilullisia
 способные = kyvykkäitä (pystyviä)
 справедливые = oikeudenmukaisia
 старательные = ahkeria (uutteria)
 стеснительные = ujoja (kainoja)
 стойкие = kestäviä (lujaluontoisia)

страдавцы = kärsiviä
 странные = outoja (eriskummallisia)
 строгие = ankaria (tiukkoja, tarkkoja, kovia)
 суровые = karuja (totisia, synkkiä)
 так себе = keskinkertaisia (eivät hyviä, eivät huonoja)
 тактичные = tahdikkaita (hienotunteisia)
 темпераментные = temperamenttisia
 терпеливые = kärsivällisiä
 терпимые = suvaitsevaisia
 тихие = hiljaisia
 товарищеские = toverillisia
 тормоза = jarruja merkitys: sopia jotakin epämiellyttävää hiljaisuudessa, ilman melua
 торопливые = kiireisiä (hätäisiä)
 точные = tarkkoja
 традиционные = perinteellisiä
 требовательные = vaativaisia
 трудолюбивые = ahkeria
 трудящиеся = työtätekeviä
 труженники = ahertajia (uurastajia)
 трусливые = pelkurimaisia (arkailevia)
 трусы = pelkureita (jänishousuja)
 тугодумы = tiukkaipoisia
 тунядцы = tyhjäntoimittajia
 тупицы = tylsimyksiä (pölkkypäitä)
 тупые = tyhmiä (tylsä, tylsämielisiä)
 тщательные = huolellisia
 уверенные = varmoja
 увертливые = nokkelia (sukkelia, ovelia)
 угнетатели = sortajia
 угрюмые = juroja
 ужасные = kauheita
 умные = viisaita
 упорные = sitkeitä (itsepintaisia)
 упрямые = itsepäisiä (uppiniskaisia)
 уравновешенные = tasapainoisia
 усердные = uutteria
 услужливые = auttavaisia (auliita)
 ущемленные = loukattuja
 фанаты = kiihkomielisiä (fanaatikkoja)
 фашисты = fasisteja
 характером = lujaluontoisia
 характерные = lujaluontoisia (sisukkaita)
 хладнокровные = kylmäverisiä
 хлебосольные = vieraanvaraisia
 хитрые = viekkaita (ovelia, vilpillisiä)
 хозяйственные = taloudellisia
 холодные = kylmiä
 храбрые = rohkeita (uskaliaita)
 хулиганы = huligaaneja
 целеустремленные = määrätietoisia
 цивилизованные = sivistyneitä (sivilisoituneita)
 циничные = kuynisiä

черствые = tylyjä
честные = rehellisiä
четкие = täsmällisiä (tarkkoja)
чистоплюбивые = siistejä
чистюли = ylisiistejä (puhtaudenpalvojia)
чопорные = hienostelevia (teennäisiä)
чувственные = aistillisia
чувствительные = tunteellisia
чужие = vieraita (outoja)
щедрые = anteliaita (avokätisiä)
щепетливые = pikkutarkkoja (saivartelijoita)
эгоистичные = itsekkäitä
эгоисты = itsekkäitä
экономные = säästäväisiä
эмоциональные = tunteellisia
энергичные = ahkeria (energisiä)
юмористичные = huumorintajuisia